

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Педагогічний факультет
Кафедра дошкільної освіти**

З Б І Р Н И К НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**за матеріалами
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ
НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ: ВІД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО
ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
(ВІТЧИЗНЯНИЙ І СВІТОВИЙ ДОСВІД УПРОВАДЖЕННЯ)»**

24 квітня 2025 року

Київ 2025

Інноваційні освітні технології в системі неперервної освіти: від дошкільної освіти до освіти дорослих (вітчизняний і світовий досвід упровадження): Збірник наукових праць (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції 24 квітня 2025 року, м. Київ, Україна) / за заг. ред. Т. О. Олефіренка, Г. Г. Цветкової, Л. В. Барановської, В. М. Гальченко. Київ: Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2025. 251 с.

У збірнику вміщено наукові праці та матеріали, покладені в основу доповідей, повідомлень, аналітичних оглядів вчених, представників наукових шкіл України і зарубіжжя, здобувачів вищої освіти та наукових ступенів, педагогів-практиків та усіх інших зацікавлених у проблематиці, висвітленій під час роботи Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні освітні технології в системі неперервної освіти: від дошкільної освіти до освіти дорослих (вітчизняний і світовий досвід упровадження)» 24 квітня 2025 року.

Матеріали Збірника можуть бути корисними науково-педагогічним працівникам, здобувачам вищої освіти та наукових ступенів, які здійснюють дослідження в межах відповідних напрямів, педагогам-практикам закладів освіти та усім, хто цікавиться вітчизняним і світовим досвідом та інноваційними освітніми технологіями в системі неперервної освіти: від дошкільної освіти до освіти дорослих.

Редакційна колегія:

Олефіренко Тарас Олексійович, кандидат педагогічних наук, професор, декан Педагогічного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Цветкова Ганна Георгіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (голова)

Барановська Лілія Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Гальченко Вікторія Миколаївна, доктор психологічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Шулигіна Раїса Андріївна, кандидат педагогічних наук, професор кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Кузьменко Ірина Анатоліївна, викладач кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Шелепко Галина Володимирівна, викладач кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Матеріали подані в авторській редакції.

Автори статей несуть відповідальність за науковий та літературний зміст, достовірність викладених фактів, цитат, посилань на використані джерела та дотримання принципів академічної доброчесності. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії

© УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025

© Кафедра дошкільної освіти, 2025

© Автори статей, 2025

ЗМІСТ

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ 1: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ЕПОХУ НЕПЕРЕДБАЧУВАНOSTІ ТА ТУРБУЛЕНТНОСТІ ВСЕСВІТУ.....	8
<i>Іванова Наталія Володимирівна, Іванов Олексій Олександрович</i> СУЧАСНА ДОШКІЛЬНА ОСВІТА: НАЦІЄЦЕНТРОВАНИЙ АСПЕКТ...	8
<i>Lutz David Wayne</i> SOME PERILS AND OPPORTUNITIES OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN HIGHER EDUCATION.....	14
<i>Агіляр Туклер Вікторія Вільямівна</i> ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	20
ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ 2: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ РАННЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО СТАНІВ.....	27
<i>Бутко Вікторія Володимирівна</i> ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ РАННЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО СТАНІВ.....	27
<i>Довбня Софія Олегівна, Каленцова Даша Олександрівна</i> РОЗВИТОК ДРІБНОЇ МОТОРИКИ РУК У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ.....	32
<i>Корх Віра Михайлівна</i> ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ ТА ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ....	40

Iryna Kuzmenko

THE IMPORTANCE OF CRITICAL THINKING IN SHAPING A
SOCIALLY RESPONSIBLE PERSONALITY DURING TIMES OF
SOCIAL CHANGE..... 49

Товкач Ірина Євгеніївна

СПІЛКУВАННЯ З ДОРОСЛИМИ ЯК ЗАСІБ ПІДТРИМКИ
ЕМОЦІЙНОГО БАЛАНСУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ..... 57

Токарева Людмила Дмитрівна

КЛЮЧОВІ МОМЕНТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДИТИНИ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В
УМОВАХ ВІЙНИ..... 62

Шелепко Галина Володимирівна

СТРАТЕГІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ КЕЙС-МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ
ОСНОВ ХУДОЖНЬО-КОНСТРУКТОРСЬКИХ УМІНЬ У ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ..... 68

**ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ 3:
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
В УМОВАХ ВІЙНИ..... 75**

Glushanytsia Nataliia Viktorivna,

Tarnavska Tetyana Verdiivna

TRANSFORMATION OF THE UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY IN
WAR TIME..... 75

Сторожук Антоніна Іванівна

ПІСЕННИЙ ФОЛЬКЛОР СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ
ЯК ВІДЛУННЯ ІСТОРІЇ ЕПОХ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОЛЬКЛОРНИХ
РОЗВІДОК)..... 81

Тимошенко Ганна Миколаївна,

Цветкова Ганна Георгіївна

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО МАТЕРІ У ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ГУМАНІСТИЧНОЇ
ПЕДАГОГІКИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО..... 91

<i>Шулигіна Раїса Андріївна, Голик Наталя Сергіївна</i>	
ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ.	101

<i>Лисак Тетяна Вікторівна, Барановська Лілія Володимирівна</i>	
НАРОДОЗНАВСТВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.	109

<i>Яременко Ніна Володимирівна, Лінкевич Вадим Максимович</i>	
КАРИКАТУРИ О. КУСТОВСЬКОГО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	113

<i>Федорчук Олена Іванівна</i>	
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДИТИНИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СІМ'Ї.....	119

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ 4: МІЖНАРОДНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТИ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ У ВІТЧИЗНЯНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	125
---	------------

<i>Барановська Лілія Володимирівна</i>	
КОМПАРАТИВНО-ПЕДАГОГІЧНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	125

<i>Гомонюк Олена Михайлівна</i>	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ.....	132

<i>Барановська Лілія Володимирівна, Жижко Тетяна Анатоліївна</i>	
ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРИ УПРАВЛІННЯ КЕРІВНИЦТВА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	137

<i>Грех Антон Романович</i>	
ІНТЕГРАТИВНЕ НАВЧАННЯ ОСНОВ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАФІКИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	145

Гура Тетяна Віталіївна ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ У СТУДЕНТІВ – ПСИХОЛОГІВ.....	150
Дем'яненко Наталія Миколаївна АНДРАГОГІЧНІ Й ГЕРОГОГІЧНІ СИСТЕМНІ ТЕХНОЛОГІЇ.....	157
Жуковський Максим Олегович РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ.....	164
Журавель Наталія Вікторівна ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	169
Журат Юлія Василівна ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА-ДОШКІЛЬНИКА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ: ВИКЛИКИ ТА УРОКИ З РУМУНІЇ.....	176
Мацук Людмила Олександрівна ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ: ДОСВІД США.....	180
Литвиненко Павло Сергійович ЧИННИКИ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	186
Ніколаєску Інна Олександрівна ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЕГО-ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	192
Плачинда Тетяна Степанівна, ІШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ.....	198
Петровський Богдан Ігорович МЕТОДИКА ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ТА РОБОТОДАВЦІВ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ІТ-СФЕРИ...	204

Пономаренко Тетяна Олександрівна РОЗВИТОК УПРАВЛІНСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ.	209
Стойка Олеся Ярославівна ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ У ЦИФРОВУ ДОБУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І УКРАЇНСЬКІ ВИКЛИКИ.....	215
Шинкарьова Валерія Сергіївна СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ : ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН- ПАРТНЕРІВ.....	220
Maria-Rocselana VERDEŞ GRAPHIC ORGANIZERS, DETERMINANTS OF STUDENTS' LEARNING STYLES.....	227
Педоренко Віталій Юрійович, Середа Наталія Вікторівна КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ПСИХОЛОГА В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	235
Фаринюк Захар Любомирович ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БУДІВЕЛЬНОГО ПРОФІЛЮ.....	241
Сірант Остап Михайло Романович ПРОБЛЕМА ІНТЕГРАЦІЇ ЗНАНЬ ПРО ТЕПЛОВІ ВЛАСТИВОСТІ МАТЕРІАЛІВ У ПІДГОТОВЦІ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ З АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ.....	246

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ 1

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ЕПОХУ НЕПЕРЕДБАЧУВАНOSTІ ТА ТУРБУЛЕНТНОСТІ ВСЕСВІТУ

УДК 373.2.011:172.15

Іванова Наталія Володимирівна,

доктор філософських наук, доцент,

декан факультету дошкільної освіти та музичного мистецтва,

Комунальний заклад вищої освіти

«Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

м. Луцьк, Україна

Іванов Олексій Олександрович,

кандидат філософських наук,

Амбасадор Фонду Родини Богдана Гаврилишина

м. Карлсруе, Німеччина

СУЧАСНА ДОШКІЛЬНА ОСВІТА : НАЦІЄЦЕНТРИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. В статті розкриваються ціннісні аспекти національного виховання дітей дошкільного віку в системі сучасної дошкільної освіти. Доведено, що аксіологічними детермінантами формування фахівця дошкільної освіти є освіта, наука і культура. Зазначено необхідність триєдиної відповідальності держави, батьків і закладів дошкільної освіти у вихованні дитини дошкільного віку. Окреслено актуальність розробки концепції педагогіки Духовної Єдності як основи формування найменших громадян України.

Ключові слова: дошкільна освіта, національне виховання, аксіологічні детермінанти, соціокультурна відповідальність, освітня концепція, педагогіка Духовної Єдності.

Abstract. *The article reveals the value aspects of national education of preschool children in the system of modern preschool education. It is proved that the axiological determinants of the formation of a preschool education specialist are education, science and culture. The need for a triune responsibility of the state, parents and preschool education institutions in the upbringing of a preschool child is noted. The relevance of developing the concept of pedagogy of Spiritual Unity as the basis for the formation of the youngest citizens of Ukraine is outlined.*

Keywords: *preschool education, national upbringing, axiological determinants, socio-cultural responsibility, educational concept, pedagogy of Spiritual Unity.*

Опісля лютого 2022 року для кожного свідомого українця постало питання необхідності захисту власної землі як топосу і універсуму існування нації, відстоювання права бути і жити, самоідентифікувати себе як носія української мови в контексті його духовно-онтологічного виживання. Такі цивілізаційні виклики сучасної епохи поставили запитання і перед українською освітою: якою вона повинна мислитись і бути? які цінності має сповідувати? яким чином може протистояти непередбачуваності, а деколи й фатальності локальних і глобальних катаклізм? Адже в умовах криз (фінансово-економічних, духовно-онтологічних, геополітичних тощо) знаходить своє логічне вираження проблема Людини, яка повинна вижити, соціалізуватися, актуалізуватись; Людини, яка має знайти дорогу до себе і до свого щастя через власне самовизначення в світі людей і природи.

У витоках цієї Людини існує світ Дитинства, який є своєрідною «матрицею» для подальшого розвитку духовних сил майбутнього громадянина, державного діяча, члена суспільства, творчої особистості, сім'янина, господаря своєї землі тощо. І саме дошкільна галузь освіти України разом з інститутом батьківства і родиною відповідальна за те, якою виросте дитина – доброю, благородною, веселою, комунікабельною, сміливою, щасливою чи іншою –

асоціальною, агресивною, нігілістично абстрагованою від світу людей, природи і самої себе.

Закон України «Про дошкільну освіту» у статті 15 акцентує увагу на особливостях організації освітнього процесу, який «має ґрунтуватися на культурних цінностях Українського народу», та спрямовуватися «на формування у вихованців суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, милосердя, толерантності, поваги до честі та гідності людини і результатів її праці, здорового способу життя та екологічної поведінки, цінностей постійного пізнання і розвитку» [3]. Вважаю, що положення даної статті Закону України є базовими та першочерговими в освітньому процесі сучасного українського дитячого садка як освітнього закладу. У контексті зазначеного вище актуалізується проблема *вибору цінностей*, адже в умовах агресії і війни проти українського народу і нації поставлено на карту існування і соціально-економічний розвиток держави, її оборонно-військовий, освітній та культурний потенціал, здоров'я нації, екологічну безпеку кожної людини тощо. Нівеляція цінностей, ціннісних орієнтацій та духовно-моральна невизначеність призводить до знищення почуття господаря на своїй землі, до підміни культу праці, освіти і науки на бездуховне заробітчанство та рабське поклоніння чужому, узаконює соціальне сирітство при живих батьках, стимулює профанацію ідеї держави та нації. Тому так важливо саме в ранньому та дошкільному дитинстві не пропустити момент засвоєння і формування основних духовних цінностей в серці дитини як майбутнього громадянина держави.

Беззаперечно, що дошкільна освіта України є найбільш пріоритетною ланкою української освітньої галузі. Це відзначають в своїх психолого-педагогічних дослідженнях А. Богуш, І. Бех, А. Бубін, Н. Горопах, Л. Калмикова, К. Крутій, Н. Лисенко, С. Марчук, В. Рибалка, О. Семенов та інші; в галузі філософії освіти – Р. Арцишевський, Є. Борінштейн, М. Воронкова, В. Ільїн, А. Кавалеров, В. Лутай, М. Романенко та інші.

Разом з тим в соціально-економічному аспекті дошкільна освіта найбільш незахищена державою, тому в сучасних умовах існує загроза втрати цілої освітньої галузі, її кваліфікованих кадрів. Звідси витікає проблема залучення в галузь молодих педагогів і науковців, зниження якості надання освітніх послуг в закладах дошкільної освіти, вмотивованості здобувати наукові ступені та звання в галузі дошкільної освіти тощо. Це, в свою чергу, знижує цінність дошкільної освіти, її значення для майбутнього життя дитини, а загалом – для укріплення духовно-онтологічних засад суспільства.

Як бачимо – актуалізується проблема вибору цінностей як вибору пріоритетів державотворчих, націєтворчих. Загальновідомо, що хто зволікає – той втрачає, адже фактор часу відіграє свою фатальну роль. А вибір цінностей та пріоритетів для дитини починається саме в сім'ї та закладі дошкільної освіти. Тому Закони України «Про дошкільну освіту», «Про освіту» націлює на об'єднання зусиль трьох складових успіху і результативності в даному питанні: держави, батьків і закладів дошкільної освіти. Важливо, що аксіологічними детермінантами формування й сучасного фахівця дошкілля є освіта, наука і культура. Найбільшою цінністю сучасної вищої освіти є студент як здобувач освіти та процес його професійного становлення, тобто ідея творення молодої людини як професіонала своєї справи та патріота держави. Вища освіта формує світогляд педагога, який будується і освітніми компонентами, і позанавчальною діяльністю, і науковими знахідками студентів і викладачів, і сферою їхнього духовно-культурного розвитку, їх взаємоспівтворчістю. Беззаперечно, що світогляд, який вкорінений в менталітет, соціокультурну традицію має стійкий імунітет до чужорідного, яке руйнує сутність як дитячої душі – об'єкта освітньої взаємодії, так і душу молодого педагога як суб'єкта освітніх змін.

Актуалізована Р. Арцишевським [1] проблема духовного осягнення дійсності – це проблема як освіти, так і науки та культури. Вона спонукає шукати відповіді на запитання: чи потрібна нам наука, яка технократизує дитину, робить її гвинтиком науково-технічного прогресу, а в кінцевому рахунку – творить «плинну реальність» та «цивілізацію нового варварства»

(З. Бауман) [2]; чи потрібна така освіта, яка ставить знання як самоціль, адже вони швидко перетворюються в інформацію, втрачаючи свою самоцінність? якими мають бути ці знання і що чекатиме в майбутньому молодь, яка духовні вектори власного розвитку моделює тільки в навчальних ситуаціях?

Вважаю, що в умовах війни і протистояння агресії постає необхідність розробки концепції педагогіки Духовної Єдності, заснованої на цінностях свободи, незалежності, об'єднання українського народу навколо ідеї народу, що вчиться, бореться і живиться уроками історичної пам'яті. Питання національного виховання, нова педагогічна концепція мають давати відповіді на запитання: Хто ми? Якого ми роду? Яка наша національна пам'ять? Чий ми діти? Хто наші духовні наставники і пророки? Які цінності для нас найдорожчі? тощо.

Загальновідомо, що завтрашній день в освіті, а в дошкільлі зокрема, потрібно проектувати інноваціями, технологіями, новими типами мислення, дієвими освітніми стратегіями. Проте, в контексті розбудови сучасної національної освітньої парадигми дошкільля необхідно опиратись на класику дошкільної педагогіки, яка завжди буде новаційною та актуальною – на ідею національного дитячого садка Софії Русової, на педагогічні стратегії творення системи дошкільної освіти в Україні Наталії Лубенець, освітні підходи Антоніни Гендрихівської, Ольги Дучимінської та інших. Так, підкреслюючи надзвичайно важливу роль періоду раннього і дошкільного дитинства, Софія Русова вважала, що нація починається з дитячої колиски. Її життєвий шлях і суспільно-педагогічна діяльність були спрямовані на збереження і творення української нації ще у лоні сім'ї та дитячого садка через українське слово, народні традиції, свята і обряди, ремесла, фольклор тощо.

Стратегія сучасного дошкільного виховання національно зорієнтована перш за все тому, що ідеї національно-духовного розвитку дітей дошкільного віку відображено в комплексних програмах таких, як «Українське дошкільля», «Соняшник», а також в таких парціальних програмах, як «Моя країна – Україна», «Україна – моя Батьківщина», «Парціальна програма з духовно-

морального виховання» (О. Шиян та ін.), «Парціальна програма з патріотичного виховання для дітей старшого дошкільного віку» (Н. Гавриш та ін.), «Програма з морального виховання дітей дошкільного віку» (Л. Лохвицька), «Парціальна програма з формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку» (Н. Шульга), «Парціальна програма з національно-патріотичного виховання для дітей середнього та старшого дошкільного віку» (О. Рейпольська) та ін. Як бачимо, програмне забезпечення досить різноманітне і охоплює ключові аспекти у підходах до національного виховання дошкільників.

Наукові дослідження українських і зарубіжних вчених (О. Базалук, В. Моргун, В. Рибалка та інші) доводять, що є дві культури: культура приниження і культура людської гідності [4]. Тут також окреслена проблема вибору цінностей майбутнього громадянина: в якій культурі він буде жити, яку культуру і цінності буде продукувати і пропагувати. Тому проблема духовності, синтезу Знання і Віри (Б. Гершунський) має лежати в основі підготовки молодого фахівця, який готується працювати у мінливому і непрогнозованому світі. Беззаперечно, що культ книги як духовно-онтологічної цінності нації повинен панувати завжди і скрізь: в кожному освітньому закладі, а в дошкільному – зокрема, адже книга – це атрибут високої культури і фахівця, і дитини дошкільного віку. Освітній простір дитячого садка продукує і культуру освоєння сучасної дійсності через різноманітні форми роботи з дітьми, освітнє середовище, співпрацю з громадськістю тощо. Питання національного виховання лежить в площині професійної та особистісної відповідальності педагога, батьків і держави.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що непрогнозована сучасна реальність, спровокована війною, потребує нових підходів не тільки до концепції національно-патріотичного виховання, а й до створення такої освітньої парадигми, яка побудована на цінностях української і загальноєвропейської культури, на традиціях роду і народу в топі його духовного існування та

осягнення дійсності; парадигми, яка животворить в універсумі науки і освіти та розкриває душу Людини Мислячої.

Список використаних джерел

1. Арцишевський Р. 2011. Духовне осягнення дійсності і структура суспільної свідомості. *Духовне осягнення дійсності : монографія*. Луцьк. Смарагд. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/4888> (дата звернення 22.04.2025)
2. Бауман З., Донскіс Л. 2014. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній реальності. URL: <https://duh-i-litera.com/bookstore/moralna-slipota-vtrata-chutlivosti-u-plinnij-suchasnosti> (дата звернення 22.04.2025)
3. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: https://oplatforma.com.ua/images/news/2025/%D1%84%D0%B0%D0%B9%D0%B%D0%B8/zakon_pro_doskilnu_2024_Pedrada.pdf (дата звернення 17.04.2025)
4. Рибалка В. Феномен особистості в умовах опосередкування її діяльності та розвитку сучасними «штучними» технологіями. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744126/1/Rybalka_2024.pdf (дата звернення 18.04.2025)

УДК 378. 091.33:004.8

Lutz David Wayne

Head of the Department of Philosophy,
Philosophiae Doctor, Professor of Philosophy,
Holy Cross College, Notre Dame, Indiana, USA

SOME PERILS AND OPPORTUNITIES OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN HIGHER EDUCATION

Анотація. Штучні технології (ШТ) можуть бути використані на благо чи на зло. Дві небезпеки штучного інтелекту – це алгоритмічні зміщення та конфіденційність даних. Крім того, студенти, які використовують штучний інтелект для написання своїх есе, позбавляють себе досвіду навчання організації своїх думок у правильно структуровані есе. Деякі можливості, які відкриває штучний інтелект, — це персоналізовані навчальні платформи, віртуальні асистенти вчителів, оцінювання студентських есе, дослідження потенційних студентів і керівництво студентами. Можливо, найбільший внесок штучного інтелекту у вищу освіту змушує нас задуматися про те, що таке освіта та яка її мета.

Ключові слова: штучний інтелект, вища освіта, алгоритмічне упередження, конфіденційність даних, персоналізована навчальна платформа

Abstract. Artificial technology (AI) can be used for good or for ill. Two perils of AI are algorithmic bias and data privacy. Also, students who use AI to write their essays deprive themselves of the learning experience of organizing their thoughts into properly structured essays. Some opportunities opened up by AI are personalized learning platforms, virtual teaching assistants, grading student essays, researching potential students, and student guidance. Perhaps the greatest contribution of AI to higher education is forcing us to think about what education is and what its purpose is.

Keywords: artificial intelligence, higher education, algorithmic bias, data privacy, personalized learning platform.

Like most types of technology, artificial intelligence (AI) can be used for good or for ill. Nuclear energy can be used to generate electricity without burning fossil fuels, but also can be used to build bombs that can destroy entire cities. Airplanes can be used to shorten travel times and also to drop bombs on cities. The internet can be used to provide information quickly, but also can be used to spread disinformation and pornography. In this respect, AI is not different. Furthermore, the beneficial and detrimental consequences of AI may be either intentional or unintentional.

A seminar that took place at Dartmouth College in 1956 is considered by many to have launched the new field of AI. The seminar proposal, written in 1955, stated: “The artificial intelligence problem is taken to be that of making a machine behave in ways that would be called intelligent if a human were so behaving” [9]. From this beginning, AI has grown at a remarkable rate. It is being used for a wide range of purposes, again, both virtuous and vicious.

Although artificially intelligent machines can imitate or mimic human intelligence, AI is not intelligence, at least not in the sense that humans are intelligent. Machines cannot have thoughts or beliefs and cannot attain knowledge: “AI’s advanced features give it sophisticated abilities to *perform tasks*, but not the ability to *think*” [5]. AI is not rationality and machines cannot become rational beings. For this reason, concerns that artificially intelligent machines will someday surpass the human species are unfounded. Computers can already defeat the world’s best grandmasters in chess and many tasks. But they will never be able to make free will decisions.

The AI summer seminar proposal of seven decades ago stated: “The study is to proceed on the basis of the conjecture that every aspect of learning or any other feature of intelligence can in principle be so precisely described that a machine can be made to simulate it”[9]. This conjecture, however, is false. Unlike machines, we human beings have souls. The relationship between body and soul is not analogous to the relationship between computer hardware and software. Machines cannot exercise prudential judgment because they cannot acquire the virtue of prudence.

One potential peril of AI in higher education is “algorithmic bias” [6]. Algorithmic bias is present when algorithms systematically disadvantage particular groups of people. Algorithmic bias in education is found in situations where algorithms produce results that disproportionately disadvantage certain groups of students on the basis of factors such as race, ethnicity, sex, or socioeconomic status. Algorithmic bias can occur with or without any discriminatory intent. It sometimes occurs because certain populations are excluded or underrepresented in the data used

to train AI algorithms. Since artificial intelligence draws from existing patterns, it reflects the unequal access of current systems.

Algorithmic bias can occur because the algorithms are trained on data that reflects existing biases, or because the algorithms themselves are designed in ways that favor certain groups. If the data used to train an algorithm reflect historical or systemic biases, the algorithm will probably perpetuate those biases in its predictions and decisions. For example, if an algorithm is trained on data where certain groups are underrepresented or have fewer resources, it may incorrectly predict their success rates.

The way an algorithm is designed can also introduce bias. For instance, an algorithm that relies on a specific type of assessment or grading system may inadvertently favor students from certain backgrounds. If the data used to train an algorithm is insufficiently diverse to represent the full range of student populations, the algorithm may be unable to assess accurately the needs and potentials of all students.

One example of algorithmic bias in education is “at-risk prediction” [2, p. 6]. Algorithms used to predict student academic success and failure may incorrectly identify students from underrepresented groups as being at risk, leading to interventions that can be inappropriate or harmful. Also, algorithms designed to grade essays may penalize students from certain backgrounds because of differences in writing style or language. And algorithms used to personalize learning experiences or monitor student engagement may be biased towards certain learning styles or cognitive abilities, potentially disadvantaging students who learn in diverse ways.

“Data privacy” [3, p. 3] is another serious concern regarding the use of AI in higher education. Many AI systems require large datasets to function, including sensitive information about students, which creates risks for privacy breaches. Higher education institutions must strive to ensure data privacy in AI implementation, to protect students’ privacy.

One of the greatest challenges of AI in higher education involves the use of generative AI by students when writing essays. AI can be a legitimate research tool

for student writers. But transforming unorganized ideas into a coherent, cogent essay that defends a thesis by means of logical reasoning is a complex cognitive exercise. Accomplishing it excellently requires the experience of doing it many times. Students who submit essays written wholly or partially by generative AI software deprive themselves of this learning experience. Yet many students yield to the temptation to use AI improperly when writing essays. Distinguishing essays that were written by human students from those that were written by AI software is becoming increasingly difficult. Software intended to detect texts that were written by AI are unreliable. Therefore, many students are not learning the process of organizing their thoughts into well-written essays.

Despite these significant perils, AI also opens up opportunities for higher education. “Personalized learning platforms” [8, p. 43] use AI to create tailored learning experiences for individual students. These platforms aim to improve engagement, optimize learning outcomes, and personalize each student’s learning experience.

Computers will never be capable of replacing human teachers, because “learning is a social exercise; interaction and collaboration are at the heart of the learning process.” Nevertheless, AI “can contribute to collaborative learning by supporting adaptive group formation based on learner models, by facilitating online group interaction or by summarizing discussions that can then be used by a human tutor to guide students towards the aims and objectives of a particular course” [1, p. 3].

Traditional education often struggles to meet the diverse needs and adapt to the diverse abilities of students, resulting in a one-size-fits-all approach that is inappropriate for many students. AI opens up the opportunity of personalizing student learning experiences through adaptive learning. AI can be used to provide customized learning experiences.

Many opportunities exist for “collaborative learning” or “assistance beyond the classroom” [4, p. 13]. AI systems are being developed for independent tutoring and other study support. Some higher education institutions use AI assistants, or chatbots, to help answer students’ questions. Virtual teaching assistants (VTAs) can provide 24-

hour assistance to students with questions and can provide teachers with more time to focus on other tasks. AI software has some ability to grade student writing. It can assess spelling, grammar, and vocabulary. Some progress is being made in developing software that can go beyond these foundational skills. “Growing as a writer, however, requires much more than feedback on the mechanics of writing or collapsing a rich composition down to a single grade” [7, p. 103].

AI can be used to increase a university’s knowledge of potential students and to assist in deciding which students to admit. AI can also be used in student guidance, answering questions about what courses to take, and matching courses to career interests. AI technology is advancing rapidly and will find many new higher education applications in the coming years. Perhaps the greatest contribution of AI to higher education is forcing us to think about what education is and what its purpose is. What tasks can and cannot be performed better by machines than by humans? If the purpose of higher education is to fill students with “facts,” then AI may be able to fulfil that purpose more effectively than humans. But, if the purpose of higher education is to help students become better persons, AI will never be able to take the place of person-to-person relationships.

References

1. Akinwalere, S. N., Ivanov, V. (2022). Artificial Intelligence in Higher Education: Challenges and Opportunities. *Border Crossing*, Vol. 12, No. 1, pp. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.33182/bc.v12i1.2015>.
2. Bañeres, D., Rodríguez, M. E., Guerrero-Roldán, A. E., Karadeniz, A. (2020). An Early Warning System to Detect At-Risk Students in Online Higher Education. *Applied Sciences*, Vol. 10, Issue 13, pp. 1–28. DOI: <https://doi.org/10.3390/app10134427>.
3. Bobula, M. (2024). Generative Artificial Intelligence (AI) in Higher Education: A Comprehensive Review of Challenges, Opportunities, and Implications. *Journal of Learning Development in Higher Education*, Issue 30, pp. 1-27. DOI: <https://doi.org/10.47408/jldhe.vi30.1137>.

4.Dhawan, S., Batra, G. (2020). Artificial Intelligence in Higher Education: Promises, Perils, and Perspective. *OJAS Expanding Knowledge Horizon*, No. 11, pp. 11–22.

5.Dicastery for the Doctrine of the Faith, Dicastery for Culture and Education.(2025). *Antiqua et Nova: Noteon the Relationship Between Artificial Intelligence and Human Intelligence*. URL: www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_ddf_doc_20250128_antiqua-et-nova_en.html.

6.Friis, S., Riley, J. (2023). Eliminating Algorithmic Bias Is Just the Beginning of Equitable AI. *Harvard Business Review*. URL: hbr.org/2023/09/eliminating-algorithmic-bias-is-just-the-beginning-of-equitable-ai.

7.Gillani, N., Eynon, R., Chiabaut, C., Finkel, K. (2023). Unpacking the “Black Box” of AI in Education. *Educational Technology & Society*, Vol. 26, No. 1, pp. 99–111. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2301.01602>.

8.Huang, H. (2025). AI Meets Higher Education: Applying Artificial Intelligence to Personalized Learning Platforms. *Innovation in Science and Technology*, Vol.4, No.2, pp. 43–50. DOI: <https://doi.org/10.56397/IST.2025.02.04>.

9.McCarthy, J., Minsky, M. L., Rochester, N., Shannon, C. E.(1955). “A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence.” URL: www-formal.stanford.edu/jmc/history/dartmouth/dartmouth.html.

УДК 373.2.015.31

Агіляр Туклер Вікторія Вільямівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми формування навичок сталого розвитку дітей старшого дошкільного віку. Уточнено поняття «сталий розвиток», «реалізація концепції сталого розвитку». Доведено необхідність формування навичок освіти сталого розвитку, починаючи з дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. Виділено ефективні методи формування навичок освіти сталого розвитку: організація проєктів, ігрової діяльності, читання та обговорення дитячої літератури. Розроблено рекомендації для вихователів щодо формування навичок сталого розвитку в умовах закладу дошкільної освіти.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, сталий розвиток, особистість, методи, освіта.

Abstract. The article provides a theoretical analysis of the problem of forming skills of sustainable development of senior preschool children. The concept of 'sustainable development' and the implementation of the concept of sustainable development are clarified. The necessity of forming skills of sustainable development education from preschool age in the conditions of preschool education institution is proved. The article highlights the active methods of forming the skills of sustainable development education: organisation of projects, play activities, reading and discussing children's literature. Recommendations for educators on the formation of sustainable development skills in the conditions of preschool education have been developed.

Keywords: senior preschool children, sustainable development, personality, methods, education.

В умовах сучасних трансформаційних процесів у сучасному суспільстві XXI століття значного поширення у світовій спільноті набуло виховання

молодого покоління, яке зростає за принципами відповідального ставлення до ресурсів планети, дотримується правил поведінки в природі, здатне турбуватися про об'єкти природи. Створення балансу між природою, суспільством і людиною можливе лише за умови функціонування соціо-природної системи в якій передбачено вирішення суперечності між економікою та екологією, сучасними запитами людей і раціональними потребами. Розпочинати формування навичок сталого розвитку важливо з дошкільного віку, адже саме в цьому віковому періоді діти усвідомлюють цінність природи та взаємозалежність людей і навколишньої дійсності [2, с. 181].

Грунтовний аналіз поняття «сталий розвиток» було досліджено в наукових працях В. Боголюбова, Л. Мельника, Ю. Скибита інших. Дослідниця Корнеева І. вважає, що термін «сталий розвиток», це стратегія перехідного періоду, у результаті якого може виникнути режим екоеволюції людини та природи. Розуміємо забезпечення процесу переходу суспільства до стану, за яким забезпечується його сталість (гармонійний розвиток системи суспільства та біосфери). З огляду на актуальність проблеми постає необхідність забезпечення формування навичок і вмінь збереження ресурсів природи для майбутнього покоління. Також виникає необхідність запроваджувати в дошкільну освіту методи, прийоми, засоби для формування навичок сталого розвитку починаючи з дошкільного дитинства [6].

Одним з важливих питань в контексті представленої проблематики, які розглядаються сучасними науковцями, є трактування сутності поняття «сталий розвиток». Вперше термін «сталий розвиток» був озвучений у виступі Г. Брутланда під час презентації доповіді «Наше спільне майбутнє» в рамках Міжнародної комісії ООН з екології та розвитку у 1987 р. У цьому контексті автор розглядав сталий розвиток як процес, що відповідає потребам нинішнього покоління, не компрометуючи можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [4, с. 32].

Оскільки питання сталого розвитку охоплює багато аспектів, на сьогоднішній день немає єдиної усталеної інтерпретації терміну «сталий

розвиток». Т. Завадська підкреслює, що сталий розвиток є таким розвитком економічних і соціальних сфер, який можливий завдяки ефективному використанню природних ресурсів.[3, с. 117]. Н. Гавриш, О. Саприкіна та О. Пометун відзначають, що сталий розвиток виступає як стратегія виживання та безперервного розвитку як окремих держав, так і всієї цивілізації, враховуючи необхідність охорони довкілля, зокрема біосфери. [1, с. 8]. Дослідниця О. Кудрявцева підкреслює, що концепція сталого розвитку являє собою модель еволюції людства, де використання ресурсів задовольняє поточні потреби людини, одночасно підтримуючи баланс природних систем та навколишнього середовища. Це дозволяє забезпечити задоволення цих потреб не лише в теперішньому, а й у майбутньому для наступних поколінь [7, с. 238]. Інші науковці Н. Гавриш та О. Пометун зазначають, що технологія сталого розвитку є не лише сприятливим середовищем, а й потужним інструментом для формування ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку. Ключовими аспектами сталого розвитку є: фокус на людині, яка має право на здорове і щасливе життя в гармонії з природою; охорона навколишнього середовища; раціональне використання ресурсів та економія, а також зменшення або виключення моделей виробництва й споживання, що не підтримують сталий розвиток; партнерство та співпраця кожної людини для досягнення сталого розвитку; відкритість та прозорість спільних дій на благо сталого майбутнього; зменшення соціальних нерівностей між країнами, боротьба з бідністю та забезпечення гідного рівня життя для всіх громадян [1, с. 6].

Науковець Л. Галаманжук у дослідженнях акцентує на тому, що впровадження ідей освіти сталого розвитку в дошкільній освіті передбачає орієнтацію дошкільної освіти на реальні потреби життя та актуальні життєві ситуації дітей. Це тісно пов'язано з інтеграцією освітніх завдань в реальне життя. Формування навичок освіти сталого розвитку з дітьми дошкільного віку має інтеграційний характер, спрямоване на комплексне вирішення низки соціальних, економічних і екологічних проблем [2, с. 182].

У контексті формування навичок сталого розвитку у дітей старшого дошкільного віку проблему досліджували вчені Н. Гавриш, І. Данильченко, С. Іванчук, О. Ковшар, В. Лесик, Н. Миськова, О. Пометун, Т. Ринчовська аналізують засоби формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток. На думку науковців, до основних засобів формування навичок сталого розвитку у дітей старшого дошкільного належать організація ігрової діяльності, проєктної діяльності, читання та обговорення дитячої літератури (авторські казки, оповідання, вірші) [8, с. 22]. Однією з ефективних форм розвитку навичок сталого розвитку в дошкільній освіті є організація проєктів в яких активно взаємодіють діти та дорослі, що дозволяє поєднувати різні види діяльності та заохочувати ініціативу дітей [5, с. 255].

Результати здійснення теоретичного аналізу досліджень дозволили визначити основні методичні рекомендації для вихователів щодо формування навичок освіти сталого розвитку дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти:

- формувати в дітей доброзичливе ставлення до однолітків і дорослих, створення позитивної атмосфери в дитячому колективі;
- використання ігор та вправ з метою виховання розумного ставлення до використання ресурсів землі («Сортування сміття», «Бережемо воду»);
- організація екологічних проєктів («Ходить гарбуз по городу», «Кришталева водиця», «Дерева – наші друзі» та інші);
- використання авторських казок екологічного змісту (Г.Беленька «Весняна казочка», К.Ушинський «Бджілки на розвідці», П.Цвірка «Чому зозуля своїх діток не висиджує» та інші);
- організація екологічних акцій, виставок, спільних творчих заходів екологічного змісту у взаємодії з батьками дітей дошкільного віку.

Отже, формування навичок освіти для сталого розвитку - це мета сучасної освіти, засіб збереження та розвитку природного середовища. Освіта для сталого розвитку формує новий зміст, мету та змінює форми екологічної освіти. Розпочинати формування навичок освіти сталого розвитку варто в дошкільному

віці, адже в цьому періоді в дітей формуються цінності та уявлення про взаємозалежності в природі. Формування навичок освіти сталого розвитку доцільно організувати в умовах закладу дошкільної освіти у взаємодії з батьками дітей. Серед ефективних методів виділяємо: організацію проектної, ігрової діяльної; читання та обговорення дитячої літератури.

Список використаних джерел

1. Гавриш Н. В., Саприкіна О. В., Пометун О. І. Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку: навч.-метод. посіб. Дніпропетровськ : Ліра, 2014. 120 с.
2. Галаманжук Л. Л., Бойко В. В. Технологія сталого розвитку як інструмент формування ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку. *Основні цілі стратегії сталого розвитку: проблеми та перспективи* : матеріали І Міжнародного науково-практичного форуму (м. Полтава, 26 вересня 2024 р.) / За заг. ред. проф. М. В. Гриньової. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024. С.181–183.
3. Завадська Т. І. Від екології до розвитку сталих світоглядів дошкільника. *Дошкільна освіта: проблеми, пошуки, інновації: збірник наукових і навчально-методичних праць*. 2022. Вип. 10. С. 116–122.
4. Загородня Л. П. Теоретичні й методичні засади формування в дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток засобом творів Василя Сухомлинського. *Теорія та методика дошкільної і початкової освіти: [монографія]* / за заг. ред. О.В. Лобової, С. М. Кондратюк. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. С. 31–58.
5. Іванчук С. А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх вихователів до формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку: монографія. Дніпро : Вид-во ЛПРА, 2022. 466 с.
6. Коренева І.М. Феномен «Освіта для сталого розвитку»: сутність та сучасні особливості концепту. *Український педагогічний журнал*. 2018. №2. С.113-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2018_2_16

7. Кудрявцева О. А., Ігнатська А. І. Критерії та показники сформованості знань зі сталого розвитку у старших дошкільників. *Дошкільна педагогіка*. 2024. Вип. 72. С. 237–241.

8. Пометун О. І. Освіта для сталого розвитку для дошкільнят. *Надихаємо на дії*. 2013. № 12. С. 21–30.

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ 2

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ РАННЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО СТАНІВ

УДК 364

Бутко Вікторія Володимирівна,
викладач кафедри практичної психології
та соціальних технологій,
Приватний вищий навчальний заклад
«Європейський університет»;
практичний психолог,
Ліцей «Євроленд» Європейського університету
м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ РАННЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО СТАНІВ

Анотація. У статті розкрито особливості психолого-педагогічного супроводу дітей раннього та дошкільного віку в умовах воєнного та повоєнного станів. Акцентовано увагу на впливі травмуючих подій на дитячу психіку, а також на ризиках розвитку посттравматичного стресового розладу. Визначено основні завдання супроводу, серед яких – стабілізація емоційного стану, розвиток комунікативних навичок та підтримка внутрішнього ресурсу дитини. Обґрунтовано доцільність використання проєктивних методів, зокрема казкотерапії, арт-терапії та театралізованих форм, як ефективного засобу роботи з дитячою травмою. Описано принципи побудови безпечного діагностичного та корекційного середовища. Підкреслено важливість комплексного підходу за участі педагогів та психологів. Стаття містить

практичні рекомендації щодо створення умов для психологічного відновлення та соціальної адаптації дітей.

Ключові слова: *психолого-педагогічний супровід, ранній вік, дошкільний вік, воєнний стан, повоєнний стан, психологічна травма, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), арт-терапія, казкотерапія, проєктивні методи, психосоціальна підтримка, адаптація дитини.*

Воєнний та повоєнний стан викликає у більшості людей емоційно болісний та стресовий досвід, який у свій час може викликати на підсвідомому рівні самозаборону на переживання або прояв почуттів, пов'язаних із психологічною травмою. Така самозаборона може виникнути через глибоке емоційне переживання подій, на які людина, а особливо дитина, ніяк не може вплинути. Саме вони формують внутрішню невдоволеність існуючим перебігом подій, через неможливість вплинути на них, зосереджують увагу саме на цьому болісному переживанні власної неспроможності, стані втечі від реальності, і таким чином можуть формувати відсутність інтересу у пристосуванні до нових умов життя, розвитку ефективних комунікативних навичок та до навчання, а також до певних психосоматичних та вегетативних змін, які мають несприятливий вплив на формування і розвиток особистості. Проте важливо враховувати, що психіка дитини, більш лабільна до прийняття нового, та все ж незрілість психологічних процесів може сприяти розвитку посттравматичного стресового розладу. Саме тому, будь яка підтримка у такий складний період, має бути спрямована на сприяння психосоціальному благополуччю дитини та відновленню її психологічно-ресурсного стану, які запобігатимуть розвитку ПТСР.

Основною метою і завданням психолого-педагогічного супроводу дітей раннього та дошкільного віку, які переживають таку соціологічну кризу мають стати: подолання пригніченості дитини, порушень здатності концентрувати увагу на потрібному, порушень сну, фізичного виснаження, тривожності, дратівливості, неконтрольованого плачу, який може виникати через

перенапруження, почуття провини та зниження рівню самоцінності і самоусвідомленості в соціумі. Діти часто говорять про події, які спричинили неприємні, психологічно травмуючі почуття, від третьої особи, а от спроба завести розмову напряду, може викликати бажання замкнутися в собі, тому що сприймається, як спроба контролювати почуття дитини зі сторони. Саме тому, психодіагностику та корекційний психолого-педагогічний вплив, найефективніше проводити з дітьми через творчі види діяльності або проєктивні методики, адже психікане тільки дитини, а й часто дорослих людей, набагато легше опрацьовує таким чином свій складний життєвий досвід, проживаючи його ніби зі сторони, створюючи проєкцію на себе. Саме тому, існує багато проєктивних методик, які дають можливість дізнатися більшу кількість інформації стосовно пережитого досвіду дитини, та про неусвідомлені, або мало-усвідомлені психічні феномени, які відбуваються із нею у моменті «тут і зараз».

Психодіагностика, як і завжди, являється одним із перших етапів у процесі психолого-педагогічного супроводу дітей, в умовах воєнного та повоєнного часу. Базовими принципами у діагностиці, особливо з дітьми, мають виступати такі принципи: безпека; зацікавленість у процесі; мінімізації можливої травми. Бажаний педагогічний вплив завжди концентрується у тих формах взаємодії із дітьми, в яких може бути присутня комунікація із дітьми через цікаві для них форми спільної взаємодії:

- спортивно-інтелектуальні квести;
- пізнавальні бесіди та вікторини, які будуть визначати основну тему або ідею дня;
- настільні ігри;
- тематично-розважальні програми;
- творчі майстер-класи;
- зустрічі з цікавими людьми;
- виховні аніматорські ігри-бесіди;

- чергування-допомога аніматорам (додає відчуття важливості та єдності із дорослими);
- навчальні мультфільми та відеоролики;
- підготовка та проведення театралізованих вистав;
- кулінарні майстер-класи;
- психолого-педагогічні семінари для батьків;
- психологічні тренінги для відновлення педагогів, які працюють із дітьми.

Хочемо зосередити увагу читача на декількох ефективних методах роботи із дітьми в такий період, а саме:

- *театралізована арт-терапія*: музичні та хореографічні постановки; театралізовані ігри; виконання та слухання художнього слова, тощо, як метод проєктивної роботи із дітьми, має велике значення. Під час такого дійства, дитині надається можливість самовираження у її особистій активності, яка стає для неї формою отримання нового життєвого досвіду та його проживання у безпечній формі, та творчим проявом самої особистості. Діти навіть дошкільного віку можуть підбирати музичне наповнення, навчатися пісням і навіть замінювати слова у тексті пісень.
- *Казкотерапія*. Цей метод дозволяє дітям порівнювати різні життєві обставини і життєвий досвід, не отримуючи неприємні психологічні наслідки, а схожі до реальної події у житті дитини казки, діють заспокійливо і дозволяють відчувати себе не самотньо у своїх переживаннях і ще інші діти також опинялися у подібних ситуаціях і переживали подібний досвід і таким чином, закріплює впевненість у собі. У казкотерапії використовують різні види казок: реалістичні; метафористичні; написані разом із дитиною; складені групою дітей та складені психологом і адаптовані під ситуацію, яку пережила сама дитина, яка потребує педагогічно-психологічного впливу. Події у казці не мають передаватися буквально, а лише через образи тварин, рослин,

явищ природи, тощо. Таким чином створюється ефект спостерігача із третьої сторони і надає можливість дитині самостійно аналізувати і безпечно для себе співставляти події. Однак, під час проведення такої роботи, необхідно спостерігати за дитиною для того щоб визначити конструктивні стратегії подальшої взаємодії із дитиною.

- *Арттерапія через малювання* для індивідуальної та групової роботи, які також допоможуть пропрацювати почуттєво-емоційні переживання дитини тут і тепер, які також мають бути опрацьовані за певним протоколом взаємодії: Життєва стратегія; етапи горювання та реабілітаційні стратегії.

Фахівцями галузі психології нині обговорюється тема «трансцендентності, який характеризує принципово недоступне досвідному пізнанню або тому, що не ґрунтується на досвіді». [5. с.146]. У нових для нас умовах неможливо використовувати лише традиційні методи психологічного впливу, тому що саме вони «ведуть травму до індивідуальної патології» [2]. Частина фахівців зараз прагнуть працювати з внутрішнім ресурсом кожної людини тому, що ми не можемо усвідомити вплив травмуючих переживань на кожну особистість окремо, а цінність проєктивних методів полягає в тому, що вони оспираються на полісинаптичний рефлекс особисто кожного, який виникає у відповідь на несподіваний подразник у формі рухової та емоційної реакції під час роботи із внутрішнім ресурсом. В більшості випадках, саме проєктивні методи роботи, дають той результат, при якому дитина може прожити травмуючі почуття екологічно для себе, не залишаючи болючого психологічного сліду, а приймаючи реальність, як досвід, який просто потрібно опрацьовувати. Тому важливо будувати фундамент для стабілізації психіки через своєчасну і ефективну комунікацію з соціумом через, використовуючи всі можливості з метою зниження впливу тих станів які знижують оптимальну соціальну інтеграцію.

Список використаних джерел

1.Бондаренко Н. Б. Супровід групи самопомогі осіб, які мають проблеми психічного здоров'я. *Наукові записки НаУКМА*. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2015. Т. 175. С. 58-60.

2.Герман Дж. Психологічна травма та шлях до видужання. Наслідки насильства - від знущань у сім'ї до політичного терору. Львів: видавництво Старого Лева, 2015. 416 с.

3.Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року. URL: <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2018/2%2895%29/pages-6-10/koncepciya-rozvitku-ohoroni-psihichnogo-zdorov-ya-v-ukrayini-na-period-do-roku#gsc.tab=0>

4.Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Загальна редакція: Л. Гридковець. Том 1. Київ. 2018. 208 с.

5.Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Загальна редакція: Л. Гридковець. Том 3. Київ. 2018. 236 с.

УДК 373.2.015.31:796

Довбня Софія Олегівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна
Калєнцова Даша Олександрівна,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти
спеціальності «Дошкільна освіта»,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК ДРІБНОЇ МОТОРИКИ РУК У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ОСОБИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

***Анотація.** Статтю присвячено ключовим аспектам розвитку дрібної моторики рук у дітей молодшого дошкільного віку. Визначено сутність поняття «педагогічний супровід» у контексті розвитку дрібної моторики дітей цієї вікової категорії як систему професійної діяльності педагога, яка забезпечує створення педагогічних умов для успішного розвитку, виховання та навчання дитини у взаємодії «дитина-педагог». Встановлено напрями педагогічних умов: створення розвивального середовища для розвитку дрібної моторики рук у дітей дошкільного віку; вміння адаптувати завдання до вікових можливостей дітей; врахування індивідуальних особливостей кожної дитини: темпу розвитку, рівня сформованості моторики, інтересів; добір методів, форм і засобів з урахуванням мети розвитку дрібної моторики руки та віку дитини. Схарактеризовано основні методи, форми та засоби взаємодії з педагогом для розвитку дрібної моторики дітей молодшого дошкільного віку.*

***Ключові слова:** молодший дошкільний вік, розвиток дрібної моторики рук, педагогічний супровід, педагогічні умови, розвивальне середовище, методи, форми та засоби.*

***Abstract.** The article is devoted to the key aspects of the development of fine motor skills in children of early preschool age. The essence of the concept of pedagogical support in the context of the development of fine motor skills of children of this age category is defined as a system of professional activity of a teacher, which ensures the creation of pedagogical conditions for the successful development, upbringing and education of a child in the interaction «child-teacher». The directions of pedagogical conditions are identified: creation of a developmental environment for the development of fine motor skills in preschool children; ability to adapt tasks to the age capabilities of children; taking into account the individual characteristics*

of each child: developmental topics, level of motor skills, interests; selection of methods, forms and means, taking into account the purpose of fine motor skills development and the age of the child. The main methods, forms and means of cooperation with the teacher for the development of fine motor skills of children of junior preschool age, are characterised.

Keywords: *early preschool age, development of fine motor skills, pedagogical support, pedagogical conditions, developmental environment, methods, forms and means.*

Актуальність проблеми безперечна, оскільки дослідження спрямовано на комплексний і системний підхід розвитку дрібної моторики рук у дітей молодшого дошкільного віку, що сприяє формуванню когнітивних, емоційних та соціальних навичок, а найцінніше збереження їх психічного та фізичного здоров'я. Особливо важливим є забезпечення достатньої рухової активності, під час якої діти цього віку, повинні навчитись виконувати точні рухи м'язами рук, вміти контролювати та спрямовувати рухи, що є невід'ємним елементом будь-якого виду діяльності тощо.

Актуалізують зазначену проблему державні документи: Закон України «Про освіту» (2017 р.), Закон України «Про дошкільну освіту» (2024 р.), Базовий компонент дошкільної освіти (оновлений, 2021 р.) та чинні Освітні програми у яких визначено основні засади забезпечення якості дошкільної освіти, які направлена на різнобічний розвиток дітей молодшого дошкільного віку.

Дослідженню теоретичних основ розвитку дрібної моторики рук у дітей дошкільного віку приділеновелику увагу в працях: Л. Гончаренко, С. Долбенко, К. Крутій, В. Ліщук, Л. Савіна, О. Яловська та ін. Науковці стверджують, що розвиток дрібної моторики – це комплекс скоординованих дій нервової, м'язової та кісткової систем, що разом з зоровою системою забезпечує здійснення дрібних та точних рухів пальцями рук та ніг. Дрібну моторику рук вважають також важливим критерієм повноцінного психічного розвитку дитини.

Насамперед звернемо увагу на основні особливості дрібної моторики рук дітей молодшого дошкільного віку. Згідно і з визначенням А. Чуйко, дрібна моторика – це здатністю здійснювати точні та координовані рухи пальцями рук і має тісний зв'язок з розвитком мовлення дитини(через активізацію мовних центрів у мозку), мислення, пам'яті, уваги та самостійності [6]. У науковому доробку Л. Гончаренко привертає увагу відмінність дрібної моторики від грубої моторики. Під час розвитку дрібної моторики дітей залучаються м'язи рук або зап'ястя, велика моторика стосується координації більших м'язів рук або ніг. Дрібна моторика необхідна для дрібних рухів і дій, як-от брати речі чи тримати олівець. Груба моторика важлива для великих рухів, таких як ходьба або кидання м'яча. Діти розвивають дрібну моторику з різною швидкістю, але, як правило, основний розвиток дрібної моторики відбувається у віці від 6 до 12 років. Тим не менш, її розвиток починається ще у віці до року, оскільки у цей період діти вже починають брати предмети за допомогою великого та одного пальця, також можуть передавати іграшки між руками. У віці після одного року розвиток дрібної моторики відбувається через гру, у наступні роки життя поступово посилюючись та ускладнюючись. Тому важливо забезпечити комплексний та всебічний розвиток дрібної моторики дитини дошкільного віку, що буде відповідати усім її віковим особливостям [1].

Звертаючись до особливостей розвитку дрібної моторики рук у дітей молодшого дошкільного віку К. Зелінська-Любенко, підкреслила її особливо важливу роль у розвитку дитини. На думку автора, це зумовлено тим, що вона має значний зв'язок з такими когнітивними функціями, як мовлення, мислення, увага, пам'ять та ін. Крім того, це пов'язано з тим, що зона кори головного мозку, яка відповідає за рухову активність пальців рук, знаходиться поряд із мовленнєвим руховим центром. Завдяки розвитку дрібної моторики, відповідно, існує можливість покращити когнітивний розвиток дошкільника та зменшити ймовірність виникнення проблем, пов'язаних з недостатнім рівнем розвитку окремих когнітивних функцій [2].

Відповідно, суголосні з думкою Д. Храмової, якщо дитина, яка має достатньо розвинену дрібну моторику рук, також вміє логічно мислити, має достатньо розвинені психічні процеси, мовлення, окомір, помірний рівень активності та готовність до виконання все більш складних інтелектуальних дій. У молодшому дошкільному віці її розвиток має надати можливість створити усі умови для того, щоб розвинути психічні процеси та когнітивні здібності у майбутньому [5].

Особливо важливу роль у розвитку дрібної моторики рук у дітей дошкільного віку відіграє педагогічний супровід. У контексті означеної проблеми, будемо орієнтуватись на педагогічний супровід як систему професійної діяльності педагога, яка забезпечує створення педагогічних умов для успішного розвитку, виховання та навчання дитини в ситуаціях взаємодії «дитина-педагог» [3].

При визначенні комплексу педагогічних умов, важливо враховувати такі напрями:

- створити розвивальне середовище в умовах закладу дошкільної освіти в контексті розвитку дрібної моторики рук у дітей дошкільного віку;
- вміти адаптувати завдання до вікових можливостей дітей;
- враховувати індивідуальні особливості кожного вихованця: тем розвитку, рівень сформованості моторики, інтереси тощо;
- підібрати методи, форми та засоби адекватні віку та інтересам дитини, які допоможуть розвинути дрібну моторику рук у дітей молодшого дошкільного віку;
- впроваджувати різноманітні пальчикові ігри, сенсорні коробки, шнурівки, конструювання, малювання та ін., з врахуванням мети розвитку дрібної моторики руки та вікову дитини.

У сучасних дослідженнях О. Рейпольської, Г. Цветкової та ін. освітнє середовище розглядається як категорія, що характеризує розвиток дитини і тим визначає його цільове та функціональне призначення, виділяє його витоки в предметності культури суспільства [3, с.21].

Зазвичай для розвитку дрібної моторики дітей молодшого дошкільного віку використовують такі методи, форми і засоби [4]:

- масаж пальців рук, який допомагає покращити кровообіг, знизити м'язове напруження, стимулювати нервові закінчення, які відповідають за сенсорне сприйняття;

- пальчикова гімнастика, що включає у себе короткі рухові вправи, які зазвичай супроводжуються віршами чи римованими текстами. Завдяки таким вправам забезпечується розвиток координації, а також формування мовлення;

- пальчикові ігри, які допомагають розвинути рухливість, точність та контроль рухів пальців;

- ігри з крупами та дрібними предметами, наприклад: пересипання, сортування, викладання предметів, що допомагає розвинути тактильну чутливість та зорово-моторну координацію;

- шнурування, у контексті чого пропонуються різноманітні вправи зі шнурування картонних фігур або спеціальні ігри «шнурівки», які допомагають сформувати точність рухів;

- ліплення з пластиліну або тіста, за допомогою яких тренується сила пальців, розвивається уява;

- конструювання, наприклад – LEGO або інших конструкторів, що позитивно впливає на розвиток просторового мислення та координації;

- малювання пальчиками, що є особливо цікавим для молодших дошкільників, тож допомагає не лише розвивати дрібну моторику, але й уяву та творчі здібності;

- сортування різних за величиною предметів, зокрема – виокремлення маленьких предметів серед корзини з більшими за розміром, що також позитивно впливає на розвиток дрібної моторики;

- малювання по трафарету, що допомагає розвинути точність та акуратність рухів тощо.

Усі методи, форми та засоби обов'язково мають відповідати віковим та індивідуальним особливостям дошкільників. Тому для дітей різних груп у

закладах дошкільної освіти застосовують методи розвитку дрібної моторики руки, які враховують особливості інтелектуального та когнітивного розвитку дитини.

У молодшому дошкільному віці методи мають бути доволі простими, проте вони також мають поступово ускладнюватись з урахуванням особливостей вікового і психічного розвитку дитини. При цьому важливо, аби робота з розвитку дрібної моторики рук проводилась регулярно із застосуванням спеціальних вправи. Такі вправи зазвичай організовують в ігровій формі, оскільки саме у процесі гри вдається якомога ефективніше розвивати та виховувати дошкільника, мотивуючи його до виконання різноманітних дій.

Важливість педагогічного супроводу в процесі розвитку дрібної моторики рук у дітей молодшого дошкільного віку є значною. Завдяки спрямованим діям кваліфікованого вихователя вдається організувати та скоординувати розвивальну діяльність дитини враховуючи її вікові та індивідуально-психологічні особливості. Діти молодшого дошкільного віку поки не володіють навичками самоорганізації, тому педагог має обов'язково здійснювати педагогічний супровід їх розвитку дрібної моторики рук. Це стосується у тому числі й інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти, де педагогічний супровід має бути ще більш змістовним та спрямованим на конкретну дитину.

Таким чином, розвиток дрібної моторики рук у молодшому дошкільному віці є обов'язковим напрямом діяльності вихователів у закладі дошкільної освіти. Важливим є не лише застосування різноманітних методів, прийомів, вправ та ігор, спрямованих на її розвиток, але й здійснення комплексного педагогічного супроводу у освітньому процесі в умовах закладу дошкільної освіти. Він має включати створення необхідного розвивального середовища, врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, впровадження різноманітних методів та засобів для забезпечення належного рівня розвитку дрібної моторики рук дітей молодшого дошкільного віку.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх питань проблеми розвитку дрібної моторики рук у молодшому дошкільному віці та відкриває перспективу для вивчення педагогічних підходів у взаємодії педагога з іншими учасниками освітнього процесу – психологами та батьками тощо; більш глибокого потребує впровадження методики нейровправ розвитку дрібної моторики рук у дітей, який базується на принципах нейробіології та мозкової активності.

Список використаних джерел

1. Гончаренко Л. Дрібна моторика як ключ до розвитку дитини. *Педагогічний вісник Поділля*. 2024. №1-2. С. 124-126
2. Зелінська-Любенко К. О. Розвиток дрібної моторики у дітей із мовленнєвими порушеннями. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/494/13151/27504-1?inline=1>
3. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проектування : навч.-метод. посібник. О. Д. Рейпольська, І. М. Гудим, Л. І. Зайцева, І. В. Луценко, В. О. Луценко, Г. Г. Цветкова; за ред. О. Д. Рейпольської. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 222 с
4. Розвиток дрібної моторики малюків: Корисні ігри, вправи та поради. URL: https://polygraphist.kiev.ua/blog/rozvitok-drbno-motoriki-malyukv-korishn-gri-vpravi-ta-poradi/?srsltid=AfmBOopPPR1GyUq_joxo_UbflUD5NaA42qaid479gO076rUL4xvwX2Lk
5. Храмова Д. Засоби розвитку дрібної моторики дітей дошкільного віку. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/18763/1/32.pdf>
6. Чуйко А. І. Інноваційні технології у розвитку дрібної моторики у дітей молодшого шкільного віку з легкими інтелектуальними порушеннями. 2023. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1bde789b-50fd-4e37-82c2-936bcc671704/content>

Корх Віра Михайлівна,

кандидат психологічних наук,

старший викладач кафедри дошкільної освіти

Український державний університет

імені Михайла Драгоманова

м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ І ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті наведено психоемоційні стани дітей в умовах воєнного стану в Україні та окреслено специфіку надання психотерапевтичної підтримки. Розкрито ефективність упровадження психотерапевтичних методик і технологій, спрямованих на стабілізацію емоційного стану дитини в межах терапевтичної взаємодії. Акцентовано увагу на потенціалі арт-терапевтичних інструментів, зокрема ігрової терапії, казкотерапії, лялькотерапії, зображувальної терапії, а також пісенної казкотерапії в аудіоформаті з використанням цифрових інноваційних засобів. Описано комплекс антистресових стабілізаційних технік (дихальних, медитативних, арт-терапевтичних), що застосовуються у психотерапевтичній роботі з дітьми та дорослими в умовах воєнного стану. Презентовано програму тренінгових занять для педагогічних працівників закладів дошкільної освіти, орієнтовану на профілактику та психокорекцію психоемоційних порушень та збереження психічного здоров'я в умовах воєнного часу.*

***Ключові слова:** психологічний супровід, заклад дошкільної освіти, діти дошкільного віку, вихователі, стрес, арт-терапія.*

***Abstract.** The article presents the psycho-emotional states of children under martial law in Ukraine and outlines the specifics of providing psychotherapeutic*

support. The effectiveness of the introduction of psychotherapeutic techniques and technologies aimed at stabilizing the emotional state of the child within the therapeutic interaction is disclosed. Attention is focused on the potential of art-therapeutic instruments, in particular, game therapy, fairy tale therapy, puppet therapy, depiction therapy, as well as song fairy tale therapy in audio format using digital innovative means. A set of anti-stress stabilization techniques (respiratory, meditative, art-therapeutic) used in psychotherapeutic work with children and adults under martial law is described. A training program for teachers of preschool education institutions focused on the prevention and psycho-correction of psycho-emotional disorders and the preservation of mental health in wartime conditions was presented.

Key words: *psychological support, preschool education institution, children of preschool age, educators, stress, art therapy.*

Результати оцінювання психоемоційного та психофізіологічного стану дітей, які зазнали психотравмувального впливу внаслідок воєнних дій на території України, засвідчують нагальну потребу у впровадженні системного психологічного супроводу, психокорекційної та психотерапевтичної допомоги для цієї категорії дітей. Високий рівень актуальності зазначеної проблематики зумовив активізацію наукових пошуків та розроблення прикладних психотерапевтичних технологій, що здійснюються українськими дослідниками та практиками у сфері психології й педагогіки. Значний внесок у вивчення даного напрямку зробили такі науковці та фахівці, як А. Богущ, Н. Булатевич, Л. Бейкун, Г. Братасюк, О. Вознесенська, Т. Василюшина, Л. Галіцина, Ю. Губарева, Л. Калмикова, В. Кузьменко, О. Костюшко, Т. Курганська, І. Литвинова, І. Луценко, Д. Максименко, К. Мілютіна, О. Митник, А. Нестер, Н. Опришко, О. Орловська, С. Поворознюк, В. Предко, Д. Предко, С. Ройз, Н. Сабліна, Н. Савелюк, О. Скордіна, О. Тараріна, О. Рейпольська, В. Хромець, Ю. Хмелівська та інші.

Метою і завданнями статті є: окреслити особливості психокорекційної та психотерапевтичної взаємодії з дітьми та педагогами закладів дошкільної освіти (ЗДО) в умовах війни в Україні. Завдання дослідження: 1) схарактеризувати психоемоційні стани дітей та педагогів ЗДО в умовах війни; 2) визначити особливості психологічної допомоги дітям та педагогам ЗДО в умовах війни; 3) описати психотерапевтичні технології та техніки роботи з психоемоційними станами дітей з травматичним досвідом у психотерапевтичному процесі; 4) висвітлити тренінгові технології психологічної роботи з педагогами ЗДО з метою психічного здоров'язбереження в умовах війни.

В умовах воєнного стану серед провідних психоемоційних станів, які виявляються у дітей дошкільного віку, переважають тривожність, страх, стресові реакції, травматичний стрес, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та психічна травматизація. До типових проявів ПТСР у дошкільному віці належать нав'язливі травматичні спогади, які часто не артикуються дитиною в комунікації з дорослими, але супроводжуються униканням будь-яких стимулів, пов'язаних з пережитою травмою. Також спостерігаються підвищений рівень емоційного напруження, імпульсивна або агресивна поведінка, або ж, навпаки, емоційна пригніченість, апатія, депресивні стани, емоційна відчуженість. Частими є порушення сну, нічні кошмари, зростання тривожності та очікування повторного травматичного досвіду. Крім того, фіксуються когнітивні порушення, зокрема концентрації уваги, тривалості запам'ятовування, а також зацикленість на травматичних сюжетах, що часто проявляється в ігровій діяльності дитини [7].

Для забезпечення ефективного психоемоційного функціонування в умовах стресових впливів, особливо в періоди воєнного конфлікту, пріоритетним завданням для дорослих –зокрема батьків, педагогів і вихователів –є стабілізація власного психоемоційного стану. Це передбачає усвідомлене ставлення до власних емоцій, їх вербалізацію в комунікації з дітьми, а також формування розуміння, що процес емоційної адаптації є поступовим, спільним і потребує

часу. До ключових компонентів саморегуляції належить готовність звертатися за психологічною підтримкою, відкритість до її прийняття, а також відновлення структурованого розпорядку дня з інтеграцією звичних елементів повсякденної діяльності, за можливості.

Додатковими чинниками психоемоційної стабілізації виступають соціальна підтримка з боку родини та найближчого оточення, регулярна фізична активність, а також критичне споживання інформаційного контенту – зокрема обмеження впливу надмірної кількості новин та акцентування на перевірених, релевантних джерелах інформації. Важливим ресурсом емоційної витривалості може слугувати залучення до волонтерської або допоміжної діяльності, що сприяє формуванню відчуття значущості та контролю в умовах невизначеності.

Аналогічні підходи є релевантними і щодо психоемоційної підтримки дітей, проте їх застосування потребує урахування вікових та індивідуально-психологічних особливостей дитини. Ключовими завданнями є відновлення базового почуття безпеки, забезпечення задоволення фундаментальних потреб, дотримання стабільного режиму дня, залучення до фізичної активності та надання емоційної підтримки з боку значущих дорослих – батьків, опікунів або педагогів. Важливо створити умови для вільного емоційного самовираження за допомогою як вербальних, так і невербальних засобів комунікації. Не менш значущими є підтримка соціальних зв'язків із ровесниками, а також формування і дотримання чітких, послідовних, психологічно здорових меж і моделей поведінки у взаємодії з соціальним оточенням.

В умовах воєнного часу особливої значущості набуває психокорекційна та психотерапевтична діяльність, орієнтована на опрацювання психоемоційних станів як дітей, так і педагогічних працівників із залученням арт-терапевтичних підходів: *ігрової терапії, лялькотерапії, казкотерапії, музикотерапії, зображувальної терапії* тощо.

У межах казкотерапевтичного підходу до психоемоційної підтримки дітей доцільним є використання автентичних авторських аудіоказок, створених

Заслуженою артисткою України Русланою Лоцман. Ці художні твори інтегровані в низку інноваційних мистецько-педагогічних проєктів, зокрема: *«Пісенна світлиця»*, *«Пісенна казка»*, *«Пісенний щоденник»*, *«Пісенний кошик»*. Аудіоказки розміщено на електронному ресурсі *«Писульки від мамульки»* та представлені широким тематичним і змістовим розмаїттям, серед яких: *«Провка, а не про муху»*, *«Зомбик»*, *«Козак Визволяка»*, *«Стрітенська свічка»*, *«Ластівчине гніздо»*, *«Країна вітамінів»*, *«Плутанка»*, *«Пектораль»*, *«Казка про каску»*, *«Крила працьовитості»*, *«Маруся в Полтаві»*, *«Папороть»* та інші. Зазначені аудіоматеріали не лише виконують пізнавальну та виховну функції, а й виступають ефективним інструментом емоційно-ціннісного впливу, що сприяє нормалізації психоемоційного стану дітей, особливо в умовах кризових та травматичних обставин. Їх застосування в терапевтичній практиці сприяє формуванню внутрішніх ресурсів дитини, зниженню рівня тривожності та розвитку емоційної стійкості [3].

З метою стабілізації емоційного стану дітей у кризових умовах українська психотерапевтка С. Ройз пропонує застосування спеціалізованих дихальних та візуалізаційних технік, адаптованих до вікових особливостей дитини. Зокрема, для дітей старшого віку ефективним є діафрагмальне дихання, тоді як для дітей молодшого віку рекомендовано використовувати техніку *«Долонька»*, що поєднує дихальну практику з тактильною і моторною активністю. Методика передбачає виконання глибокого вдиху і видиху під час послідовного обведення пальців однієї руки вказівним пальцем іншої, спочатку на одній долоні, потім на іншій (загалом 10 циклів дихання). Ще одна вправа *«Дай п'ять»* є психотерапевтичним інструментом формування відчуття емоційної підтримки через візуалізацію кола турботи. Дитина показує долоню та по черзі згадує п'ять значущих у своєму житті людей, загинаючи пальці по черзі: великий палець – людина, яка може обійняти; вказівний палець – людина, яка здатна щось пояснити; середній палець – людина, яка може допомогти зробити щось важке; безіменний палець – людина, яка може поспівчувати та пожаліти; мізинець – людина, яка здатна розсмішити. Після цього всі образи

«внутрішнього кола підтримки» уявно поміщаються в серці, символізуючи внутрішній ресурс безпеки й опори [2; 6; 7].

З метою профілактики та психокорекції психоемоційного вигорання та стресових станів вихователів закладів дошкільної освіти, в період з вересня по грудень 2024 року було проведено серію тренінгів з педагогами мережі ЗДО міста Києва «Hellokids». Допис про ці події розміщено на сайті кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова [1].

Програма тренінгу для вихователів ЗДО розрахована на 1,5 години і має таку структуру:

1. *Знайомство, коло почуттів та емоційних станів* (учасники називають ім'я, настрій, самооцінювання власного енергетичного заряду у % на даний момент початку тренінгу – вправа «Батарейка», озвучування правил взаємодії тренінгової групи: конфіденційність, повага, активність, правило стоп, відкритість, чесність; очікування від тренінгу);
2. *Вправа «Мої стосунки»* (учасники ділять аркуш паперу А4 на 4 частини: у першій частині малюють символ стосунків у родині, на другій частині – символ «Мої стосунки з колегами», на третій частині – символ «Мої стосунки з керівництвом», на четвертій частині зображують символ-малюнок «Мої стосунки з дітьми та батьками в ЗДО», обговорення значень символічних зображень для кожного, пояснення, озвучування почуттів та емоцій з метою усвідомлення);
3. *Список чинників психоемоційного вигорання* (прописування на ватманах або фліпчартах та озвучування, узагальнення по групі);
4. *Арт-терапевтична вправа «Робота з образом дому»*. В умовах воєнного стану і України базова потреба в безпеці зазнає значного порушення як у дітей, так і в дорослих. Саме тому надзвичайно актуальною є психологічна робота з переживаннями, пов'язаними з почуттям небезпеки, тривожністю, втратою домівки або досвідом вимушеного переселення. Одним із дієвих арт-терапевтичних методів опрацювання

цих емоцій є малювання «будиночків». Дітям пропонується створити зображення на тему: «*дім для щастя*», «*дім для тривоги*» тощо. Такий підхід сприяє розвитку уяви й творчого мислення, дозволяє дитині отримати позитивні емоції від власної діяльності. Іншим ефективним методом роботи з темою дому є ліплення. Спільно з дитиною можна створювати символічні образи - будинки, укриття, кокони, контейнери, яйця - з різноманітних матеріалів: глини, пластиліну, солоного тіста, інших пластичних матеріалів [2; 10].

У межах арт-терапевтичного підходу до роботи з темою внутрішнього образу дому значний практичний та емоційно-ресурсний потенціал має методика, запропонована О. Скордіною - авторкою арт-терапевтичного альбому «Дім у собі». Видання поєднує візуальні образи (мереживні рисунки) з терапевтичними текстами, створеними в контексті переживання воєнної реальності. Основна мета цієї роботи –надати психологічну підтримку особам, які прагнуть зберегти відчуття внутрішнього прихистку попри зовнішні загрози [9].

5. Дихальні вправи «Долонька», «Свічка-квітка», «Птах розправляє крила», «Наповнення кулі», «Вдихаю позитив – видихаю негатив». Психотерапевтична вправа на прийняття життя «Життя – це...» [8].
6. Арт-терапевтична вправа «Кольорові емоції». Учасникам пропонується папір, фарби і дається завдання намалювати свої емоції...Після завершення кожен у колі показує свій малюнок, пояснює та описує свої емоції та почуття.
7. Психорелаксаційна вправа «Медитація» [2].
8. Завершальне коло емоцій, вражень, почуттів, взаємної подяки.

Висновки. Отже, у статті окреслено особливості психокорекційної та психотерапевтичної взаємодії з дітьми та педагогами ЗДО в умовах війни в Україні;схарактеризовано психоемоційні стани дітей та педагогів в умовах війни, визначено особливості психологічної допомоги дітям та педагогам ЗДО в умовах воєнного стану; описано психотерапевтичні технології та техніки

роботи з психоемоційними станами дітей з травматичним досвідом у психотерапевтичному процесі. Акцентовано увагу на важливості індивідуального підходу до дітей в арт-терапевтичному процесі з метою стабілізації психоемоційного стану дітей, постраждалих від психотравмівних воєнних подій, відновлення почуття психологічного благополуччя, психічного здоров'язбереження. Висвітлено тренінгові технології психологічної роботи з педагогами ЗДО з метою психічного здоров'язбереження в умовах війни. Перспективу даного дослідження вбачаємо у розширенні технологічного інструментарію для практичного використання у психотерапевтичній роботі з дітьми, батьками та педагогами в умовах війни в Україні та у поствоєнний період.

Список використаних джерел

- 1.Кафедра дошкільної освіти УДУ імені Михайла Драгоманова. Допис Корх В. про тренінги з педагогами закладів дошкільної освіти 2024. URL:<https://kdo.pf.edu.ua/steikkholdery/z-mizhnarodnym-dnem-volontera-vitaiemo-profesiinykh-volonteriv-kafedry-doshkilnoi-osvity-kandydata-pedahohichnykh-nauk-dotsenta-irynu-voitiuk-ta-kandydata-pedahohichnykh-nauk-starshoho-vykladacha-vitaliia-klaka-2> (сайт)
- 2.Корх В. Особливості психотерапевтичної роботи з психоемоційними станами дітей війни. *Освітньо-науковий простір*. (5 (2)). Київ: Ліра-К, 2023. С.103-114. DOI: [https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.5\(2\).2023](https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.5(2).2023)
URL: <https://ess.npu.edu.ua/index.php/ess/article/view/69>
- 3.Лоцман Р. Українські аудіоказки для дітей. Київ. 2022. URL:<https://youtube.com/playlist?list=PL8VMaVeaA6vV9mXXbHjo0QnQ3QThLIy6-&si=NuDvXmRAtrgxhAAr>
- 4.Психолого-педагогічний супровід виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб: концепція, методика, технології: навч.-метод. посіб. / І. Луценко, А. Богуш, Л. Калмикова, В. Кузьменко, С. Поворознюк, О. Рейпольська; за наук. ред.

І. Луценко. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 211 с.

5. Психологія сім'ї: техніки підтримки родини: метод. посіб. / за ред. І. Литвиної, Т. Курганської. Київ: ТОВ «7БЦ». 2023. 264 с.

6. Ройз С. Антистресові техніки відновлення. Київ. 2023. URL: https://megogo.net/ua/view/22559076-vseukrains-kiy-urok-z-mental-nogo-zdorov-ya-1-6-klasi-ti-yak-povertaiemos-doshkoli.html?fbclid=IwAR0eDa586nF_dR4_7wRcKnR6D8321jMXGUrkgVNkaciXJag_WsHTbn-8Iw

7. Ройз С., Булавінова К., Побережна Ю. *Ментальне здоров'я дітей під час війни: поради батькам та опікунам: методичні рекомендації. Всеукраїнська програма ментального здоров'я за ініціативою О. Зеленської «Ти як?»*. (Я. Дзюбенко, Ред.). 2023. 54 с. URL: <https://howareu.com/storage/app/media/2%20Selfhelp/zdorovyaditeipidchasviniaptechka-1.pdf>

8. Сабліна Н. Арттерапія у роботі із військовими та їх родинами: посібник для психологів, педагогів, психотерапевтів, військових та арттерапевтів. Вінниця: ТВОРИ. 2023. 112 с.

9. Скордіна О. Арттерапевтичний альбом «Дім у собі». Підтримка в малюнках і текстах для тих, хто береже свій дім у собі. Київ: Вид-во Ростислава Бурлаки. 2024. 176 с.

10. Тараріна О. Практикум з арт-терапії в роботі з дітьми: навч.-метод. посіб. 2-е вид. доп. Київ: АСТАМІР-В, 2019. 256 с. URL: https://vtkosnova.com/wp-content/uploads/2019/10/Praktikum_po_art_terapii_v_rabote-2.pdf

Iryna Kuzmenko,

lecturer of the Department of Preschool Education,

Mikhailo Drahomanov Ukrainian State University,

Kyiv, Ukraine

CRITICAL THINKING AS A FACTOR IN SHAPING THE SOCIALLY RESPONSIBLE POSITION OF EDUCATORS IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN CONDITIONS OF SOCIAL CHANGE

Abstract. *The article explores the significance of critical thinking in shaping the socially responsible identity of educators in preschool education institutions. The theoretical foundations of critical thinking in pedagogical activity are revealed, as well as its impact on the awareness of the professional and social role of the educator. The results of a pedagogical study conducted among preschool education specialists are presented, showing the increase in critical thinking and the strengthening of social responsibility as a result of implementing specific forms of professional development. Attention is drawn to the international and European context of critical thinking development in the field of teacher training.*

Keywords: *critical thinking, social responsibility, preschool education, educator, social change, professional self-reflection, European approaches.*

Introduction. In the context of transformational processes in Ukrainian society, driven by wartime conditions, crises, and reforms, the need to reconsider the role of the educator as a social agent of change comes to the forefront. This is especially relevant for preschool education specialists, who lay the foundations for children's values, safety, and emotional well-being of children. One of the fundamental conditions for the effective performance of this mission is the formation of critical thinking, which serves as a basis for making responsible decisions, analyzing social phenomena, and adhering to ethical norms.

In the modern educational space, international and European approaches to teacher training are gaining increasing importance. These approaches focus on the development of key competencies of the 21st century, among which critical thinking holds a leading position. According to strategic documents of the European Union, specifically the Framework for Competences for Democratic Culture and DigCompEdu, the professional preparation of educators should include not only subject knowledge but also the ability to make ethical assessments, make decisions in complex social conditions, and participate in the democratic life of society.

Analysis of Research. Modern pedagogy and psychology view critical thinking not only as a cognitive skill but also as an element of the professional culture of educators. According to D. Halpern, critical thinking encompasses skills in analysis, synthesis, evaluation, and decision-making [5]. In domestic science, N. Pobirchenko and L. Khoruzha emphasize the importance of critical thinking for the formation of professional identity and the awareness of the social consequences of pedagogical activity [6; 8]. Social responsibility of educators in preschool education institutions is closely linked to reflection on their own activities, ethical stance, and the willingness to support families in crisis situations. A. Bohush and K. Krutiy note that an educator should not only be a bearer of knowledge but also an active participant in social transformations [3].

Considering international experiences in teacher preparation (J. Brookfield, P. Facione), critical thinking is seen as an integral part of "global competence" and an essential element of pedagogical reflection that promotes resilience, ethics, and innovation in educators' actions. Within the Erasmus+ program, projects supporting the development of critical thinking and social responsibility in teacher education, including preschool institutions, are also being implemented.

Purpose of the article: to highlight the significance of critical thinking in shaping the socially responsible position of preschool educators in conditions of social change and to describe the author's course "Think Critically – Act Responsibly: A Training for Preschool Educators".

Main content of the article. The formation of a socially responsible position among educators in preschool education institutions under conditions of social change is one of the priority tasks of modern pedagogy. In the context of globalization, political instability, war, and the transformation of societal values, educators must not only be conveyors of knowledge but also active agents of positive social change. In this context, critical thinking serves as a fundamental factor in developing their professional and civic competence.

According to S. Terno, critical thinking is the highest form of cognitive activity, which requires not merely the perception of information but its analysis, evaluation, and conscious application [10]. As noted by O. Savchenko, a critically thinking educator is capable of assessing situations from multiple perspectives, avoiding stereotypical judgments, and acting responsibly [9]. Supporting this idea, H. Tsvetkova emphasizes that the development of critical thinking is a necessary condition for the formation of civic engagement, responsible decision-making, and ethical evaluation of social processes [11]. This ability has become decisive in the professional activities of preschool educators today. According to L. Baranovska, critical thinking is an important factor that helps educators effectively navigate complex social conditions and make well-balanced decisions that take into account moral and ethical aspects [1]. This is especially relevant for preschool educators, who face the daily challenge of maintaining a balance between pedagogical activity and social responsibility.

N. Melnyk notes that the formation of social responsibility in educators is only possible if reflective thinking is developed in them, enabling them to see causal relationships in their activities and predict the social consequences of their actions [7]. Such qualities are directly linked to the level of development of critical thinking.

A study conducted among preschool educators in the Holosiivskyi district of Kyiv revealed that 62.5% of educators with a high level of critical thinking demonstrate a strong social position, actively participate in implementing the institution's social initiatives, and show initiative in creating a supportive environment for children and parents in crisis situations.

Meanwhile, 37.5% of educators with a medium or low level of critical thinking tend to rely mostly on ready-made instructions and face difficulties in making non-standard decisions in complex pedagogical situations. This confirms R. Ennis's conclusions that critical thinking is a necessary prerequisite for flexibility and autonomy in professional activities [2].

The research aimed not only to define the role of critical thinking in shaping the socially responsible position of preschool educators but also to identify effective forms of professional development that would contribute to the development of the ability to critically reflect on professional activities and make socially significant decisions.

According to the research results, the main obstacles to the development of critical thinking among educators include:

- the insufficient number of specialized educational programs focused on developing critical reflection;
- the traditionally reproductive nature of professional development;
- the lack of practices for analyzing moral and ethical dilemmas in professional training.

To address this issue, we developed an author's course "Think Critically – Act Responsibly: A Training for Preschool Educators," which consisted of 6 modules:

1. Analysis of pedagogical situations and moral dilemmas.
2. Exercises for the development of logic, identifying fakes and manipulations.
3. Mini-research on the social context of the preschool institution's activities.
4. Designing socially significant initiatives (creating "parent support centers," "small-scale solidarity initiatives").
5. Interprofessional discussions among educators.
6. Involvement of educators in using online courses and educational platforms focused on European educational approaches, such as Coursera, EdEra, and Prometheus.

The training was accompanied by interactive methods that align with modern approaches to developing critical thinking, as proposed by H. Tsvetkova: case analysis, Socratic dialogues, critical interview method, and debates [11]. The researcher emphasizes their effectiveness in forming social responsibility among educators, allowing them to delve deeper into the processes of decision-making and action in real situations. The course also included mandatory reflective journaling.

The first module was aimed at studying real pedagogical situations that arise in preschool education institutions, particularly moral dilemmas faced by educators in everyday practice. Participants were offered different options for pedagogical decisions in difficult situations, such as interacting with children with special needs, conflicts between children, supporting children in crisis situations (during military or social changes), communication with colleagues, and parents of the children. The tasks included analyzing each course of action through the lens of ethics and social responsibility, followed by discussion and selection of the most effective solutions. The second module contained exercises to develop logic, identifying fakes and manipulations, and was aimed at developing analytical skills in educators, necessary for critically evaluating information, particularly in the context of recognizing fake news, manipulations, and false messages that could influence pedagogical activities. Educators learned to identify manipulations in the media and social networks that could negatively affect their professional position, as well as the consciousness of children and parents.

During the third module, educators had the opportunity to conduct mini-studies on the social context of their preschool institution's activities. They analyzed the social conditions in which their institution operates, exploring the living conditions of children and their families, paying attention to the socio-economic status of families, access to necessary resources, and how these factors affect children's emotional and mental well-being. This approach allowed educators to better understand the needs of their students and adjust their pedagogical activities to ensure a comfortable and supportive environment for each child, making corrections to their strategies for working with families.

The "Designing socially significant initiatives" module focused on developing and implementing projects that would have a positive social impact on all participants in the educational process. Educators learned to initiate projects that help parents and children in difficult social conditions. Training participants developed ideas for creating «parent support centers», where parents could receive consultations from educators and psychologists, as well as emotional support; they also organized mini-actions of solidarity to assist the Ukrainian armed forces, internally displaced persons, and families of children facing hardships.

The fifth module included inter-professional discussions among educators and was aimed at developing communication and collaboration skills between educators and other pedagogues, especially in the context of rapid social changes. Participation in inter-professional discussions allowed educators to share experiences, evaluate different methods of work, and seek new solutions to current problems. Exchanging ideas and experiences helped form a more holistic view of their role in the educational process and in the social adaptation of children.

The last module was aimed at actively familiarizing educators with the use of online courses and educational platforms oriented toward European approaches to education, such as Coursera, EdEra, Prometheus, and others. In conditions of intense social changes, these platforms have become particularly relevant and provide educators with opportunities for continuous professional development, which includes developing critical thinking skills, civic awareness, and social responsibility. For instance, Coursera offers widely available courses on social ethics, educational leadership, and critical thinking, introducing educators to practices supporting inclusion, social justice, and personal development. EdEra and Prometheus, with a focus on the local context of Ukraine, adapt global educational standards to Ukrainian realities, teaching educators the importance of social responsibility in their professional activities.

Involving educators in global educational initiatives and intercultural exchanges positively influences their understanding of their role as agents of social change. Thus, participation in such courses not only expands professional knowledge but also

strengthens ethical orientations, reflective practices, and the ability to make socially responsible decisions in professional practice.

The mandatory use of a reflection journal allowed each participant to evaluate their attitude toward the learning materials, track their own development, and reinforce the knowledge and skills they had gained.

At the end of the training, participants had the opportunity to share their conclusions, assess the knowledge and skills they had acquired, and receive recommendations for further development of critical thinking in professional activities as a factor in forming the socially responsible position of preschool education teachers in the context of social changes. L. Baranovska, in her research on the modernization of pedagogical education, notes that reflectivity is a mandatory component of modern educational programs for educators oriented toward European standards [1]. Thus, the ability to reflect in action is a key characteristic of a competent specialist, especially in dynamic social conditions.

The results of the course pilot testing showed positive shifts: 85% of participants noted an increase in critical analysis skills, and 78% reported a rise in social activity among preschool education teachers.

Therefore, the development of critical thinking in educators is one of the key directions for the modernization of preschool education in Ukraine, aimed at ensuring the responsiveness of educators' activities to new social challenges.

Conclusions. Critical thinking serves as a powerful tool for forming social responsibility among preschool education teachers, enabling them to act confidently and consciously in times of change. Creating conditions for the development of this skill should be a priority in the training of future educators and within the system of postgraduate pedagogical education. The author's training course we proposed has proven its effectiveness as a tool for developing critical thinking and social responsibility among educators. Educators' participation in the training and their involvement in programs oriented toward European approaches to education, such as Coursera, EdEra, Prometheus, contribute to the formation of a new type of specialist

– active, thoughtful, capable of acting in the face of global challenges and serving as advocates of democratic values in society.

A promising direction for further research is the improvement of professional training programs for educators, taking into account the integration of critical thinking and social reflection.

References

1. Baranovska Liliya. 2023. Critical thinking in the structure of professional competence of a teacher of the XXI century. Slobozhanskyi visnyk. Series: Filological Sciences. № 13.

2. Ennis R. H. (2016). Definition: A Three-Dimensional Analysis with bearing on key concepts. In: P. Bondy & L. Benacquista (Eds.), *Argumentation, Objectivity, and Bias: Proceedings of the 11th International Conference of the Ontario Society for the Study of Argumentation (OSSA)*, 18–21 May 2016.

3. Bohush A., Krutii S. Profesiina kompetentnist vykhovatel'ia ZDO. Naukovyi visnyk Pivdennoукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Випуск 2 (139). Odesa, 2022.

4. Fisher, R. (2005). *Teaching Children to Think*. Cheltenham: Nelson Thornes, 2005. ISBN 0748794417, 9780748794416.

5. Halpern D.F., Sternberg R.J. *Critical thinking in psychology* / edited by Robert J. Sternberg, Cornell University, Diane F. Halpern, Claremont McKenna College. Second edition. Cambridge, United Kingdom ; New York, NY : Cambridge University Press, 2020.

6. Khoruzha L. Critical thinking and social responsibility in the professional activity of a teacher // *Pedagogical discourse*. 2023. No. 2. P. 41–46.

7. Melnyk N.I. Professional training of preschool teachers in Western European countries: theory and practice: monograph / Melnyk N.I. Uman. FOP Zhovtyy O.O. 2016. 392p.

8. Pobirchenko N. Professional culture of a teacher in the context of social transformations // *Education and development*. 2022. No. 3. P. 28-33.

9. Savchenko O. Problems and prospects of international integration of higher education. *Collection of scientific works of the Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University*. 2012. Issue 3. P. 273-278.

10. Terno S. O. Critical thinking — a modern dimension of social studies education /. S. O. Terno. Zaporizhzhia: Prosvita, 2009. 268 p.

11. Tsvetkova Anna. Critical thinking as a key competence of preschool and primary education specialists. *Educational scientific space*. Issue 5 (2). P. 177-188.

УДК 373.2.015.31:159.942] :316.454.52-053.8

Товкач Ірина Євгеніївна,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри педагогіки та психології,

Міжнародний гуманітарно-педагогічний

Інститут «Бейт-Хана»,

м. Дніпро, Україна

СПІЛКУВАННЯ З ДОРОСЛИМИ ЯК ЗАСІБ ПІДТРИМКИ ЕМОЦІЙНОГО БАЛАНСУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** У статті розкрито поняття «спілкування», «професійне спілкування», «емоційний баланс». Названо мотиви спілкування для дитини. Охарактеризовано три складові формування життєстійкості дитини дошкільного віку: я маю, я є, я можу та їхнє значення для особистісного зростання дитини дошкільного віку. Підкреслено значущість професійного спілкування дорослого під час проведення комунікативних ігор з дитиною чи дітьми старшого дошкільного віку. Наведено приклад однієї з таких ігор. Дієвою для підтримки емоційного балансу дитини застосування методики*

Ляльки-персони, з якою вони активно спілкуються, реагуючи на її історії, які «розповідають» дорослі.

Ключові слова: *спілкування, засіб, емоційний баланс, життєстійкість, дорослі, дитина дошкільного віку, комунікативні ігри тощо.*

Abstract. *The article reveals the concepts of «communication», «professional communication», «emotional balance». The motives of communication for a child are named. Three components of the formation of the resilience of a preschool child are characterized: I have, I am, I can and their significance for the personal growth of a preschool child. The importance of professional communication of an adult during communicative games with a child or children of senior preschool age is emphasized. An example of one of such games is given. The use of the Doll-person technique, with which they actively communicate, reacting to its stories, which are «told» by adults, is effective in maintaining the emotional balance of the child.*

Keywords: *communication, tool, emotional balance, resilience, adults, preschool child, communicative games, etc.*

Базовим компонентом дошкільної освіти (Державним стандартом 2021) передбачено формування *комунікативної компетентності* дитини дошкільного віку, а саме: «Комунікативна компетентність – здатність дитини до спілкування дитини з однолітками і дорослими у різних формах конструктивної взаємодії, здатність підтримувати партнерські стосунки, заявляти про свої наміри і бажання, узгоджувати свої інтереси з іншими, домовлятися, за потреби відстоювати свою позицію» [1, с. 19]. І це є свідченням важливості спілкування.

«Спілкування – своєрідна форма зв'язку людей у процесі їх пізнавально-трудової діяльності, обмін інформацією, що здійснюється за допомогою різних засобів (мовних і немовних) [3, с. 280]. Отже, спілкування – це двосторонній процес, в якому партнери обмінюються інформацією. Так з однієї сторони ході спілкування є той, хто говорить (доповідає щось, висловлює свої почуття, наміри і таке інше). Це доповідач. А з іншої – це той, хто слухає (уважно чи

робить вигляд, що слухає і таке інше). Це слухач. Під час спілкування партнери обов'язково мають мінятися місцями і тоді той, хто говорив, слухає і навпаки. Спілкування може бути *вербальним* (спілкування за допомогою мови) і *невербальним* (жести, міміка, рухи тіла і т.ін.), *професійним*, *емпатійним* тощо.

Професійне спілкування – *це важливий засіб і умова розв'язання завдань певної професійної діяльності*. Мовою професійного спілкування має бути українська як державна.

Варто вказати, що спілкування має певні мотиви, заради яких воновідбувається. У широкому сенсі мотивом для спілкування є людина. Людина потрібна іншій людині для того, щоб радіти разом і переживати втрати, не розчиняючись в них. Полегшити біль, відчувати страхи, усвідомити, що навіть найскладніші переживання стають легшими, якщо є хтось, хто біля тебе і залишається. Близькість не позбавляє наших страхів, але робить їх більш переносимими. Стосунки з іншою людиною - це простір, в якому людина відкриває саму себе. А для дитини в спілкуванні потрібні перш за все батьки, педагоги, а пізніше інші люди (однолітки і не тільки). Іноді нам потрібна інша людина, яка тримає нас за руку, поки всередині бушує шторм. Нагадати, що емоції приходять і відходять, а зв'язок залишається. Ділитися з нами не тільки словами, а й мовчання - таким, щоб не було напруги, а розуміння. Так, за *ділового мотиву* спілкування дорослі є партнерами, учасниками певної діяльності (ігрової, елементів ручної праці тощо). За *пізнавального мотиву* саме дорослі є джерелом нової інформації, яку отримує дитина, а також дорослі є слухачами, здатними вислухати, зрозуміти та оцінити судження та запитання дитини дошкільного віку (Чому? Навіщо? Як? та інші). За *особистісного мотиву* спілкування з дорослим ініціюється самою дитиною як особистістю, що формується (*«Давай поговоримо про...»*) [3, с. 54-55].

І за будь-якого мотиву спілкування важливо підтримувати емоційний баланс дитини дошкільного віку. Важливо вказати, що емоційний баланс є ключовим аспектом психологічного благополуччя дитини. Це стан, коли вона

відчуває гармонію та рівновагу між своїми почуттями та бажаннями, намірами, вчинками.

Емоційний баланс дитини дошкільного віку залежить від підтримки дорослих (педагогів, психолога, батьків) та їх позитивного зворотного зв'язку. Дитина виявляє почуття задоволеності й самоповаги, життєстійкості тощо.

Формування життєстійкості дитини має три складові: 1. *Я маю* (надійні відносини з дорослими й однолітками; житло і усталені правила проживання в ньому; рольові моделі; заохочення самостійності; доступ до послуг здоров'я, навчання, дозвілля, безпеки); 2. *Я є* (улюбленим і люблячим; емпатійним, толерантним; самостійним і відповідальним; сповненим надій на краще і довіри до дорослих; пишаюся собою); 3. *Я можу* висловлювати свої почуття, бажання, наміри; керувати своїми емоціями та почуттями; конструктивно вирішувати наявні проблеми; розуміти інших людей та враховувати їхні думки та побажання; шукати довірливі та дружні стосунки).

Названі вище три складові життєстійкості дитини дошкільного віку (*я маю, я є, я можу*) сприятимуть формуванню позитивного мислення, враховують оптимізм, подають варіанти позитивних стратегій для дій у різних життєвих ситуаціях; повертають до позитивних сторін будь-яких подій, що спіткають дитину у сучасному житті [2, с.71-72].

Нас найбільше приваблює професійне спілкування дорослого як засіб підтримки емоційного балансу під час організації і проведення комунікативних ігор. Переконані, що для підтримки емоційного балансу дитини дошкільного віку варто застосовувати комунікативні ігри. Вони прості в проведенні та є універсальними: в них можна грати в будь-якому місці (в кімнаті, в транспорті, на вулиці тощо), одночасно тренуючи увагу, пам'ять, мислення, розвиваючи пізнавальну та мовленнєву активність дітей дошкільного віку. Наведемо приклад однієї з таких ігор.

«Корисно/шкідливо».

Мета: формувати вміння бачити обидві сторони медалі. Вчитися не впадати у відчай, якщо щось не виходить, і, навпаки, не бути занадто

самовпевненим, вміти в позитивному розгляді й негативне. При цьому дитина старшого дошкільного віку тренується не приймати жодну з сторін гравців, вчиться аналізувати обидві думки, поступово створюючи власну щодо корисного і шкідливого в житті. Умови проведення гри: гравці обирають предмет, ситуацію чи якесь природнє явище та почерзі мають перерахувати те, що в ній чи в ньому корисного, а що шкідливого. Наприклад: *дощ*. Так, один із гравців каже: *«Дощ корисний, тому що від нього ростуть рослини. Дощ шкідливий, тому що сильний дощ може затопити вулицю»*.

Також ефективним є використання методики Ляльки-персони, адже у дорослих (педагогів, психолога і батьків) «є можливість відслідковувати, як саме Лялька допомагає критично аналізувати упередження та хибну інформацію, яку діти часто використовують у повсякденному житті, навіть безпосередньо не контактують з родинами. Які належать до різних соціальних верств, чи з сім'ями-переселенцями, або ж із тими родинами, де є дорослі чи діти з інвалідністю. Отже, вони самі оволодіють даним інструментом у роботі з дітьми» [2, с. 97].

Таким чином, можемо зробити *висновок*: спілкування з дорослими (педагогами, психологом, батьками) є важливим засобом підтримки емоційного балансу дитини дошкільного віку. Найбільш ефективними, на наш погляд, є організація і проведення комунікативних ігор з дітьми зазначеного віку та застосування методики Ляльки-персони, з якою вони активно спілкуються, реагуючи на її історії, які «розповідають» дорослі. І саме тоді у комфортній ситуації і у незагрозливий спосіб дитина може почути від ляльки якусь проблему і зрозуміти свій власний стан і підтримувати свій емоційний баланс тощо.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти України / під наук. керівн. Піроженко Т. О., авт. кол-в : Байєр О. М., Безсонова О. К., Брежнєва О. Г., Гавриш Н. В., Загородня Л. П. та ін. 2021.

2. Кабанцева А.В., Корнєєва О.Л. Підтримка дитини в умовах емоційного напруження: навчально-методичний посібник. Київ. КВІЦ. 2018. 136 с.

3. Товкач І.Є Психологічні нотатки для батьків і вихователів дітей від народження до семи років : метод. посіб. Київ: Грамота. 2023. 288 с.

УДК 159.922.7

Токарева Людмила Дмитрівна,
молодший науковий співробітник,
Інститут психології
імені Г.С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна

КЛЮЧОВІ МОМЕНТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

***Анотація.** В статті зробили акцент на формуванні основ психологічної стійкості дитини дошкільного віку. Підкреслили певні моменти психологічного супроводу педагога, психолога у формуванні і збереженні психологічної стійкості дитини дошкільного віку. Відзначили, що психолого - педагогічний супровід передбачає своєчасне виявлення труднощів психосоціального розвитку дитини та можливість планувати і визначати умови та засоби їх корекції та профілактики. Розкрили важливість створення оптимального розвивального ігрового простору дорослим для виникнення гри у супроводі і допомозі дитині. Звернули увагу педагогів на можливість розвинути у дитини дошкільника певні прояви психологічної стійкості, завдяки самодіяльним іграм, іграм – вправам, сюжетно – рольовим іграм, інсценівкам тощо.*

Ключові слова: *психолого – педагогічний супровід, психологічна стійкість, дошкільник, ігрова діяльність, сюжетно – рольова гра.*

KEY MOMENTS OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF A PRESCHOOL CHILD IN A PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION IN WAR CONDITIONS

Abstract. *The article focused on the formation of the foundations of psychological stability of a preschool child. Certain aspects of psychological support by a teacher and psychologist in the formation and preservation of psychological stability of a preschool child were emphasized. It was noted that psychological and pedagogical support involves the timely identification of difficulties in the psychosocial development of a child and the ability to plan and determine the conditions and means of their correction and prevention. We revealed the importance of creating an optimal developmental play space for adults to facilitate play with the child's support and assistance. We drew the attention of educators to the possibility of developing certain manifestations of psychological resilience in preschool children through amateur games, exercise games, story-based role-playing games, dramatizations, etc.*

Keywords: *Psychological and pedagogical support, psychological stability, preschooler, game activity, plot-role-playing game.*

Надзвичайні ситуації, нестабільність, невизначеність у завтрашньому дні стали частиною нашого буденного життя, у зв'язку з воєнними діями на території України. Війна поставила під загрозу психічне життя дитини. На часі постало питання психологічної стійкості дитини, прояви якої в дошкільному віці допоможуть нашим дітям пережити ці складні часи. В ідеалі психологічна стійкість дає можливість і вміння керувати своїми емоціями, почуттями та знаходити вихід із різних ситуацій. Тому постало завдання формування основ психологічної стійкості розпочинати з дошкільного віку, щоб, на майбутнє забезпечити продуктивне функціонування, збереження позитивної адекватної

адаптації до зовнішнього середовища, психічного здоров'я особистості та здатності пристосовуватися до різних мінливих і стресових ситуацій. Така ситуація накладає на дорослих, педагогів особливу роль у вчасній підтримці, у психолого – педагогічному супроводі дитини дошкільника в кризові, тривожні, складні моменти в буденному сьогодні.

Поняття «психологічний супровід», науковці розуміють як створення психологічних умов для емоційного благополуччя, успішного розвитку, виховання і навчання дітей у ситуаціях соціально-педагогічної взаємодії, що організовується у межах освітнього закладу. Здійснюючи свою діяльність шляхом забезпечення супроводу діяльності дошкільного навчального закладу, основною метою якого є підтримка умов для повноцінного розвитку дитини відповідно до вікових норм та її індивідуальних особливостей [1]. Психолого-педагогічний супровід дитини – це система професійної діяльності, спрямованої на створення максимально сприятливих умов для успішного навчання, виховання і розвитку кожної дитини, розкриття і реалізації її особистісного потенціалу. Основою успішного психологічного супроводу дитини є співпраця педагогів, вихователів, практичного психолога, батьків. [2, с.100].

Психолого-педагогічний супровід – це не просто сукупність різноманітних методів коректувально-розвивальної роботи з дітьми, а він виступає комплексною технологією, особливою культурою підтримки і допомоги дитині у вирішенні завдань її розвитку, навчання, виховання, соціалізації [3].

До того ж, важливо зазначити, що психолого– педагогічний супровід передбачає своєчасне виявлення труднощів психосоціального розвитку дитини та можливість планувати і визначати умови та засоби їх корекції та профілактики. Сьогодні, як ніколи, дитині потрібний супровід, підтримка, опора, та допомога дорослого в особі педагога.І, найважливіше, що може зробити педагог, психолог ЗДО – це бути поряд з дитиною, супроводити її в будь – яких її починаннях, надаючи їй тілесний контакт, розмовляючи з нею

особисто, підтримуючи її, знаходячи для неї важливі, заспокійливі, лагідні слова і дії тощо.

Результати наукові досліджень дають нам зрозуміти, що сучасні дошкільники, залишившись без керівництва, супроводу, підтримки педагога, не здатні організувати самостійну діяльність, ігрову діяльність, наповнювати її змістом, підкреслюючи, що дитина дошкільник сьогодні, в наш час, не вміє грати, не здатна змістовно спілкуватися, займатися спільною діяльністю, майже не вміє продуктивно вирішувати виникаючі конфлікти з однолітками у групі.

За планом психолого – педагогічного супроводу, педагог повинен звернути особливу увагу, що усі емоції, які переживає дитина, обов'язково повинні мати вихід, інакше вони можуть змінити свій напрям – і із зовнішніх реакцій перетворюються на внутрішні переживання і тривогу. Обов'язково враховувати вікові та соціокультурні особливості дитини, спираючись на психологічні механізми розвитку дитини дошкільного віку, допомагаючи дошкільнику адаптуватись до умов розвивального середовища та наданні можливості дитині краще зрозуміти однолітків, у вирішенні складних завдань.

Без супроводу з боку педагога буде дуже важко добитись позитивних результатів у корегуванні психологічної стійкості. Саме сюжетна гра допоможе педагогу, пропрацювати психологічну травму. Завдячуючи їй відбувається заохочення, стимулювання і прояв до самостійності, створення дружньої атмосфери у грі, надання один одному допомоги, долаючи разом з однолітками у грі певні труднощі. Супровід дитини дошкільника важливий у створенні педагогом максимально сприятливих умов, оптимально розвивального простору для успішного навчання, виховання і розвитку кожної дитини, розкриття і реалізації її особистісного потенціалу. Правильно організоване таке середовище пробуджуватиме у дітей активність, спонукатиме дитину знаходити заняття по душі, вірити в свої сили і здібності. Але без психолого – педагогічного супроводу буде дуже важко добитись позитивних результатів у корегуванні проявів психологічної стійкості.

Супроводжуючи ігрову діяльність особливу увагу педагогам важливо приділити, моделюванню ситуацій, так як воно є одним із напрямів формування основ психологічної стійкості у дітей дошкільного віку. Завдяки моделюванню проблемних ситуацій, дітям планується розігрувати різні ситуації, різні інсценівки в парі з однолітком, наприклад, конфлікти з однолітками та вихід із різних складних ситуацій. Це допоможе дитині усвідомити свої емоції та побачити альтернативні шляхи до розв'язання проблеми.

Тільки вдало застосований психологічний супровід допоможе педагогу підібрати різні ігри, для коригування поведінки дитини, наприклад, гра - вправа «Тух-тібі-дух», яка допоможе виробити навички послаблення негативних емоцій. Вербальну агресію, уразливість дитини допоможе зняти групова вправа «Обзивалки», яка допоможе дітям виплеснути гнів у прийнятній формі. За допомогою гри – вправи «Чарівний струмок», «Інтонія», педагог може коректувати і виховувати вміння бути лагідним, співчутливим, добрим активізуючи ніжні пестливі слова.

Супроводжуючи дошкільника у грі та підвищуючи формування проявів психологічної стійкості, мудрі педагоги стараються розвивати навички невербального спілкування, вміння відчувати настрій іншого і визначати способи поліпшення настрою, наприклад, цьому допоможе гра «Чарівний мішечок настрою», яка також допомагає проявам психологічної стійкості. Можна запропонувати безліч спільних рольових ігор дитини і дорослого для зняття емоційної напруги, і нормалізації емоційного стану дитини, наприклад, «Тільки разом», «Килимки від злості», «Струшуємо зайве», «Скляночка для сліз», «Ні звуку!», «Змотай клубочок», «Обійми», «Ласкаві дотики», «Крісло добрих спогадів» допоможе згадувати найкращі події в своєму житті. Для пропрацювання і зменшення психологічної і емоційної напруги з травмованими дошкільниками мудрі педагоги в своєму арсеналі мають і облаштовують «Чарівні місця», арт - терапевтичні куточки, де завжди в достатку пластилін, пластична глина, природний матеріал тощо.

Супроводжуючи дошкільника в сюжетно – рольовій грі мудрі педагоги не пропонують дітям готові сюжети, а заохочують будь-яку ініціативу, активне творення сюжету, самостійне розв'язання проблем та конфліктів під час гри.

Будуючи свій супровід, педагоги і дорослі не повинні бути байдужими до дитячої гри, спостерігаючи за грою дитини і помітив примітивні дії, важливо підказати ситуацію, яка б могла б розгорнути більш змістовну гру. В силах педагога навчити дітей елементам ігрової поведінки, ігровим діям тощо. Спочатку дорослий як партнер допомагає дітям придумувати сюжети, рольові діалоги тощо. Надалі, він виступає як координатор ігрових задумів і спілкування дітей та за потреби допомагає у випадках утруднення в розгортанні сюжету, заохочуючи будь-яку ініціативу дитини у створенні сюжету. А також він може ставати таким же учасником гри, виконуючи якусь другорядну роль і непомітно керуючи подіями зсередини і в разі необхідності, спрямовувати їх, роблячи це обережно, не домінуючи, надаючи свободу дитячій ініціативі. Згодом, завдяки грі у дітей закріплюються нові поведінкові навички, способи оптимальної взаємодії з однолітками, розвиваються вербальні й невербальні комунікативні вміння, інтенсифікуються процеси навчання, виховання та розвитку, що говорить нам про те, що дитини є прояви психологічної стійкості.

Висновок. Супровід дошкільника потрібен бути виважений. Важливо, щоб дорослі поступово відпускали контроль і дозволяли дітям приймати власні рішення, навіть якщо вони допущаться помилки. Організовуючи життєдіяльність старших дошкільнят у дошкільному закладі, для формування психологічної стійкості слід сміливіше запроваджувати педагогу експериментування, надання дитині можливості самостійно приймати рішення, виробляти елементарні гіпотези, доводити, обґрунтовувати, обстоювати власну точку зору.

Список використаних джерел

1. Бурова А., Долинна О., Низковська О. Планування освітнього процесу в сучасному дошкільному закладі. Дошкільне виховання. 2002. № 11.

2. Організаційно – методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ. Навчально – методичний посібник / Компанець Н.М., Луценко І.В., Коваль Л.В. К.: Видавнича група «Атопол». 2018. С. 100.

3. Психолого-педагогічний супровід виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб: концепція, методика, технології : навчально-методичний посібник / І. О. Луценко, А. М. Богуш, Л. О. Калмикова, В. У. Кузьменко, С.І. Поворознюк, О. Д. Рейпольська; за наук. редакцією І. О. Луценко. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 213 с.

УДК 373.2.91.33:7

Шеленко Галина Володимирівна,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки,
асистент кафедри дошкільної освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

**СТРАТЕГІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ КЕЙС-МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ
ОСНОВ ХУДОЖНЬО-КОНСТРУКТОРСЬКИХ УМІНЬ У ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

***Анотація.** У статті схарактеризовано ключові поняття теми: «стратегія» як мистецтво дослідника, що включає використання інтеграції векторів у взаємодії «дитина-батьки-педагог-ровесники», які спрямовують до ефективного отримання результату; «кейс-методика» як взаємозалежне утворення системного характеру, що відображає зміст та*

сукупність використання педагогами в освітньому просторі систематизованих наукових підходів (діяльнісний, компетентнісний, інтегрований, особистісно орієнтований), принципів, форм та засобів для поетапного формування основ художньо-конструкторських умінь у дітей старшого дошкільного віку; «основи художньо-конструкторських (дизайнерських) умінь» як здатність дитини старшого дошкільного віку на основі сформованих певних уявлень та знань моделювати структуру об'єкта, створювати художній образ та проєктувати предметне середовище за законами краси та гармонії. Показано як впроваджено кейс-методику формування основ художньо-конструкторських умінь у дітей старшого дошкільного віку за стратегічними векторами: проєктним, дидактичним, методичним та консенсусним. За результатами впровадження кейс-методики відмічено якісний результат сформованості основ художньо-конструкторських умінь у дітей старшого дошкільного віку, співтворчості з педагогами та педагогічної взаємодії з батьками.

Ключові слова: стратегія, кейс-методика, формування основ художньо-конструкторських умінь, діти старшого дошкільного віку

Abstract. The article describes the key concepts of the topic: «strategy» as the art of the researcher, which includes the use of integration of vectors in the interaction «child-parent-teacher-peers», which lead to effective results; «case methodology» as an interdependent systemic formation that reflects the content and totality of teachers' use of systematic scientific approaches (activity-based, competence-based, integrated, personality-oriented), principles, forms and means for the gradual formation of the basics of artistic and design skills in senior preschool children in the educational space; «basics of artistic and design (design) skills» as the ability of a senior preschool child to model the structure of an object, create an artistic image and design a subject environment according to the laws of beauty and harmony on the basis of certain ideas and knowledge. It is shown how the case methodology for forming the basics of artistic and design skills in senior preschool children has been implemented in strategic vectors: project, didactic, methodological

and consensus. According to the results of the case methodology implementation, a qualitative result of the formation of the basics of artistic and design skills in senior preschool children, co-creation with teachers and pedagogical interaction with parents was noted.

Keywords: *strategy, case-methodology, formation of the basis of artistic and design skills, children of senior preschool age.*

Досліджувана нами проблема є актуальною, оскільки старший дошкільний вік – це унікальний період у розвитку пізнавальної сфери дитини, інтелектуальної та особистісної. Базис, становлення «Я»-позиції, для забезпечення прояву активності дитини та визначення пріоритету формування її особистого досвіду в різних видах діяльності, зокрема, мистецько-творчій, що й стало імпульсом стратегії дослідження.

Системний і комплексний аналіз дав змогу схарактеризувати ключові поняття теми. Зокрема, *стратегія* – це мистецтво дослідника, що включає використання інтеграції векторів у взаємодії «дитина-батьки-педагог-ровесники», які спрямовують до ефективного отримання результату. Це еволюція успіху, яка демонструє, як чітко застосовані ресурси сприяли досягненню поставленої мети, завдань та очікуваних результатів. На основі наукових здобутків: Т. Воропай, Н. Кириченко, Т. Науменко, С. Матвієнко, А. Івершинь, Л. Калуської, Н. Скляренко та ін., з'ясовано сутність феномена «Кейс-методики» як взаємозалежного утворення системного характеру, що відображає зміст та сукупність використання педагогами в освітньому просторі систематизованих наукових підходів (діяльнісний, компетентнісний, інтегрований, особистісно орієнтований), принципів, форм та засобів для поетапного формування основ художньо-конструкторських умінь у дітей старшого дошкільного віку (С. Довбня, Г. Шелепко). Узагальнено поняття «основи художньо-конструкторських (дизайнерських) умінь» як здатність дитини старшого дошкільного віку на основі сформованих певних уявлень та

знань моделювати структуру об'єкта, створювати художній образ та проєктувати предметне середовище за законами краси та гармонії.

У період з 1 жовтня 2020 до 31 березня 2025 року у п'яти закладах дошкільної освіти м. Києва та 1 ЗДО - Полтавської області розроблено та проведено експериментальне дослідження проведено із дітьми старшого дошкільного віку у кількості 338 дітей, 33 вихователі, батьки здобувачів дошкільної освіти.

Ми впровадили кейс-методику за стратегічними векторами, що відображені на схемі 1:

Рис.1. Стратегічні вектори впровадження кейс-методики формування основ художньо-конструкторських умінь у дітей старшого дошкільного віку

Проектний стратегічний вектор кейс-методики впроваджувався у вигляді удосконалення розвивального середовища у ЗДО з особистісно-зорієнтованою моделлю триєдиної взаємодії учасників освітнього процесу «діти-педагоги-батьки», що поєднувало сприятливе для життявчавів природне довкілля (жива природа: клумба, альпійський та звичайний сад, город), предметне (малі архітектурні форми, метеомайданчик, стандартне та нестандартне обладнання й матеріали), світ культури («куток художніх студій», «куток дизайнерських уявлень», «куток мистецтва», «куток живої природи», «куток митців», «куток натхнення», «кімната здійснення мрій»), сенсорно-пізнавальний простір (полісенсорні кімнати), соціум (ровесники, інші діти, педагоги та батьки), ігрове (залучення до конструкторських та будівельних ігор, ігор-подорожей,

ігор-дії, творчих ігор, сюжетно-рольових ігор та рольових ігор) та мовленнєве середовище (підтримка дітей старшого дошкільного віку до спілкування, обміну ідеями та враженнями).

Дидактичний стратегічний вектор кейс-методики – педагогічний супровід з формування основ художньо-конструкторських умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами ландшафтного дизайну з використання *інтерактивних форм*: мистецькі спілкування, ігри-стратегії «Вигадуємо» і «Мислимо», арт-проєкту «Ландшафтники», самостійної дизайнерської діяльності дітей з використанням *технік* моделювання (макетування), декорування; *методів*: конструктивної творчості, творчого моделювання, генерування ідей, алгоритмом дій; *прийомів* «ритуал дякую за проведену дизайнерську роботу», щоденника успіху, слічення, сканування, структурування, систематизації, перекодування, угруповання, добування, асоціації.

Методичний стратегічний вектор кейс-методики полягав у співтворчості, співавторстві, партнерстві з педагогами закладу дошкільної освіти щодо формування основ художньо-конструкторських умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами *інтерактивних форм взаємодії* (інтелектуального тренінгу «Ландшафтний дизайн – це естетичний символ у закладі дошкільної освіти», естафети творчості «Формуємо основи художньо-конструкторських умінь у дітей старшого дошкільного віку: шляхи та перспективи», соціально-психологічного театру «Я-ландшафтний дизайнер», методичного ландшафтного проєкту «Творимо ландшафтний дизайн у закладі дошкільної освіти») та *методів* (аналізу, синтезу, порівняння, моделювання, художнього конструювання).

Консенсусний стратегічний вектор кейс-методики був спрямований на педагогічну взаємодію з батьками з проблеми формування основ художньо-конструкторських умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами ландшафтного дизайну через *просвітницьку діяльність* у формі індивідуальних консультацій, педагогічних конференцій аукціону та *мотиваційної діяльності*

через акції «Дитина – майбутній громадянин України», «Творимо ландшафтний дизайн для майбутніх поколінь», створення груп батьків-порадників й методів: освітньої дискусії, case-study, асоціацій, виготовлення інформаційних презентацій: «Роль батьків у формуванні основ художньо-конструкторських умінь дітей», «Як створити гармонійний та комфортний ландшафтний дизайн для дітей вдома».

За результатами впровадження кейс-методики відмічено якісний результат сформованості основ художньо-конструкторських умінь у дітей старшого дошкільного віку, як: стійка мотивацію до ландшафтотворчої діяльності; уміння створювати художній образ з використанням технік конструювання, моделювання, проєктування та декорування; майстерність вийти за стандартне мислення та діяти креативно; здатність генерувати нові ідей за пошуково-проблематичними завданнями; здібність обрати найкраще в умовах вибору декількох варіантів; успішне виконання ландшафтної дизайнерської діяльності; уміння отримувати задоволення від процесу та результату ландшафтотворення; можливість творчо представити власний ландшафтний дизайн [1].

Співтворчість з педагогами засобом інтерактивних форм взаємодії підвищило їх здатність до аналізу ландшафтного дизайну для здійснення художньо-конструктивної діяльності; уміння нестандартно та оригінально мислити; наполегливість до створення та художньо-декоративного оформлення ландшафтного дизайну із використання різних природних штучних матеріалів та технік; можливість здійснювати ландшафтний проєкт у ЗДО з дітьми старшого дошкільного віку (дизайн для дітей); організовувати художньо-конструкторську діяльність дітей старшого дошкільного віку (дитячий дизайн).

Педагогічна взаємодія з батьками через просвітницьку та мотиваційну діяльність дозволила усвідомити ними свої ролі у формуванні основ художньо-конструкторських умінь у дітей старшого дошкільного віку як майбутніх «творців-відбудовників» держави та оволодіти механізмами створення сприятливого сімейного середовища для цього.

Окрім цього дітям, батькам та педагогам запропоновано різні сучасні ідеї створення ландшафтного дизайну ЗДО на основі яких – вони формували свої оригінальні проекти.

Таким чином, завдяки застосованій кейс-методиці з інтерактивними формами, методами та прийомом, робота ЗДО за темою дослідження стала ефективнішою, а ландшафтний дизайн – гармонічнішим та комфортнішим.

Список використаних джерел

1.Шелепко Г.В. Педагогічні умови формування основ художньо-конструкторських умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами ландшафтного дизайну. *Вісник науки та освіти. Педагогіка*. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи», 2023. №5(11). С.831-845.

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ 3

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

УДК 37.015.31:316.42]:172.15

Glushanytsia Nataliia Viktorivna,

PhD in Pedagogy, Docent, Associate Professor
of the Department of Foreign Philology and Translation,
National university of life and environmental sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

Tarnavska Tetyana Verdiivna,

PhD in Pedagogy, Docent, Associate Professor
of the Department of Foreign Languages for Mathematical Faculties,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine

TRANSFORMATION OF THE UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY IN WAR TIME

Abstract. *The study aims to research the problem of the formation of Ukrainian national and civic identity as a component of national security. It is emphasized that identity is not a stable category, it is formed under the influence of numerous factors, especially in the conditions of war, which takes place not only in the physical, but also in the media and cultural space. Special attention is paid to the semantic war waged by the aggressor, trying to change the consciousness of Ukrainians through information manipulation. The importance of promoting Ukrainian values through culture, education and public diplomacy is emphasized.*

Keywords: *Ukrainian national identity, national-patriotic education, self-awareness, Ukrainian-centric position, consolidation of Ukrainian society, national values.*

Анотація. *Метою дослідження є аналіз трансформацій української національної ідентичності, вивчення проблеми формування української національно-громадянської ідентичності як складової національної безпеки. Доведено, що ідентичність не є сталою категорією, вона формується під впливом численних факторів, особливо в умовах війни, яка відбувається не тільки у фізичному, а й у медіа-культурному просторі. Особлива увага приділяється смисловій війні, яку веде агресор, намагаючись змінити свідомість українців шляхом інформаційних маніпуляцій. Наголошується на важливості популяризації українських цінностей через культуру, освіту та публічну дипломатію.*

Ключові слова: *українська національна ідентичність, національно-патріотичне виховання, самосвідомість, україноцентрична позиція, консолідація українського суспільства, національні цінності.*

The term “identity” was used by Sigmund Freud, Carl Jung, Charles Darwin, but Erik Erikson's research contributed to the popularization of this term. Scientists distinguish different types of identity: national, cultural, religious, ethnic, civic, regional identity. Ukrainian scholars consider Ukrainian national identity as a component of individual and mass political consciousness. Dodonova V. investigates the problem of the transformation of the national identity of Ukrainians under the influence of full-scale Russian aggression. The author proves that in different periods of the existence of Ukrainian state the content of the national idea was different. The author distinguishes the main markers of the national Ukrainian identity, which were actualized during the war: the homogeneity of society, overcoming the “East-West” split, expanding the field of use of the Ukrainian language, the Ukrainian-centric position of the immigrants. The author proves that these aspects of national identity demonstrate favorable changes in favor of the consolidation of the nation. One of the

complex consequences of the Russian-Ukrainian war is external migration and disappointing demographic forecasts, as evidenced by sociological survey materials [1].

Ukrainian scientists emphasize that the priority task of higher education institutions is to train highly qualified specialists and form national self-awareness, promote the enrichment and renewal of the nation's intellectual fund, and educate the elite [6, 7, 10]. Kolisnychenko A., and Kharytska S. suggest some methods to help shape national identity and foster the development of harmonious individuals. These methods include diverse educational activities within higher education institutions, approved by the Department of Foreign Languages and Applied Linguistics at the National Aviation University. In the context of distance learning, they recommend virtual excursions, video events, podcasts, a literary video salon, film viewings with discussions, and video collages accompanied by audio tours, along with practical guidance for their implementation [8, 9].

Ukrainian scholars study the influence of Soviet ideology, politics, cultural and socio-economic realities of that time on the formation of national consciousness of Ukrainians in the conditions of modern challenges, in particular war, globalization and European integration. Scholars conclude that in the conditions of war and external aggression, a new identity is formed, which contributes to the consolidation of Ukrainian society around national values, the restoration of historical memory and the recognition of historical traumas. They believe that this strengthens national consciousness and is an important factor in the struggle for independence and the future of Ukraine. The influence of the Soviet past on national identity is critically important for the future development of the Ukrainian state, as it contributes to the creation of a conscious society that restores its history and forms a new national identity based on democratic values [2].

Bilokon O. notes the rapid growth in the percentage of people identifying themselves as Ukrainians since the beginning of the full-scale invasion of the territory of Ukraine in February 2022, which led to changes in all social and state processes and a revision of the worldview strategies of citizens born and living in

Ukraine. The scientist considers the question: should there be one state language or would it be better to use two languages? What should be the religion and whether to adhere to any creed? Are national traditions important? Residents of which region are more Ukrainian, and which are less? Bilokon O. emphasizes that such issues are the causes of conflicts among Ukrainians since the beginning of the formation of modern Ukraine as a state. The scientist quotes Ukrainian historian Yaroslav Hrytsak, “identity does not exist by itself..., it is situational and discursive. That is, it is created by the circumstances of everyday life.” The scientific novelty of the study lies in the study of the phenomenon of national self-identification of Ukrainians during the war and the comparison of the obtained data with previous studies, which makes it possible to note transformational changes in national self-consciousness and is a relevant and under-researched area in ethnopsychology [3].

Zlobina O. investigates changes in national-civic identities in the conditions of a hybrid and full-scale Russian-Ukrainian war and notes an increase in the number of individuals who self-identify as citizens of Ukraine. The scientist made her conclusions based on 38 interviews conducted in March-April and September-October 2023 with internally displaced persons. Changes were recorded in such components of social identification as: self-categorization; assessment; importance; attachment and sense of interdependence; social inclusion; behavioral involvement. The scientist revealed: the transition of national-civic identity to the place of dominant self-identification; strengthening of a positive attitude towards national-civic identity; strengthening of the importance of national-civic self-identification due to its awareness; unification of one's own sense of “I” with the group “We”; strengthening social inclusion against the background of a general increase in interpersonal support; growth of behavioral practices (linguistic, cultural, volunteer) aimed at strengthening national and civic identity [4].

In 2023, Ukraine adopted the Law “On the Basic Principles of State Policy in the Sphere of Establishing Ukrainian National and Civic Identity” [5]. The Law defines the goal, objectives, principles, directions, and features of the formation and implementation of state policy in the sphere of forming Ukrainian national and civic

identity as a component of ensuring the national security of Ukraine. The Law states that the formation of Ukrainian national and civic identity is based on the socio-state (national) values of Ukraine, namely: unity, originality, will, dignity. The Law defines strategic documents of state policy in the sphere of establishing Ukrainian national and civic identity:

- Strategy for establishing Ukrainian national and civic identity;
- state target, regional, and local programs for establishing Ukrainian national and civic identity;
- action plans for establishing Ukrainian national and civic identity of central and local executive bodies and local self-government bodies.

According to the Law, the components of state policy in the formation of Ukrainian national and civic identity are: national-patriotic education; military-patriotic education; civic education.

In 2023, the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted and approved the strategy for the formation of Ukrainian national and civic identity. Of course, there is no single strategy for the formation of identity, since its formation depends on a number of factors. The current situation in Ukraine is a convincing proof of this, since the war is taking place not only in the physical, but also in the media and cultural space. Identity is not something permanent, unchanging. The change in identity is especially clearly observed in Ukrainian realities.

The aggressor is waging a semantic war, trying to change people's worldview by imposing their own narratives. Its goal is not just to inform, but to change the perception of facts and information so that people themselves begin to think in favor of the enemy. The semantic war is aimed at all social groups and covers the whole world. The greatest threat of the semantic war is the influence on consciousness, especially on Ukrainian identity, values, history and heroes, it is an attempt to destroy Ukrainian identity, Ukrainian history and culture. Therefore, instead of fighting fakes, denying facts, the key task is to create your own powerful narratives and promote them through cultural and public diplomacy. The one who forms a more attractive and stronger semantic reality wins. A powerful tool for preserving Ukraine

as a nation is culture: reading Ukrainian works, listening to Ukrainian music, going to museums, exhibitions, watching Ukrainian films.

References

- 1.Додонова В. Зміни національної ідентичності українців під час війни. *Гуманітарні студії: Педагогіка, Психологія, Філософія*, 2024. Том 12, №3. С.66-77
- 2.Верезомська, С. Ж., Каюн, В. О., & Петрова, Н. О. Дослідження впливу радянського минулого на сучасні процеси формування української національної ідентичності. *Вісник гуманітарних наук*, 2025, (6).
- 3.Білоконь, О. О. Психологічний контекст трансформації національної самосвідомості українців під час війни, 2024.
- 4.Злобіна, О. Тенденції змін національно-громадянської ідентичності під час війни: наративний аналіз. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 2024. (3).
- 5.Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 46, ст.116.
- 6.Березнікова Н. І. Маркери індивідуального саморозвитку в колективній ідентичності сучасної корінної молоді Північної Америки (на прикладі оповідання Шермана Алексі Search Engine). *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія, (46 (3)), 2020. С.24-28.
- 7.Білоконь Г. М. Найважливіша етноконсолідуюча ознака ідентичності. Білоконь Г.М., Білоконь Я.С. Найважливіша етноконсолідуюча ознака ідентичності. *Національна ідентичність в мові і культурі*: зб. наук. праць / за заг.ред. А.Г. Гудманяна, О.Г. Шостак. Київ: Талком, 2018. С.98-100.
- 8.Колісниченко А. В., Харицька С. В. Проблема адаптації форм виховних заходів до сучасних вимог дистанційного навчання. *Перспективи та інновації науки*. № 8(13), 2022. С.306-315.
- 9.Харицька С., Колісниченко А. Інтегрування засад національної ідентичності у виховний процес у закладах вищої освіти. *Інновації в сучасній*

освіті: український та світовий контекст: матеріали V Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (Умань, 20 жовтня 2022 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини [та ін.]; [редкол.: О. І. Безлюдний, Т. Л. Годованюк, І. С. Постоленко [та ін.]; відпов. за вип. І. Ю. Гурський]. Умань: Візаві, 2022. С. 198-201.

10. Чернов М. М., Конопляник Л. М., Пришупа Ю. Ю. Педагогічна вища освіта України 2022-2026 рр.: вектори розвитку. *Академічні візії*, (15), 2023.

УДК 378. 332. 1(477. 43/.44)(075.8)

Сторожук Антоніна Іванівна,

кандидат мистецтвознавства, доцент,

професор кафедри мистецьких дисциплін,

КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж

імені Михайла Грушевського

м. Бар, Україна

ПІСЕННИЙ ФОЛЬКЛОР СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ ЯК ВІДЛУННЯ ІСТОРІЇ ЕПОХ (за матеріалами фольклорних розвідок)

***Анотація.** У статті розглянуто проблеми головних чинників, які визначають рівень історичної ідентичності та стан духовного народнопісенного спадку, що найкраще відбиває наявний стан духовного «оздоровлення» нації. Окреслено важливість діяльності в цьому напрямку сучасних здобувачів освіти, спрямовану на записи й фіксацію зразків на місцях, опрацювання та друк, збереженого носіями традиції на локальній території Східного Поділля. Означено шляхи роботи зі здобувачами освіти у фольклорних розвідках.*

***Ключові слова:** національна ідентичність, духовні цінності, народна пісенність, автентичність.*

Abstract: *The article considers the problems of the main factors that determine the level of historical identity and the state of the spiritual folk song heritage, which best reflects the current state of spiritual "recovery" of the nation. The importance of the activities of modern education seekers in this direction, aimed at recording and fixing samples on the ground, processing and printing, preserved by the carriers of tradition on the local territory of Eastern Podillia, is outlined. Ways of working with education seekers in folklore explorations are outlined.*

Keywords: *national identity, spiritual values, folk song, authenticity.*

За невтішними прогнозами провідних учених світу, історія людства кінця ХХІ ст. позначиться жорстокою боротьбою, що включатиме військові протистояння між потужними державами світу. Людство вкотре зіштовхнеться з жорстокими намаганнями «сильних» держав знищувати вагомі надбання народів, а саме – національні цінності як матеріальні, так і духовні. У результаті, значно поглиблюються національні проблеми, що за останні століття стали головними чинниками, котрі відповідають за «фундамент» (своєрідні «легені») життєдіяльності будь-якої особистості. Передусім це торкається тих вагомих чинників, які визначають рівень історичної ідентичності та відбивають наявний стан духовного «оздоровлення» нації. На думку відомого вченого сучасності А.Іваницького, «...самопізнання людини не буде дієвим без проникнення в палеопсихологію...». Далі учений продовжує «...музичний фольклор є тією ланкою, яка поєднує далеке минуле людства з сучасністю». [3, с. 4]

Вирішуючи проблеми чинників, які відповідають за духовне «оздоровлення» в часі реального плину життя й жорстокого військового протистояння, відбувається прискорений пошук ефективних шляхів. Як показало життя, найпевнішим до молодшої людини є шлях через опанування фольклорних текстів і мелодій. За правильної роботи з фольклорними надбаннями можна досягти успіху в головному – вихованні почуттів.

Сьогодні ми стали свідками жорстокої загарбницької війни, спровокованої імперською окупаційною владою Росії, направленої передусім проти

національної ідентичності. Відбувається планомірне знищення українського народу, його споконвічних матеріальних і духовних цінностей. Метою ганебних дій ворога є: стерти з лиця землі своєрідну багатовікову культуру, творену нашими предками-українцями, що стала потужним ідентифікатором української нації. Ми опираємось на гідне коріння, що надає нам силу проростати в майбутніх поколіннях. Відчуваючи це, варвари знищують або ганебно привласнюють культурні пам'ятки народу з надією духовно збіднити націю українців. Щоб гідно протистояти ворогу, наше суспільство має докорінно переосмислити в житті кожного основоположну роль прабатьківської культурної спадщини. У сучасних умовах цей шлях потребує не тільки нових підходів, але й розумного поштовху задля «...реального освоєння всієї повноти і перетворення її в актуальний чинник самоусвідомлення суспільства...» [2, с. 48]. На доволі відповідальному шляху такого перетворення вкрай важливою є цілеспрямована робота в середовищі молодих людей, які здобувають фах і розпочинають свій усвідомлений шлях.

Значно вплинула на самоусвідомлення юних членів суспільства та їх дії війна, попри вкрай негативні обставини, у цій складній ситуації нас приємно дивує активна частина прогресивної молоді, котра без вагань стала на захист прабатьківської землі й проявляє героїзм. Водночас ми є свідками своєрідного «вибуху» непідкупного інтересу молоді до збереження національних святинь і культурно-духовних цінностей, набутих їхніми прабатьками в поколіннях. У частини молодих оновлюється свідомість; відбувається переоцінка власних поглядів; визначаються справжні життєві пріоритети. Цей факт вселяє надію на позитивні зміни в житті нинішнього покоління молодих, які є соціально й традиційно визнаними носіями-трансляторами (перекладачами) пріоритетів і цінностей суспільства до майбутніх поколінь.

Позитивні кроки, що уживаються в роботі з підростаючими членами суспільства, допомагають зрушити з місця ключові питання духовності. Успішне їх використання працює на користь особистості, а саме: збуджує потребу наповнювати себе народними знаннями й уміннями; відкриває шлях до

нової формації. У результаті, молодий сучасний фахівець може аналізувати й визначати справжню цінність народних знань, які за своєю природною силою є тимособливим «фундаментом», який завжди виростає, розбудовується і зміцнюється на глибинному корінні роду.

За науковим визначенням, система головних духовних цінностей продукується різного роду соціальними катаклізмами. Отже, нас не дивує той факт, що в сьогоденні значно потерпають саме провідні галузі культури й освіти, в діяльності яких переважає молодь.

Закономірно, що в цей тривожний час акцентується увага на необхідності перегляду (або й розумної зміни) пріоритетних якостей, яких набуває молодь у період навчання, отже – фахового становлення.

Багаторічна робота зі здобувачами освіти освітньої галузі знань вищого рівня акредитації доводить що: нехтування цінними знаннями минулої історії свого народу, небажання опановувати знаннями багатовікової культури, аналізуючи причини, що ставали своєрідним поштовхом до негативних спалахів соціокультурних явищ – призводить до непередбачуваних результатів. Молодь втрачає спроможність зростати морально й духовно; збіднюється її свідомість; «відключаються» розум і почуття. На цьому ґрунті розвиваються паростки морально-духовної деградації, котрі в недалекому майбутньому проявляться в душах і серцях вихованців різного роду проблемними негативами.

Сьогодення налаштовує освітян на швидкі зміни і перенесення акцентів низки освітніх програм із традиційних (закоренілих) на оновлені фахові, необхідні сучасному фахівцю і є значно кориснішими для його зростання. Такий підхід потребує корекції у напрямку гуманістичної орієнтації нинішнього покоління. Суть цих змін полягає у цілковитому налаштуванні діяльності закладів освіти (від молодшої школи – до вищої) на усталені віками загальнокультурні, національні та соціальні норми життя.

Освітняни свідомі того, що повернення сучасної молоді до вагомих питань національного, що передусім формують душі й серця – не проста справа, що

має комплексний характер. За умови оновлення й наповнення новим класичних знань, необхідним стає розумна адаптація молодої людини до фахового опанування знань, часто зовсім нових і не завжди зрозумілих для нинішнього покоління цифрової доби.

Пласт народного пісенного багатства, за своєю природою, наповнений правдивою інформацією про минушину українського народу (тяжкого як соціального, так і побутового). Тому, не завжди подібний інформаційний негатив, який несе народна пісня, сприймається ними з бажанням чи адекватно. Їх ще не зовсім незрілу свідомість, різницю у поглядах на життя, не дають можливості особливо заглиблюватися в минуле, адже, у своїй більшості, те далеке, не зрозуміле для них минуле, віддзеркалює в часі життя невідомих поколінь, які вже відійшли у Вічність...

Робота із сучасними здобувачами освіти показує зворотнє. Заглиблюючись у суть почутої мелодики чи східноподільського колориту автентичного слова, споглядаючи на природі давні обряди у виконанні справжніх носіїв традиції, здобувачі освіти змінюються. Вони щиро дивуються, захоплюються, замислюються, висловлюють власні думки, співпереживають разом із виконавцями. У такі хвилини, проживаючи не підкупні, а справжні емоції, молода людина відчуває себе чистиною своєї величної нації, своїх прабатьків і відкриває в собі щиру необхідність все частіше й частіше єднатися й заглиблюватися в безмежну й багатогранну культуру свого зболеного, але стійкого народу.

В останній період покоління нової формації «просинається» й починає активніше цікавитися знаннями з народу; визначає їхню суть і неабияку багатовікову мудрість; вчиться працювати, зокрема, з народнопісенними зразками та справжніми носіями традиції; розвиває в собі потребу відшукувати нове, можливо, раніше не відоме. У комплексі, такі дії вітаються, адже – відкривають для зацікавлених не тільки красу, але й багатство, місце й вагу культурного спадку минулих поколінь в історії нації.

Серед іншого, на заняттях із дисципліни «Українська народна музична

творчість та обрядовий фольклор» позитивні результати приносить знайомство здобувачів освіти з обрядовістю та локальним колоритом манери співу. Молодь особисто бере участь у помірних фахових дискусіях, зустрічах з однолітками закладів загальної середньої освіти, працює в бібліотеках, веде активну суспільну діяльність (концертні виїзди, лекції, обрядові покази для учнів шкіл, жителів міста, зустрічі наживо з носіями народнопісенних традицій та ін.)

Завдячуючи такій діяльності, здобувачі освіти не тільки збагачуються знаннями, а й проживають нові відчуття, набувають необхідного розуміння природної краси та мудрості мелодики й слова народнопісенного зразка; вчаться по-новому мислити, розвивають інтерес до цінних народних знань; збуджують у собі бажання збагачувати та поглиблювати це багатство. Сприймаючи й фільтруючи надбане чималою низкою минулих поколінь, пласт народнопісенної культури, вміщений у духовних джерелах – щонайкраще презентує тісний зв'язок між поколіннями як свідок «живої» історії наших прабатьків, який продовжує нас вражати на початку III тис.

Глибинний набуток української нації потребує дієвих методів і прийомів, які могли б забезпечити прискорену імплементацію національної пам'яті в свідомість сучасного покоління. На цьому шляху найперше – необхідні фахові, доступні для ужитку в середовищі молодих підручники та навчально-методичні посібники, авторами яких стають фахівці, що цінують і беруть відповідальність за збереження надбань народу. Відомих особистостей, які стають авторами – обмаль, але серед них – наш сучасник, добре відомий молоді, що здобуває освіту на спеціальностях «Музичне мистецтво», дослідник, історик музичного фольклору доктор мистецтвознавства, професор Анатолій Іваницький. Наукові праці цього автора в галузі мистецької освіти надзвичайно потужні, ґрунтовні їх поважає сучасна молодь.

У чистому прагненні долучитися до підняття на належний рівень питання збереження регіональної музичної культури (як основи культури вітчизняної), в останні десятиліття на окремих територіях України помітно поживалися різного роду фольклорні розвідки. Завдячуючи цьому, місцеві дослідники-

ентузіасти (зрідка – справжні вчені-фахівці), усвідомлено займаються фольклорною діяльністю, записують і видають друком зразки пісенного фольклору, використовуючи знання загальноусталених правил запису та опрацювання.

Друкуючи зібрані матеріали з регіонально-локальних територій, автори відкривають зацікавленим неабиякі можливості зазирнути вглиб існуючих проблем регіону, зокрема – найпоширенішого народнопісенного спадку (передусім минулого). Це дозволяє нам знайомитися й опрацьовувати тексти та мелодику, в яких розкрито музичні та діалектні особливості, що стали характерними та виявити їх своєрідність і життєстійкість їх у часі на конкретній території Східного Поділля.

Записуючи зразки на місцях, ми з кожним роком, на жаль, відмічаємо певні втрати як діалектних «родзинок», так і східноподільського колориту манери співу. Причиною означеного є збіднення окремих елементів і особливостей, як обґрунтовує відома вчена С. Грица. Вона пропонує розглядати конкретний факт як «...відлуння етнокультурних змін у суспільстві, що сталися в останні століття». [1, с. 18]

Попри все, увагу молодих дослідників продовжує привертати наявність особливого духу та непоборних моральних сил, які чітко простежуються в давніх текстах і мелодиці (їх доволі природно пропонують носії з народу). Однак найголовнішим фактом, що неабияк дивує сучасних записувачів, залишається незмінна якість і неперервність пісенної традиції, збереженої в простих сільських родинках і сім'ях жителів Східного Поділля. Означені особливості потребують збереження та фахового дослідження, адже: «Руйнація ж регіональних чи локальних етнокультурних особливостей веде до втрати нацією її оригінальних культурних набутків, до уніфікації культури та звуження спектру її адаптаційних можливостей» [4, с. 10].

На думку низки науковців, сьогодні народні знання виступають своєрідним «стрижнем» нації. Через імплементацію їх у свідомість сучасних здобувачів освіти визначається та утримується в часі тісний міжпоколінний

зв'язок. Враховуючи той факт, що радянська влада довгі десятиліття намагалася викорінювати національно-духовну пам'ять, ми й досі маємо за честь зачаровуватися правдивістю збереженого спадку. Однак нашим не легким, але почесним завданням є – докласти зусилля й бажання зберегти цей багатющий спадок численних поколінь.

Багаторічна практична діяльність зі здобувачами освіти в цьому напрямку та обмаль необхідних матеріалів із народу – своєрідний крок до активізації пошуку місцевих зразків пісенного фольклору, їх упорядкування та класифікації за жанрами. Адже такий пласт щонайкраще призначений для використання в практичній діяльності з майбутніми вчителями музичного мистецтва.

Як виявилось, наші здобутки зацікавили й фахівців інших спеціальностей, котрі в більшій або меншій мірі знайомляться чи посилено вивчають народну музичну культуру краю. Так, із 1999 року розпочались фольклорні розвідки на місцях (територія Вінниччини та Хмельниччини). Здобувачі освіти записували наживо зразки жанрів пісенного та обрядового фольклору переважно від людей похилого віку (60+). У своїй більшості надбане у фольклорних розвідках виявилось чистими репрезентантами традиційного жіночого співу. У міру накопичення записів, після теоретичного опрацювання та апробації зразків у народному колективі «Голоси предків», матеріали експедицій знайшли гідне місце у навчально-методичних виданнях: «Музичний фольклор Східного Поділля: історичний аспект творення, регіональні особливості природи народного співу», Вінниця, 2007; «Народнопісенна лірика Східного Поділля як фольклорна традиція: записи й коментарі», Вінниця, 2014; «Пісенно-обрядова традиція весни на Східному Поділлі», Вінниця, 2015; «Новорічно-різдвяна пісенність та обрядова традиція зими на Східному Поділлі», Вінниця, 2018; «Не хлібом єдиним, Вінниця, 2019 р. та ін.

Із виходом у світ друкованих видань автора статті Антоніни Сторожук (кандидата мистецтвознавства, доцента, керівника гурту автентичної манери співу), навчально-методичні матеріали почали успішно використовувати в

низці освітніх закладів кремих регіонів України.

На сторінках видань (окрім музичних зразків із Сх. Поділля), авторка здійснює аналіз тих негативів, які мали суттєвий вплив на сучасний стан і якість «живої» історії саме подільського краю. Ці замальовки особливо торкаються зразків, записаних у сільських глибинках, де носії традиційно «утримують» у пам'яті дивовижу дій родинних чи календарних свят. Водночас подається коротка інформація про жанрову належність зразка, вказується рік і місце запису та короткі відомості про зберігачів конкретної традиції (прізвище, ім'я, по-батькові). Цим автор висловлює повагу до простих співаків із народу, що впродовж життя тримали у своїй пам'яті пісні (чи обряди) сім'ї, роду, території.

Ці факти є важливими, адже за законами природи, кожне найменше село чи хутір через довгий період продовжують оберігати автентичну етнічну модель світопорядку своєї території, зберігаючи її цілісність для майбутніх поколінь. Отже, зафіксоване й записане на місцях, є тим особливим документом, який відбиває нелегкі політичні, економічні та етнокультурні зміни, що відбулися (й відбуваються) в часі на окремо взятій території.

Безперечно, запис і опрацювання здобутого в експедиційних розвідках, потребує ґрунтовного фахового аналізу особливостей, а саме: творення мелодики; багатства тем, мотивів, уживаних діалектів мови краю; розгляду індивідуальних прийомів манери співу, що поширені на конкретній території та ін.

За більш як два останні десятиліття наших пошуків записувачі відмічають багато змін не тільки в побуті подолян, але і в житті автентичної пісні, це: поступова втрата окремих елементів манери співу східних подолян (фізичне випадіння тих носіїв, поширеної традиції), що зберігали й утримували у своїй незасміченій пам'яті автентичну мелодику, відмінну від інших земель, колорит локальної манери співу. Попри все, увагу молодих привертає наявність особливого духу та непоборних моральних сил, які чітко проглядаються в давніх текстах і мелодіях. Неабияк нас дивує й незмінна якість і тяглість

пісенної традиції, збереженої в простих родинах і сім'ях жителів Східної частини Поділля. Збереження цінної автентичності краю в чистоті стало актуальною й важливою справою, адже це свого роду жива візитівка сьогодення конкретного села (міста чи маленького хутора) в майбутнє.

Накопичення знань, умінь, особливих емоційних вражень спонукатиме молоду людину (здобувачів освіти) не тільки споживати пропонуване, але й аналізувати почуте й побачене; звертати увагу на глибинну життєствердну силу, передану крізь покоління, зокрема – народнопісенних різновидів. Оновлений стан усвідомлення цього факту щонайкраще забезпечить стійке розуміння молоддю (майбутніми фахівцями) величі та своєрідності музичної творчості народу, «живого» пласту культури, по вінця наповненого журбою і любов'ю, стійкістю, безперервністю, непереборною духовною силою минулих поколінь.

Список використаних джерел

1. Грица С. Трансмісія фольклорної традиції: Етномузикознавчі розвідки. Тернопіль: Астон, 2002. С.18.
2. Дзюба І. Національна культура як чинник майбуття України. Починаймо з поваги до себе. Статті. Доповіді. Київ: Просвіта, 2002. С. 48.
3. Іваницький А. Український музичний фольклор. Підручник для вищих навчальних закладів. Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. С.4
4. Скрипник Г. Утвердження української державності і екологія національної культури. *Народна творчість та етнографія*. 1996. № 4. С.10

УДК 373.2.015.31:17]:37(09)(477)

Тимошенко Ганна Миколаївна,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти
спеціальності «Дошкільна освіта»,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Цвєткова Ганна Георгіївна,
завідувач кафедри дошкільної освіти,
доктор педагогічних наук, професор,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

**ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО МАТЕРІ У ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ГУМАНІСТИЧНОЇ
ПЕДАГОГІКИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

***Анотація.** На основі засад гуманістичної педагогіки В. О. Сухомлинського розкриваються особливості формування ціннісного ставлення до матері у дітей старшого дошкільного віку. Цю проблему проаналізовано через призму формування духовно-моральних цінностей дитини та як складову любові до Батьківщини. Акцент зроблено на педагогічних засобах, які згідно із принципами гуманістичної педагогіки В. О. Сухомлинського сприяють формуванню любові, поваги, вдячності до матері у дітей старшого дошкільного віку.*

Ключові слова: ціннісне ставлення до матері, дитина старшого дошкільного віку, гуманістична педагогіка В. О. Сухомлинського, виховання серця, духовно-моральні цінності.

Abstract. On the basis of the principles of humanistic pedagogy of V. O. Sukhomlynsky, the article reveals the peculiarities of forming a value attitude towards the mother in children of senior preschool age. This problem is analysed through the prism of the formation of spiritual and moral values of the child and as a component of love for the Motherland. The emphasis is placed on pedagogical means that, according to the principles of V. O. Sukhomlynsky's humanistic pedagogy, contribute to the formation of love, respect, and gratitude for the mother in senior preschool children.

Keywords: value attitude to mother, child of senior preschool age, humanistic pedagogy of V. O. Sukhomlynskyi, education of the heart, spiritual and moral values.

Гуманістична педагогіка В. Сухомлинського – це педагогіка серця, любові до дитини, віри в її можливості й прагнення допомогти кожному вирости справжньою Людиною. Він вважав, що головна мета виховання полягає у формуванні гармонійної, всебічно розвиненої особистості, здатної до морального вибору, співчуття та відповідальності. Не менш важливу роль вчений відводив вихованню взаємопов'язаної системи цінностей, серед яких важливе місце посідала любов до Батьківщини, шанобливе ставлення до старших, дбайливе ставлення до книги, праці оточуючих, а також любов до матері.

Метою нашого дослідження є визначення особливостей формування ціннісного ставлення до матері у дітей старшого дошкільного віку засобом гуманістичної педагогіки В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Загалом принципи гуманістичної педагогіки В. Сухомлинського та можливості її інтерпретації, осучаснення та впровадження в систему освіти є предметом пильної уваги багатьох науковців, педагогів-дослідників та практиків. Багато наукових розвідок підтверджують

актуальність і практичну цінність ідей В. Сухомлинського в умовах сьогодення. Адже саме в його педагогічній системі закладено основи виховання вільної, мислячої, морально зрілої особистості, що здатна до самореалізації, діалогу, співчуття й співпраці [7, с. 190].

В умовах сучасного світу, де особливо важливо плекати в дітях гуманність, відкритість до інших, чуйність, вміння жити в гармонії з собою та світом, педагогічні орієнтири В. Сухомлинського набувають нового значення. Їх можна й варто адаптувати до реалій сьогоденської дошкільної освіти, з урахуванням нових підходів, технологій, потреб дітей і суспільства загалом. Зокрема, це стосується і питання формування ціннісного ставлення до матері.

Загалом ціннісне ставлення визначають як «особисте, глибоко усвідомлене ставлення людини до певних явищ, об'єктів чи людей, яке базується на її внутрішніх переконаннях, моральних і етичних уявленнях» [8]. Це не просто емоційна реакція, а здатність оцінювати навколишній світ через призму особистісних сформованих цінностей: добра, справедливості, поваги, любові, відповідальності. У педагогіці ціннісне ставлення означає здатність дитини чи дорослого не лише знати про певні моральні норми, а й керуватися ними у своїх діях, поведінці, під час міжособистісної взаємодії, по відношенню до родини, природи, самого себе. При цьому формування ціннісного ставлення є поступовим процесом, в основі якого лежить власний досвід особистості, приклад дорослих, спілкування з іншими людьми, ігрові засоби, читання літератури, особисті переживання тощо [8].

Зважаючи на це, можемо визначити ціннісне ставлення до матері як глибоке, усвідомлене, щире ставлення дитини до своєї матері, що виявляється в любові, повазі, вдячності, турботі, бажанні підтримати, допомогти, зробити приємне. Це не лише емоція чи почуття, а внутрішня потреба дбати про маму, берегти її, шанувати її працю, переживання, зусилля.

У контексті дослідження гуманістичної педагогіки В. Сухомлинського зауважимо, що виховання позитивних (так званих «добродійних») почуттів є її основною, а ставлення до матері – однією з важливих тем. У його інтерпретації

це окреслювалося як «виховання серця», тобто цілого світу турботи й тривоги, пов'язаних з високим призначенням людини у світі. Педагог надавав вирішенню цього питання особливого значення, розглядаючи любов і повагу до матері як «серцевину, найголовніший стовповий корінь», основу морального становлення дитини, першоджерело її душевного багатства, гуманності та здатності до співчуття [2, с. 46].

Аналіз принципів гуманістичної педагогіки науковця, а також узагальнення його положень щодо формування ціннісного ставлення до матері свідчать про те, що ця проблема розглядалася педагогом у декількох напрямках. Зокрема, один із них – через призму формування духовно-моральних цінностей дитини. Вважаємо, що розгляд формування ціннісного ставлення до матері як однієї зі складових морального виховання дитини є цілком обґрунтованим і глибоко розкритим у гуманістичній педагогіці В. Сухомлинського. У своїх працях науковець наголошував, що моральне виховання неможливе без формування у дитини щирих, свідомих почуттів до матері як найближчої, найдорожчої людини.

Зокрема, у своїй статті «Моральні цінності в сім'ї» В. Сухомлинський розкриває проблему формування системи духовно-моральних цінностей крізь призму культури Людини і культури обов'язку перед Людиною в різних життєвих ситуаціях, які виникають в сім'ї. Педагог виокремлює такі цінності, як: згода в сімействі, щиросердечність, відвертість, прямота, честь, намагання все зробити своїми силами, благородство, краса людських взаємин, людяність, повага, пошана до бабусі, матері, батька, родичів, взаємовідносини в сім'ї, турботливість, здоров'я [1, с. 21].

В. Сухомлинський стверджував, що саме в ставленні до матері дитина вперше переживає такі моральні почуття, як любов, вдячність, доброта, співпереживання, милосердя. Витоки цієї моральності лежать у розумі, почуттях, душевних пориваннях матері, яка описується педагогом як джерело людського життя і краси, найсвятіше та найпрекрасніше в житті людини. Образ матері, на його думку, є символом добра і морального ідеалу. Через вияв

любіві й поваги до матері дитина вчиться відповідальності за близьких, вмінно дбати про інших, розуміти межі між добром і злом [5]. Отже, педагог розглядав ставлення до матері не просто як емоційний прояв, а як базову ланку морального становлення особистості.

Інший напрям полягав у тому, що В. Сухомлинський розглядав формування ціннісного ставлення до матері як складову любові до Батьківщини. У своїй педагогічній системі він послідовно підкреслював взаємозв'язок між родинними почуттями, зокрема глибокою любов'ю до матері та батька, і формуванням вищих моральних почуттів, серед яких особливе місце посідає патріотизм. На думку В. Сухомлинського, любов до Батьківщини починається з любові до людей з найближчого кола (а саме до матері, батька), до рідного дому, своєї вулиці, села чи міста. У цьому контексті матір постає не лише як уособлення родинного тепла й турботи, а як основне джерело формування моральних якостей дитини, першого життєвого досвіду, пов'язаного з добром, справедливістю, турботою про інших. Саме в ставленні до матері до дитини, на переконання В. Сухомлинського, закладається основа здатності до співчуття, відповідальності, внутрішньої потреби бути корисним – як у родині, так і за її межами.

У науковій спадщині педагога простежується думка, що справжній патріотизм особистості не може формуватися без наявності глибоких особистих почуттів, зокрема без любові до матері та вдячності їй за життя, виховання, самопожертву, без шанобливого ставлення до свого роду та, загалом, до представників народу. Тобто пробудження в дитини почуття любові до матері, батька, рідного дому – це природна й необхідна ланка у становленні моральної особистості, що сприймає Батьківщину не як абстрактне поняття, а як «святиню», реальність, сповнену образами найдорожчих людей і цінностей [4, с. 86].

Розглянемо практичний аспект формування ціннісного ставлення до матері у дітей старшого дошкільного віку в гуманістичній педагогіці В. О. Сухомлинського. Зокрема, вчений наголошував, що виховання любові та

ціннісного ставлення до матері не має зводитися до формальних розмов або нотацій. Цей процес має бути пронизаний прикладами, живими історіями, казками, спостереженнями за життям, у якому матір займає особливе місце.

Іншими словами, моральні почуття, зокрема любов і шана до матері, формуються не через абстрактні міркування, а через життєві враження дитини, її внутрішні переживання, участь у конкретних ситуаціях та їх оцінку. До таких засобів, які В. Сухомлинський і сам активно використовував, а також радив застосовувати педагогам і батькам, належать:

1. Казка і художнє слово. В. Сухомлинський підкреслював значення казки як джерела моральних ідеалів. Написані ним казки для дітей пронизані духом загальнолюдських цінностей, який спрямований на формування шанобливого ставлення до старших, любові до матері, природи, братів наших менших, дбайливого ставлення до книги, праці оточуючих та ін. У багатьох його казках та оповіданнях образ матері постає як символ ніжності, турботи, жертвності. Через казкові історії дитина переживає моральні ситуації, що сприяє формуванню глибокого емоційного зв'язку з образом матері.

Зокрема, одним із таких оповідань є «Материнське щастя». Це найбільш емоційний твір В. Сухомлинського, покликаний виховувати в дітей повагу, любов, турботу про матір та шанобливе ставлення до неї [6, с. 184].

2. Розповідь з прикладами з реального життя. Педагог радив використовувати реальні історії з життя родини, школи, громади, де проявляється турбота матері, її любов, самопожертва. Такі приклади викликають у дитини співпереживання та бажання відповідати добром на добро.

3. Спостереження та практична допомога матері. В. Сухомлинський закликав залучати дітей до спостереження за життям, повсякденними діями матері – її працею, турботами. Це допомагає дитині усвідомити значущість материнської праці й відчути внутрішню потребу підтримати її. Водночас важливу роль педагог відводив вихованню через дію: залученню дітей до реальної допомоги – у побуті, догляді за молодшими, виявленні турботи про

матір. Таке залучення сприяє формуванню активного морального ставлення, а не лише пасивного співчуття. Адже, на думку педагога, глибоке усвідомлення дітьми ціннісного ставлення до матері має сформуватися не тільки не рівні уявлення, а й участі у вчинках, які співвідносяться із цими почуттями [6, с. 184].

4. Прояв доброти, ласки, любові відносно дитини, батьків одне до одного. Педагог був переконаний, що діти, у яких сформоване почуття цінності та шанобливого ставлення до батьків, виростають у тих сім'ях, де стосунки між матір'ю і батьком пронизані взаємоповагою, турботою, добротою й теплом. В. Сухомлинський наголошував, що закладання основи для системи цінностей у дитини починається в атмосфері любові й злагоди в родині, де батьки не лише словом, а насамперед особистим прикладом демонструють високі зразки людяності. Саме через щоденне спостереження за тим, як батько з повагою ставиться до матері, як мати з ніжністю говорить із батьком, як обоє виявляють турботу одне про одного, дитина засвоює основи поведінки, розуміє, що таке справжня любов, доброта й відповідальність.

Водночас з джерел батьківської педагогіки В. Олександрович виносить переконаність у тому, що добро, ласка, любов, які проявляються батьками відносно дитини, – «не абстрактні добро, ласка і любов, а людяні, реальні, пройняті вірою в людину, це могутня сила, здатна утвердити в людині все прекрасне, зробити її ідеальною» [цит. за 8].

При цьому видатний педагог був переконаний, що виховувати в дітей чесність, правдивість, доброту і чуйність, любов і повагу до матері, батька потрібно ще змалечку, адже саме в ранньому дитинстві формується моральний фундамент особистості, закладаються перші уявлення про добро і зло, справедливість, турботу, відповідальність. На цьому етапі життя дитина найсильніше емоційно пов'язана з батьками, особливо з матір'ю, що створює природне підґрунтя для розвитку основних моральних почуттів.

Старший дошкільний вік є найбільш сензитивним періодом для формування ціннісного ставлення до матері з кількох причин. По-перше, саме у

цьому віці активно розвивається емоційна сфера дитини, зокрема здатність до емпатії, співпереживання, морального самоконтролю. По-друге, дитина починає усвідомлювати себе як особистість, у неї з'являється потреба в оцінці своїх дій з точки зору добра, взаємин з іншими. По-третє, значно зростає роль дорослого як авторитетного зразка для наслідування, а отже – вплив прикладу батьків, вихователів, педагогів стає особливо ефективним.

Таким чином, можемо узагальнити, що формування ціннісного ставлення до матері у дітей старшого дошкільного віку в контексті гуманістичної педагогіки В.Сухомлинського має відбуватися у формі глибоко емоційного, особистісно значущого педагогічного процесу, спрямованого на збагачення внутрішнього світу дитини. Вихователь повинен виступати не лише як наставник, а як «чуйний супутник» у процесі становлення системи цінностей дитини. Це передбачає дотримання таких ключових підходів.

Так, насамперед для дитини старшого дошкільного віку важливо створити атмосферу тепла, довіри та емоційної безпеки, в якій вона зможе вільно виражати свої почуття й думки. Вихователь має підтримувати такі прояви, заохочувати щирість, відкритість, звертати увагу на позитивні переживання та емоції, пов'язані із сім'єю, матір'ю та батьком. При цьому ефективним засобом для використання є бесіди про маму, які В. Сухомлинський називав «найвідвертішими хвилинами сердечного людського спілкування» і в яких дитина розповідає про її турботу, добрі справи, виявляє власну вдячність[3, с. 22]. Це сприяє усвідомленню цінності присутності матері в житті дитини.

Ефективною є також робота з художнім словом – читання й обговорення казок, оповідань, поезій, зокрема творів самого В. Сухомлинського, у яких образ матері є ключовим. Через такі тексти діти співпереживають героям, відкривають глибину моральних почуттів, розвивають емпатію. Зокрема, для читання з дітьми старшого дошкільного віку можна використовувати такі твори педагога, як «Найгарніша мама», «Лялька під дощем», «Мама не любить смажених грибів», «Мати – єдина», «Соловейкове гніздо», «Яке щастя»,

«Сини», «А серце тобі нічого не наказало?», «Сива волосинка», «Чому мама так хвалить» та ін.

Загалом, згідно з гуманістичними засадами В. О. Сухомлинського, процес формування ціннісного ставлення до матері має бути глибоко індивідуалізованим, чутливим до душевного стану дитини, емоційно насиченим, пов'язаним із досвідом конкретного життя. Завдання вихователя при цьому – плекати в дитячому серці доброту, любов і вдячність, допомагати дитині не лише відчувати, а й усвідомлювати значущість матері як центральної постаті у своєму житті.

Висновки. Отже, аналіз основних засад гуманістичної педагогіки В. Сухомлинського свідчить про те, що існує велика кількість різноманітних педагогічних підходів до формування ціннісного ставлення до матері у дітей старшого дошкільного віку. В основі цих підходів лежить пріоритет особистісно зорієнтованої взаємодії, глибокої емоційної залученості дитини, активне включення її у морально значущу діяльність, спрямовану на усвідомлення ролі та значення матері в житті людини. Серед основних засобів, які доцільно використовувати для цього, педагог виокремлював художнє слово, казки, спостереження, приклад дорослих, організацію ситуацій морального вибору, підтримку розвитку емоційної та моральної сфери дитини тощо.

Загалом гуманістична педагогіка В. Сухомлинського орієнтує сучасних вихователів на те, щоб формування в дитини почуття любові, поваги та вдячності до дорослих, найближчого оточення (матері та батька) здійснювалося не через абстрактні норми, а через «виховання серця» дитини – у теплій, довірливій атмосфері, де моральні ідеали набувають реального змісту. Старший дошкільний вік як сензитивний період для формування базових моральних орієнтирів і закладання системи цінностей має широкі можливості для цілеспрямованої педагогічної роботи, яка має бути емоційно насиченою, життєво наближеною й особистісно значущою.

Список використаних джерел

1. Баяновська М. Р. Духовно-моральні цінності в гуманістичній концепції В. О. Сухомлинського. *Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Розмірковуємо про художньо-емоційний світ дитинства* : Тези XI Міжнародних і XXVIII Всеукраїнських педагогічних читань. Ужгород: РІК-У, ЗІППО, 2021. С. 18–21.
2. Бондарчук Т. Проблема морального виховання дітей в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. *Реалізація ідей В.О.Сухомлинського в практиці роботи сучасних освітніх закладів* : збірник матеріалів регіональних педагогічних читань / Відп. за випуск: І.М. Лапшина, Л.В. Любчак, Н.Ю. Родюк. Вінниця: ТОВ «Ландо ЛТД», 2018. Вип. 14. С. 45–47.
3. Врочинська Л. І. В. О. Сухомлинський про виховання гуманності в дітей. *Наука і освіта*. 2008. № 7. С. 21–24.
4. Качур М. М., Качур Б. М. Актуальність проблеми патріотичного виховання у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Розмірковуємо про художньо-емоційний світ дитинства* : Тези XI Міжнародних і XXVIII Всеукраїнських педагогічних читань. Ужгород: РІК-У, ЗІППО, 2021. С. 85–88.
5. Михайлишин Р. І. Духовно-гуманістичне виховання в теорії і практиці В. О. Сухомлинського. URL: <https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/Духовно-гуманістичне-виховання.pdf> (дата звернення: 18.04.2025)
6. Тоцька Т. П. Виховання емоційної чутливості у дітей дошкільного віку через казки і оповідання В. О. Сухомлинського (за результатами впровадження ідей В.О. Сухомлинського в освітній процес роботи з дітьми дошкільного віку). *Василь Сухомлинський у діалозі із сучасністю. Розмірковуємо про художньо-емоційний світ дитинства* : Тези XI Міжнародних і XXVIII Всеукраїнських педагогічних читань. Ужгород: РІК-У, ЗІППО, 2021. С. 181–185.

7. Федосенко А. Гуманістичні ідеали В. О. Сухомлинського. *Дидаскал*. 2019. № 19. С. 190–191.

8. Щербина В. Ю. Роль батьків у виховання потреб дитини у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/5943/5.pdf;jsessionid=9CD3B93562600074DAC15D3AEA9E64CD?sequence=1> (дата звернення: 18.04.2025)

УДК 373.2.015.31:17.022.1]:398.2(=161.2)

Шулигіна Раїса Андріївна,

кандидат педагогічних наук,
професор кафедри дошкільної освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

Голик Наталя Сергіївна,

здобувачка другого (магістерського)
рівня вищої освіти
спеціальності «Дошкільна освіта»,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ

Анотація. *Стаття включає аналіз психолого-педагогічних аспектів проблеми формування моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку, які здійснюють вагомий вплив на емоційно-ціннісне ставлення зростаючої особистості до світу й того, що її оточує. Розкрито роль української народної*

казки, як перспективного засобу для вирішення означеної проблеми, в якій діти отримують блискучі зразки моральності та моралі у доступній формі. Представлено ключові функції, притаманні народним казкам: дзеркальна, моделююча, опосередкована; функції збереження соціального досвіду, розвитку творчості та уяви, зміни позиції. Здійснено змістовий опис компонентів української народної казки, яка у своїй морально-повчальній ролі проходить весь шлях формування у дітей моральної свідомості, це: емоційно-моральне ставлення, здатність до самонавчання в морально-етичній сфері та індивідуальні морально-етичні якості особистості. Визначено ключові етапи роботи над українською народною казкою: ознайомлення із казкою, глибоке емоційне сприйняття казки, вираження особистого ставлення до героїв, подій і явищ казкового світу через творчу діяльність, підготовка дітей до самостійного відтворення казкових сюжетів у театралізованих, творчих іграх, іграх-драматизаціях.

Ключові слова: моральне виховання, морально-етична сфера, моральна свідомість, моральні почуття, емоційно-ціннісне ставлення, старший дошкільний вік, українська народна казка.

Abstract. The article includes an analysis of the psychological and pedagogical aspects of the problem of forming moral feelings in children of senior preschool age, which have a significant impact on the emotional and value attitude of a growing personality to the world and everything around him or her. The role of Ukrainian folk tales as a promising means of solving this problem, in which children receive brilliant examples of morality and ethics in an accessible form, is revealed. The key functions inherent in folk tales are presented: mirror, modeling, mediating; functions of preserving social experience, developing creativity and imagination, changing position. A substantive description of the components of the Ukrainian folk tale, which in its moral and instructive role goes through the entire path of formation of children's moral consciousness, is made, namely: emotional and moral attitude, the ability to self-learn in the moral and ethical sphere and individual moral and ethical qualities of the individual. The key stages of work on the Ukrainian folk tale are

identified: familiarization with the tale, deep emotional perception of the tale, expression of personal attitude to the characters, events and phenomena of the fairy tale world through creative activity, preparation of children for independent reproduction of fairy tale plots in theatrical, creative games, dramatizations.

Keywords: *moral education, moral and ethical sphere, moral consciousness, moral feelings, emotional and value attitude, senior preschool age, Ukrainian folk tale.*

Дошкільний вік – важливий етап становлення моральної сутності дитини, коли відбувається її входження у світ соціальних відносин та формування основ моральних уявлень. Саме в цей період життя формуються дружні взаємини дітей, повага до старшого покоління, працьовитість та любов до Батьківщини.

Моральне виховання завжди розглядалося як одна з центральних ланок всебічного формування особистості, зокрема її моральності. В основу моральності покладені такі почуття та якості особистості, які визначають її моральний образ, роблять людину внутрішньо вільною та соціально цінною у всіх сферах її суспільного та особистого життя [1, с. 11]. Ще Аристотель визначав найвищим благом людини щастя, яке полягає у діяльності душі щодо розвитку своїх добродетностей. Багатоманітність культурного, духовного і морального розвитку полягає саме в тому, що він (розвиток – *авт.*) існує в різних соціальних, етнічних, політичних та часових умовах[5, с. 180].

Так, проблематика морального виховання дітей була об'єктом пильної уваги таких відомих зарубіжних учених-класиків, як І. Гербард, Я. Коменський, Дж. Локк, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо та ін. Вітчизняна педагогіка завжди приділяла значну увагу питанням морального виховання дітей дошкільного віку, вважаючи його одним із пріоритетних напрямків. Багато дослідників, серед яких І. Бех, О. Богданова, А. Богущ, А. Беленька, А. Макаренко, Т. Поніманська, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, В. Фокіна та інші, у своїх наукових працях висвітлювали основні аспекти теорії морального виховання та його методи; Т. Алексєєнко, В. Киричок, О. Кононко, А. Міщенко,

С. Нерянова, Т. Піроженко, О. Пономаренко, Д. Степовик та інші – змістовні підходи у сфері морального виховання зростаючої особистості.

У Державному стандарті дошкільної освіти (БКДО, 2025 р.) наголошено на формуванні дітей старшого дошкільного віку емоційної чуйності, уміння співпереживати, а також здатності засвоювати загальноприйняті норми та цінності суспільства. Особливий акцент робиться на вихованні поваги до сім'ї, почуття приналежності до колективу дітей і дорослих у виховному середовищі. Досить важливим аспектом, який привертає увагу є моральне виховання у сім'ї та закладі освіти – це двобічний процес взаємодії дорослого (вихователя, батьків) та вихованців у діяльності, засвоєнні моральних понять, у ставленні до всього морального та аморального у поведінці [4, с. 881].

На думку деяких науковців (Г. Блага, А. Божко, Н. Депутат, Т. Поніманська та ін.), саме старший дошкільний вік є найбільш сприятливим періодом для формування моральних почуттів у дитини 5-6-ти років [1; 2]. Це зумовлено тим, що у цей час змінюється характер відносин дитини з оточуючими, з'являються нові види діяльності (зокрема провідним видом діяльності стає сюжетно-рольова гра), формується вміння взаємодіяти з однолітками. Відповідно, як зазначає Н. Русин, у дітей старшого дошкільного віку необхідно закладати основи особистісної культури, що базується на загальнолюдських цінностях [3, с. 38]. До таких цінностей належать гуманність, доброта, турботливість, милосердя, співчуття та взаємодопомога, які є важливими для розвитку гармонійної особистості.

На сьогодні одним з перспективних методів, що сприяють вирішенню проблеми формування моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку, є *українська народна казка* [3, с. 36]. Так, у народних казках перед розумовим поглядом дитини з'являються образи рідної природи, люди зі своїми характерами і моральними рисами, в яких діти отримують блискучі зразки моральності та моралі. Образи українських народних казок – і позитивні, і негативні – міцно входячи в життя дітей, розкривають їх у доступній формі поняття «добра» і «зла», виховують добрі почуття.

Сприймаючи казку, дитина 5-6-ти років, з одного боку, порівнює себе з казковим героєм, і це дозволяє їй відчувати і зрозуміти, що не тільки в неї існують певні проблеми та переживання. З іншого боку, за допомогою казкових образів дитині пропонуються виходи з різних складних ситуацій, шляхи вирішення конфліктів, позитивна підтримка її можливостей і віри в себе. Важливо зауважити, що при цьому дитина ототожнює себе з позитивним героєм [2, с. 53].

Народні казки виконують важливу роль у формуванні світогляду дитини, виконуючи кілька ключових функцій. Як зазначає Н. Пезешкіан, казкам притаманні такі функції:

- *дзеркальна функція* – зміст казки відображає внутрішній світ людини, що сприяє її ідентифікації з персонажами та ситуаціями;
- *моделююча функція* – казкові сюжети демонструють різні конфліктні ситуації та можливі шляхи їх розв'язання, а також наслідки тих чи інших рішень;
- *опосередкована функція* – казка виступає як зв'язуюча ланка між педагогом і вихованцем, що підвищує ефективність виховання;
- *функція збереження соціального досвіду* – через казкові історії передаються соціальні цінності та досвід від покоління до покоління;
- *функція розвитку творчості та уяви* – казки сприяють розвитку фантазії, творчих здібностей, образного мислення, викликаючи подив і захоплення; та
- *функція зміни позиції* – переживаючи за героїв, дитина старшого дошкільного віку змінює своє ставлення до вчинків і поведінки інших людей, що формує емпатію та здатність до співчуття [6, с. 71].

Процес формування моральних почуттів у дитини старшого дошкільного віку є складним та багатогранним. Водночас українська народна казка у своїй морально-повчальній ролі проходить весь шлях формування у дітей моральної свідомості, який включає три ключових компоненти:

1) *Перший компонент* – «Формування у дітей старшого дошкільного віку емоційно-морального ставлення». У процесі залучення дітей до мистецтва педагог організовує свою діяльність, щоб дати можливість дітям пережити емоційно художній твір. Слухаючи народні казки, дитина ставить себе на місце героя, стає учасником подій у казці, співпереживає з героєм. Завданнями вихователя є: забезпечення активної підтримки прагнень дитини до прекрасного, доброго; виховання в ній нетерпимості до зла; формування в дітей старшого дошкільного віку потреби допомагати іншим у біді, прагнень подолати і покарати зло. Як результат, у дитини з'являється бажання бути гарною, розумною, доброю, схожою на героя народної казки.

2) *Другий компонент* – «Формування в дитини здатності до самонавчання в морально-етичній сфері». У галузі мистецтва дитина вчиться самостійно конструювати художній образ, знаходити виразно-образотворчі засоби передачі цього образу.

3) *Третій компонент* – «Формування індивідуальних морально-етичних якостей особистості». У дошкільному віці формуються морально-етичні причини смаку, формується емоційно-оцінне ставлення до навколишньої дійсності [6, с. 72]

Відповідно українська народна казка – це могутній та дієвий засіб у моральному вихованні дітей. Вона вчить усім позитивним людським якостям, але робить це без примусово-повчальних настанов, а просто демонструє, що може статися, якщо людина чинить погано, не за сумлінням.

На основі вивчення сучасної педагогічної та методичної літератури, можна визначити такі ключові етапи роботи над українською народною казкою:

– *перший етап* – «Ознайомлення дітей із казкою»: сприяє формуванню у дітей старшого дошкільного віку емоційного ставлення до її персонажів та подій. Досягти цього можна через читання, переказ, обговорення, аналіз змісту, перегляд ілюстрацій або відеоматеріалів, що допомагає дітям глибше відчувати атмосферу казкового світу;

– *другий етап*– «Глибоке емоційне сприйняття казки». На цьому етапі важливо закріпити зміст твору та зрозуміти, як діти його осмислили. Завдяки переказу, настільному театру, рухливим іграм із персонажами відбувається аналіз сюжету, що сприяє формуванню ставлення до героїв та їхніх вчинків.

– *третій етап* – «Вираження особистого ставлення до героїв, подій і явищ казкового світу через творчу діяльність». Головною метою цього етапу є розвиток у дітей старшого дошкільного віку навичок співпереживання та співчуття, надання їм допомоги у висловлюванні своїх емоцій, занурюючись у художню або практичну творчість;

– *четвертий етап* – «Підготовка дітей до самостійного відтворення казкових сюжетів у театралізованих, творчих іграх, іграх-драматизаціях»: сприяє розвитку здатності розуміти моральні аспекти казки, аналізувати поведінку персонажів та робити висновки щодо правильності їхніх вчинків [3, с. 39-40].

Таким чином, формування моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку є, з одного боку, цілеспрямованим процесом, систематичною діяльністю вихователя, головною метою яких є прищеплення вихованцям основ моральної поведінки, а з іншого боку, важливим завданням виховання, оскільки саме в цьому віці закладаються основи емоційно-ціннісного ставлення маленької особистості до світу й того, що її оточує.

Українська народна казка виступає ефективним інструментом формування моральних почуттів дітей старшого дошкільного віку, що сприяє їх гармонійному особистісному розвитку та підготовці до соціального життя. Казки не лише захоплюють вихованців своїми яскравими образами та сюжетами, а й передають глибокі моральні сенси, допомагають дітям усвідомити поняття добра і зла, справедливості та чесності, співчуття та відповідальності; дають змогу навчитися оцінювати вчинки героїв, співпереживати їм та прагнути до наслідування позитивних моделей поведінки. Дієвою та перспективною для подальших розвідок має стати роль дорослого як «соціального провідника» з формування моральних почуттів у дітей

дошкільного віку, зразка для наслідування та організатора соціального досвіду зростаючої особистості.

Список використаних джерел

1. Блага Г. В. Виховання морально-етичних цінностей у дітей дошкільного віку. Методичний посібник. Ужгород : ФОП Федорак І. В., 2015. 88 с.
2. Божко А. В. Засоби та методи морального виховання дошкільників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*. 2016. Вип. 49 (102). С. 52-57.
3. Черепаня Н. І., Русин Н. М. Казка як засіб формування моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку. *Педагогічні науки*. 2020. Випуск 91. С. 36-42.
4. Шулигіна Р. А. Виховання духовно-моральних цінностей особистості як суспільно-освітній пріоритет. *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в ХХІ столітті*: міжнар. період. зб. наук. пр. / за заг. ред. В. П. Бабича, Ю. Д. Бойчука, Л. С. Рибалко, О. М. Хвостиченка. Харків: ВННОТ, 2022. Вип. 4. С. 879-883. URL: <https://ol.world-ontology.org/wp-content/uploads/2023/02/%D0%97%D0%B1-IV220-%D0%A8%D1%83%D0%BB%D0%B8%D0%B3%D1%96%D0%BD%D0%B0.pdf>
5. Шулигіна Р. А. Психолого-педагогічні аспекти духовно-морального становлення зростаючої особистості в умовах динамічних суспільних трансформацій. *Освітньо-науковий простір*: науковий журнал. Вип. 7 (2–2024). Том 2 / Український державний університет імені Михайла Драгоманова [гол. ред. д-р пед. наук, проф. Матвієнко О. В.]. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. С. 137-148. URL: <https://ess.npu.edu.ua/index.php/ess/article/view/145/160>
6. Xonbabaeva M. A. The Importance of Using Fairy Tale Therapy in the Primary Classes of a Special Education Institution. *Journal NX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 2023, Vol. 9, Issue 2, P. 69-73.

Лисак Тетяна Вікторівна,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти
спеціальності «Дошкільна освіта»,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

Науковий керівник:

Барановська Лілія Володимирівна,
професор кафедри дошкільної освіти,
доктор педагогічних наук, професор,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

НАРОДОЗНАВСТВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті розкрито значення формування національної свідомості у дітей старшого дошкільного віку як важливої складової патріотичного та громадянського виховання. Особливу увагу приділено народознавству як ефективному засобу формування елементів національної свідомості у закладах дошкільної освіти. Окреслено основні напрями народознавчої роботи, які відповідають віковим особливостям дітей, та визначено роль педагога і сім'ї у цьому процесі.*

***Ключові слова:** національна свідомість, народознавство, дошкільний вік, патріотичне виховання, національні цінності, традиції, педагог.*

Abstract. *The article reveals the importance of developing national consciousness in older preschool children as a key component of patriotic and civic education. Special attention is given to ethnology (folk studies) as an effective means of fostering elements of national consciousness in preschool education institutions. The main directions of ethnographic work relevant to the age of children are outlined, and the role of educators and families in this process is highlighted.*

Keywords: *national consciousness, folk studies, preschool age, patriotic education, national values, traditions, educator.*

У процесі виховання підростаючого покоління одним із важливих завдань є формування національної свідомості – усвідомлення себе як частини свого народу, відчуття належності до національної культури, мови, звичаїв і традицій [1, с. 12]. Національна свідомість є духовною основою, яка формує світогляд людини, її моральні принципи, громадянську позицію та патріотизм [1, с. 14].

Метою статті є обґрунтування ролі народознавства як ефективного засобу формування елементів національної свідомості у дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти, а також висвітлення практичних напрямів і методів такої роботи з урахуванням вікових особливостей дітей.

Формування елементів національної свідомості розпочинається ще в ранньому дитинстві. Особливо чутливим до таких впливів є старший дошкільний вік (5–6 років), коли дитина активно пізнає світ, ставить запитання про своє походження, родину, мову, національну приналежність [2, с. 8]. У цей період закладаються основи патріотичних почуттів, любові до Батьківщини, зацікавленості історією та культурою рідного краю.

Національна свідомість дитини розвивається через щоденне спілкування, переживання, участь у традиційних святах, піснях, іграх, перегляд народних казок, тобто через елементи народної культури. Саме тому ефективним засобом її формування у закладах дошкільної освіти виступає народознавство [2, с. 17; 3, с. 21].

Народознавство – це галузь знань, яка вивчає культуру, побут, традиції, звичаї, вірування, моральні цінності українського народу [3, с. 10]. Для дітей

воно є джерелом пізнання себе як представника певного етносу, можливістю зануритися у світ народної мудрості та краси. В умовах закладу дошкільної освіти народознавчий матеріал слід подавати у доступній, емоційно-образній формі, що відповідає віковим особливостям старших дошкільників. Це можуть бути казки, пісні, легенди, прислів'я, народні ігри, знайомство з українським національним одягом, символікою, святами, обрядами, стравами. Через народознавство діти дізнаються про родинні цінності, зв'язок поколінь, бережливе ставлення до природи, народної творчості, предметів побуту. Вони формують уявлення про своє коріння, набувають первинного досвіду національної ідентичності, розвивають почуття гордості за свій народ.

Можна виокремити певні напрями роботи з народознавства у ЗДО.

1. *Знайомство з фольклором.* Українські народні казки, легенди, пісеньки, загадки навчають дітей моральним цінностям, добру, працьовитості, повазі до старших [3, с. 15].

2. *Народні свята і традиції.* Проведення свят за народним календарем (Святий Миколай, Великдень, Івана Купала, Покрова) дає можливість дітям пережити радісні емоції та закріпити знання про національні звичаї [3, с. 18].

3. *Ігри та розваги.* Народні рухливі ігри допомагають розвивати фізичні та соціальні навички, навчають взаємодії у колективі [4, с. 26].

4. *Образотворча діяльність.* Діти охоче створюють вироби з елементами народного мистецтва: ліплять глечики, розмальовують писанки, виготовляють рушники, знайомляться з петриківським розписом [4, с. 33].

5. *Створення предметно-розвивального середовища.* В групах організовуються куточки народознавства, де представлені українські рушники, ляльки-мотанки, елементи одягу, національна символіка [5, с. 27].

6. *Проектна діяльність.* Діти разом з вихователями та батьками готують тематичні проекти, наприклад, «Українська хата», «Моя родина», «Свята моєї країни», «Казковий світ України».

Вихователь виступає не лише організатором діяльності, а й носієм національних цінностей. Його особистий приклад – любов до рідної мови,

повага до культури, інтерес до історії – стає потужним стимулом для дитини. Педагог має інтегрувати народознавство в усі види діяльності: мовленнєву, ігрову, художню, ознайомлення з природою і соціальним світом [2, с. 19].

Співпраця з родиною також відіграє важливу роль у зазначеному вище напрямі. Батьки можуть ділитися родинними традиціями, казками, піснями, разом з дітьми виготовляти вироби, брати участь у святкових заходах, розвиваючи у дитини почуття приналежності до родинної та національної культури [2, с. 23].

Народознавство є ефективним засобом формування елементів національної свідомості у дітей старшого дошкільного віку [1, с. 20; 2, с. 22]. Воно допомагає дітям пізнати свій народ, його історію та традиції, відчувати емоційний зв'язок з рідною землею. Успішна реалізація завдань національного виховання можлива лише за умов тісної співпраці педагогів, родини та створення насиченого культурного середовища у закладі дошкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей. Київ: Либідь, 2002.
2. Савченко О.Я. Національне виховання в системі дошкільної освіти. Київ: Шкільний світ, 2017.
3. Українське дошкілля: методичний посібник / За ред. О. Кононко. Київ: Генеза, 2020.
4. Калуська С.І. Народознавство у дошкільному закладі: методика роботи. Тернопіль: Навчальна книга: Богдан, 2016.
5. Програма «Українське дошкілля» (нова редакція). Київ: Міністерство освіти і науки України, 2021.

УДК 37.035:39(=161.2):76]:355.48(477)"2014/..."

Яременко Ніна Володимирівна,

учитель історії Білоцерківського академічного ліцею

«Мала академія наук»

Білоцерківської міської ради Київської області,

кандидат педагогічних наук

Лінкевич Вадим,

учень 10 класу, дійсний член

Білоцерківського територіального відділення МАН;

м. Біла Церква Київської обл., Україна

КАРИКАТУРИ ОЛЕКСІЯ КУСТОВСЬКОГО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Анотація. У статті здійснено аналіз карикатури Олексія Кустовського, прихований сенс якої спрямований на формування та ствердження національної ідентичності особистості; схарактеризовано сюжет й персонажі карикатури, семантичне значення. Описано образно-символічну мову карикатури, лаконічність й одночасну соціолого-філософську ємність, естетику, поліфункціональність у контексті значення для мистецтва, історії, народознавства, соціології політики, соціології війни, соціології громадської думки, філософії.

Ключові слова: карикатура, Олексій Кустовський, інформаційна війна, національна ідентифікація, російсько-українська війна.

Abstract. The article analyzes selected caricature by Oleksii Kustovskyi, the hidden meaning of which is aimed at forming and affirming national identity of individual. The plots, characters of the caricature, and semantic meaning is being characterized. The author describes the figurative and symbolic language of the caricature, conciseness and simultaneous sociological and philosophical capacity,

aesthetics, and multifunctionality in the context of significance for art, history, ethnography, sociology of politics and war, public opinion, and philosophy.

Keywords: *caricature, Oleksii Kustovskyi, information warfare, national identification, russian-ukrainian war.*

Постановка наукової проблеми. Карикатура є засобом висвітлення суспільно-значущих проблем в інформаційному просторі [4, с. 4], проте карикатуру треба правильно зрозуміти, інтерпретувати її зміст. Зміст карикатур багатогранний і лаконічно зрозумілий одразу. Однак є карикатури, образне та інформаційне наповнення яких є надзвичайно глибоким, соціологічним і філософським. Соціологічним, тому що головна ідея звернена до соціуму і формує його громадську думку, висвітлює сутність політичних рішень та їх наслідки, соціальні й політичні аспекти війни; філософським, бо спонукає мислити, займати позицію, робити висновки, ідентифікувати себе як представника чи представницю певного соціуму. Художник-карикатурист за допомогою мистецьких засобів творить карикатуру як феноменальне джерело інформації, яке можна зрозуміти візуально. Проте невичерпний потенціал карикатур Олексія Кустовського потребує такого осмислення й аналізу, щоб образне наповнення карикатури стало вербально-образним засобом формування національної ідентичності особистості в умовах російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. На значущу роль карикатури у суспільному житті вказує поява публікацій, присвячених аналізу та вивченню політичної карикатури. Гідно оцінила роль карикатури М.І.Філатова [7]. А той факт, що «українські карикатуристи активно долучаються до російсько-українського протистояння в інформаційній сфері» [6], вказує на їхню активну професійну і громадянську позицію, знання історії та вміння влучно давати відповідь російській антиукраїнській пропаганді чи дезінформації. В окремих закладах вищої освіти введено вибіркову дисципліну «Карикатура як соціокультурний феномен» [4]. А. Власюк здійснила спробу

аналізу антиросійської політичної карикатури в Україні як засобу пропаганди у період військового протистояння на Сході України у 2014-2015 роках [1]. Політична карикатура О. Кустовського дослідниками розглядалась як засіб пропаганди в умовах військового протистояння, проте вивчення можливостей карикатури у формуванні національної ідентичності в науковій літературі не знайшло достатнього висвітлення.

Тому **метою** статті є дослідження художньо-образних, інформативно-змістових особливостей і розкриття ідейно-сміслового значення карикатури О. Кустовського як засобу формування національної ідентичності особистості в умовах сучасної російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. «Українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями» [2]. О.М. Лисенко, досліджуючи сутність та види національної ідентичності, виокремлює етнічну індиферентність – «байдужість людей до проблем національності і міжетнічних стосунків, до цінностей свого та інших народів», коли «люди вільні від норм і традицій, на їхню поведінку не впливає ні їх власна національна приналежність, ні національність інших» [3]. Саме етнічна індиферентність є однією з проблем українського суспільства. На нашу думку, карикатури О. Кустовського візуально спонукають усіх, хто живе в Україні, відчувати себе саме українцем, підтримати ЗСУ й стати на захист Батьківщини, щоб продовжувати жити на рідній землі, творити й примножувати її багатогранний потенціал. Спробуємо обґрунтувати наші висновки, здійснивши аналіз окремої карикатури.

Олексій Кустовський – голос українського народу: в його карикатурі відчувається біль за втрачені життя, гнів на агресора та безмежна віра у перемогу. Він підтримує незалежність і суверенітет України, засуджує

російську агресію. Використовуючи контраст, гіперболу, деталізацію, художник передає емоційний вибух, крик душі, заклик до дії.

Отже, карикатура митця – це зброя, що допомагає боротись за правду, свободу, майбутнє України. Вона надихає, підтримує, єднає, нагадує про те, ким ми є, за що боремось і в що віримо.

Рис. 1. Карикатура О. Кустовського: 16.07.2022.

Карикатура Олексія Кустовського (рис. 1) [5] створена 16 липня 2022 року, – це демонстрація всій планеті образу українського духу: міцного, як камінь, глибокого, як рідна земля, що здатний дати відсіч будь-якій загрозі. Одразу впадає в око вдале поєднання давнього та сучасного, шанобливе ставлення до традицій і технологічний прогрес, а ще – сила природи та неймовірна жага до свободи.

У самому серці композиції бачимо козака-характерника. Він виглядає так велично та переконливо, ніби виріс просто з української землі, з'єднався із нею своїм корінням назавжди, перетворившись на невід'ємну частину ландшафту, що його серце б'ється в тому самому ритмі, що й серце рідної землі. Погляд його промовляє про одвічну мудрість, внутрішній спокій і разом з тим підкреслює його непохитну рішучість. На його обличчі як горде свідчення патріотизму видніється жовто-блакитна стрічка – символ незламності духу та власної ідентичності. Проте козак з малюнка зовсім не герой із казки про славні часи. Це сучасний захисник своєї Батьківщини. Замість шаблі він тримає бандуру, що якимось дивом трансформувалась у зброю, а ракети, що з неї вилітають, наче ноти – стають нищівним покаранням для кожного загарбника,

який наважиться прийти на нашу землю війною. Можна без вагань говорити про те, що бандура в цій карикатурі є своєрідною алегорією безмежної креативності, геніальної винахідливості та унікальної здатності знаходити відповіді на будь-які виклики. Це справжня зброя, що одночасно є могутнім та прекрасним голосом української культури.

Важко переоцінити внесок у боротьбу і нашу перемогу зусилля і роль сучасних митців в інформаційній війні та підтримці ЗСУ. Їхньою зброєю є не сталь чи свинець, а вміло скомпоновані літери й слова, пензлі та полотна, яскраві виступи зі сцен і незабутні ролі у кіно. Їхній талант піднімає бойовий дух цілої нації та демонструє правду світові, знищує усі прояви російської пропаганди, із кожним днем формує позитивний образ сучасної вільної та незламної України. Серед наших Воїнів Світла митців також немало: актори, співаки, музиканти, які в окопах співають, пишуть картини, грають на музичних інструментах, танцюють у військовому поході... І в борні за свободу твориться нове мистецтво. Це мистецтво нашої Перемоги.

О. Кустовський створив настільки промовисту картину сучасної України, об'єднавши в ній славне козацьке минуле та сувору дійсність, що не залишає сумнівів: жодна сила не зможе зламати народ, наповнений силою духу та натхненний творчістю. Художник нагадав нам про те, що справжня міць нації – не лише у фізичній силі, а передовсім у єдності та незламному прагненні до свободи, особливо гостро відчутному в умовах війни, коли саме національна ідентичність стає тією основою, яка гуртує нас та додає сил у протистоянні ворогу. Ми – українці, понад 400 років боролися за свою свободу, а тому будемо і далі стверджувати право на життя в незалежній суверенній державі, наслідуючи героїчні приклади попередніх поколінь. Тож зовсім не дивно, що увесь світ не лише підтримує нас, а й захоплено спостерігає, як народ демонструє непохитність власної ідентичності в надскладних умовах сьогодення.

Висновки. Аналіз карикатури Олексія Кустовського показує її змістову різнобічність, багатофункціональність, інформативність, історичність,

соціальну спрямованість, емоційність, образність і влучність. Творчість художника є своєрідним мистецьким внеском у майбутню перемогу українського народу, бо його твори спонукають аналізувати, мислити логічно й критично. Вони надзвичайно естетичні та патріотично-українські. Карикатури митця просякнуті українськими мотивами і ця українськість, образно виражена в українських народних інструментах, українських державних і національних символах, українському козацтві і козацькій зброї як символах боротьби за волю і свободу українського народу є ефективним засобом формування національної ідентичності українців в умовах російсько-української війни.

Список використаних джерел

1.Власюк А. Антиросійська політична карикатура в Україні як засіб пропаганди у період військового протистояння на Сході України у 2014-2015 роках. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/10243/1/vlasyuk.pdf>

2.Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

3.Лисенко О. М. Проблема національної ідентичності: педагогічний, соціологічний, філософський аналіз. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/30>

4.Карикатура як соціокультурний феномен : методичні рекомендації та завдання до практичних занять для студентів спеціальності 061 «Журналістика» / уклад. С. В. Ковальський. Одеса : Видавець С. Л. Назарчук, 2023. 35 с. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0e6d0287-f16d-4cb6-8e4e-1387da00fc4a/content>

5.Карикатура О. Кустовського: 16.07.2022. URL: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=5179080555494295&set=pb.100001772050008.-2207520000&type=3>

6.Катола В. Українська карикатура як протидія російській інформаційній агресії. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11737/1/Katola.pdf>

7.Філатова М.І. Англійська та французька політична карикатура кінця XVIII – початку XIX ст.: сюжетні та художньо-стилістичні особливості (за матеріалами колекції харківського художнього музею). 17.00.05. Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. мистецтвознавства. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/specrada/Dusertacii/2019/Filatova/%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0_dis.pdf

УДК 159.922.27

Федорчук Олена Іванівна,

науковий співробітник,

лабораторії психології дошкільника

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДИТИНИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СІМ'Ї

***Анотація.** У статті розглядається українська національна ідентичність як багатогранний соціокультурний та психологічний феномен, що виконує стабілізуючу функцію в умовах війни. Акцент зроблено на особливому значенні родинного середовища у процесі формування національної ідентичності дитини старшого дошкільного віку. Аналізується роль батьків як носіїв національних цінностей, модераторів емоційного досвіду та трансляторів культурних смислів. Представлено результати дослідження, яке виявило обмежену готовність більшості родин до системної роботи над формуванням ідентичності дитини. Визначено бар'єри, зумовлені психоемоційними, соціальними та інформаційними викликами воєнного часу. Обґрунтовано необхідність цілеспрямованої просвітницької підтримки батьків як стратегічного ресурсу державної гуманітарної політики.*

Ключові слова: українська національна ідентичність, психологічна стійкість, дитина старшого дошкільного віку, сім'я, батьки, емоційна комунікація.

Abstract. *The article examines Ukrainian national identity as a multifaceted socio-cultural and psychological phenomenon that performs a stabilizing function in wartime. Emphasis is placed on the special importance of the family environment in the process of forming the national identity of a child of senior preschool age. The role of parents as carriers of national values, moderators of emotional experience and translators of cultural meanings is analyzed. The results of a study are presented, which revealed the limited readiness of most families to systematically work on the formation of a child's identity. Barriers caused by the psycho-emotional, social and informational challenges of wartime are identified. The need for targeted educational support for parents as a strategic resource of state humanitarian policy is substantiated.*

Keywords: *Ukrainian national identity, psychological stability, child of senior preschool age, family, parents, emotional communication.*

Українська національна ідентичність як феномен є складним соціокультурним, психологічним і духовним утворенням, що формується в процесі історичного розвитку народу, колективного досвіду та індивідуального самоусвідомлення приналежності до української нації. З наукового погляду, цей феномен охоплює сукупність ознак, які визначають специфіку української національної спільноти: мову, культуру, традиції, систему цінностей, історичну пам'ять, символіку, а також усвідомлення громадянської та етнокультурної єдності. В умовах повномасштабної агресії росії проти України національна ідентичність українців набуває екзистенційного значення, оскільки мова вже йде не просто про захист і збереження національної самобутності, гідності та суверенітету, а й про саме існування української нації.

Формування української національної ідентичності є не лише актом індивідуального самовизначення, а й елементом державотворення, оскільки

об'єднання громадян навколо спільних цінностей і національних смислів є основою стабільного розвитку демократичного суспільства. У цьому сенсі національна ідентичність постає як стратегічний ресурс модернізації, опору зовнішній агресії та культурній експансії, а також основа для формування національної єдності в умовах війни.

Психологічна наука розглядає українську національну ідентичність як важливий чинник формування психологічної стійкості особистості. У структурі особистості саме національна ідентичність виконує функцію ціннісного, емоційного та когнітивного компонента. У контексті воєнної агресії РФ проти України питання виховання національної ідентичності набуває особливої актуальності, адже воно безпосередньо пов'язане з формуванням у підростаючого покоління стійких ціннісних орієнтацій, духовної єдності з народом, готовності до протистояння інформаційним і культурним викликам. З наукової точки зору, цей процес потребує системного підходу, який поєднує психолого-педагогічні, культурологічні та соціально-комунікативні аспекти. Особливої уваги заслуговує період дошкільного дитинства, як самоцінний сенситивний період для формування основ патріотизму та громадянської самосвідомості.

У дитини старшого дошкільного віку це сприяє формуванню інтересу до моральних категорій (добро, справедливість, дружба, Батьківщина), ототожнення себе з важливими образами (батьки, герої, нація), відчуття належності до родини, громади, свого народу, бажання бути корисним в умовах нестабільного й травматичного середовища, зокрема під час війни [2, с. 50].

В умовах війни, коли навколишній світ втрачає стабільність і передбачуваність, національна ідентичність стає опорою для внутрішнього «Я» дитини, допомагаючи їй зберігати зв'язок з рідною мовою, культурою, родинними та громадянськими цінностями. Саме це створює внутрішній простір безпеки, що є критично важливим для формування психологічної стійкості. Таким чином, українська національна ідентичність у дітей старшого дошкільного віку виконує ресурсну функцію, стабілізуючи емоційний стан,

розвиваючи почуття власної гідності, виступає джерелом життєвої енергії, що мобілізує внутрішні сили дитини для досягнення власних цілей.

З наукової точки зору, сім'я та батьки відіграють ключову роль у процесі формування української національної ідентичності дитини старшого дошкільного віку, оскільки саме в родинному середовищі дитина вперше засвоює мову спілкування, національно-культурні зразки, традиції, символи, моральні й етичні орієнтири [3, с. 121].

Батьки, як носії національної ідентичності, не просто передають дітям знання про культуру та історію свого народу, а моделюють ставлення до рідної мови, державних символів, традицій, героїв національної історії. Цьому сприяє авторитет та особистий приклад близького дорослого. В атмосфері відкритої емоційної комунікації через досвід проживання в сімейному колі формується національне «Я» дитини: любов до Батьківщини, почуття гордості за свій народ, емпатія до співгромадян. Саме батьки трансюють дитині впевненість у значущості її національної приналежності, підтримують віру в перемогу, стійкість духу й цінність української ідентичності як частини особистісного ядра. В умовах війни, коли родина стає джерелом емоційної безпеки, стабільності та внутрішньої опори, це набуває особливої ваги.

Формування української національної ідентичності дитини старшого дошкільного віку належить до зони особливої батьківської відповідальності, оскільки саме батьки закладають фундамент для подальшого особистісного, громадянського та патріотичного становлення дитини [1, с. 335]. Ця відповідальність включає: усвідомлений вибір цінностей, які трансюються дитині в щоденному спілкуванні; підтримку мовної ідентичності – використання української мови в родинному спілкуванні як маркера національної приналежності; виховання через власний приклад – демонстрація поваги до національних символів, участь у культурних та громадських ініціативах; створення середовища, наповненого українськими культурними сенсами (література, пісня, традиції, національні свята тощо); підтримка емоційної стабільності дитини через формування позитивного образу України.

Варто звернути увагу на серйозні труднощі у вирішенні даної проблеми. Маємо зважати на психолого-емоційну нестабільність дітей дошкільного віку, що потребує індивідуального підходу до дитини. Не менш серйозними є соціальні проблеми воєнного часу. Вимушені переїзди, втрата рідних тощо часто порушують відчуття коренів і зв'язку з Батьківщиною, що є критично важливим для формування національної ідентичності дитини. Обмеження доступу до україномовного національно зорієнтованого контенту на тлі інформаційних загроз та культурної агресії знижує ефективність виховного впливу освітніх інституцій. Така ситуація загальнообтяжується відсутністю в Україні цілісної системи підтримки формування національної ідентичності дітей старшого дошкільного віку. Гостро на сьогодні стоїть проблема недостатньої готовності батьків до цілеспрямованої роботи над формуванням національної ідентичності дитини в умовах війни, спостерігається і брак усвідомлення важливості цього процесу.

Аналіз факторів готовності сім'ї до формування української національної ідентичності дитини старшого дошкільного віку за результатами проведеного у 2024 році опитування батьків дошкільників у рамках цільового дослідження теми «Підтримка та розвиток психологічної стійкості дітей старшого дошкільного віку в умовах сім'ї» показав, що приблизно 70% батьків на різному рівні визнають важливість формування національної ідентичності, однак лише менше чверті реалізують її послідовно та системно. Це вказує на обмежену загальну готовність батьківської спільноти до виконання цього завдання. Епізодичне використання української мови у 10,5% родин вказує на зниження мовної мотивації та слабке розуміння ролі мови як національного маркера, що створює ризики для формування стійкої мовної ідентичності дитини та знижує ймовірність становлення її як свідомого громадянина України. Важливим позитивним сигналом є те, що жодна родина не відмовилася повністю від використання української мови, що свідчить про загальну спрямованість батьків на її інтеграцію у родинне життя і створює підґрунтя для подальшого розвитку мовної культури. Спостерігається нерівномірність у рівні залучення

дітей до українських культурних практик: лише 21,1% родин демонструють систематичний підхід до інтеграції традицій у повсякденне життя. Такий стан вказує на необхідність цілеспрямованої інформаційно-просвітницької підтримки батьків, зосередженій на формуванні у них педагогічної компетентності у сфері національного виховання, усвідомлення значення мовної й культурної послідовності, як базових чинників формування національної ідентичності дошкільника. Сім'я як інститут первинної соціалізації залишається ключовим середовищем формування національної ідентичності дитини, тому підтримка її просвітницькими, методичними й соціальними засобами повинна стати пріоритетом державної гуманітарної політики в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія / Мирослав Боришевський. Київ: Академвидав, 2010. 416 с. (Серія «Монограф»).
2. Зливков, В., Лукомська, С. Нариси з історії становлення мілітарної ідентичності українців: монографія. Київ–Ніжин: Видавець ФОП Лисенко М. М., 2023. 140 с.
3. Федорчук О. Сім'я як чинник майбутньої успішної адаптації дитини до умов шкільного життя. *Дошкільник: крок у шкільне життя* : навч.-метод. посібник. Піроженко Т.О., Карабаєва І. І., Соловійова Л. І., Токарьова Л. Д., Федорчук О. І., Хартман О. Ю. ; за наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 149 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/735988/>

ТЕМАТИЧНИЙ НАПРЯМ 4

МІЖНАРОДНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТИ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ У ВІТЧИЗНЯНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

УДК 373.2.013 (74)

Барановська Лілія Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

КОМПАРАТИВНО-ПЕДАГОГІЧНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті визначено, що навчальна дисципліна «Студії компаративних педагогічних досліджень» є засадовою для формування порівняльно-педагогічної складової професійної компетентності майбутніх магістрів дошкільної освіти. Приділено увагу змісту методологічної діяльності, виокремлено традиційні для компаративних педагогічних досліджень методи. Доцільним визначено вивчення історичного аспекту формування дошкільної порівняльної педагогіки. Акцентовано на міжнародному педагогічному доробку вітчизняних учених і педагогів К. Ушинського, М. Пирогова, С. Русової.*

***Ключові слова:** компаративні дослідження, порівняльна дошкільна педагогіка, магістранти, методологія науки, методи досліджень.*

***Abstract.** The article determines that the academic discipline "Comparative Research Studies" is the basis for the formation of the comparative-pedagogical component of the professional competence of future masters of preschool education. Attention is paid to the content of methodological activities, traditional methods for*

comparative pedagogical research are highlighted. It is considered expedient to study the historical aspect of the formation of comparative preschool pedagogy. Emphasis is placed on the international pedagogical achievements of domestic scientists and teachers: K. Ushinsky, M. Pirogov, S. Rusova.

Keywords: *comparative studies, comparative preschool pedagogy, master's students, scientific methodology, research methods.*

Упродовж останніх років особливої актуальності набувають результати досліджень з порівняльної педагогіки, які сприяють вивченню позитивного педагогічного досвіду закордонних країн та його екстраполяції на систему вітчизняної вищої освіти і, своєю чергою, допомагають підвищенню її якості. Українська система вищої освіти є доєднаною до Європейського та світового освітнього просторів, що надає великої ваги компаративним педагогічним дослідженням.

Ця проблема знаходить своє відображення як у змісті освітніх програм, так і в методології й методиці освітньої діяльності. Зокрема це стосується і професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, які є здобувачами другого (магістерського) рівня вищої освіти. У напрямі створення індивідуальної освітньої траєкторії студенти мають можливість оволодіти навчальним вибіркоким курсом «Студії компаративних педагогічних досліджень». Його зміст сформовано з урахуванням результатів наукових досліджень, звертається увага на наукові праці з компаративної дошкільної освіти. Так, зокрема відомо, що питання організації дошкільної освіти за кордоном розглядали у дисертаційних дослідженнях О. Бевз, Л. Галаманжук, Т. Головань, О. Донченко, В. Золотоверх, Т. Пантук, О. Пшеврацька, Т. Слободянюк, Т. Філімонова, З. Хало та ін. Окремі аспекти проблеми висвітлено у монографіях і статтях З. Борисової, Н. Герасимової, Н. Дем'яненко, Т. Куліш, Н. Мельник, О. Проскури, І. Прудченко, І. Улюкаєвої, Г. Урунтаєвої. Основна мета використання результатів компаративних досліджень полягає у формуванні компаративно-педагогічної складової

професійної компетентності магістра дошкільної освіти, що відбувається через ознайомлення здобувачів вищої освіти з методологією компаративних досліджень, теорією і практикою функціонування освітніх систем дошкільного спрямування різних країн світу. Доцільним є також уточнення дефініцій ключових понять з дошкільної освіти на рівні окремих країн (методологія освіти, освітня діяльність, педагогічні технології, методи, компетентність, стандарти освіти та ін.).

Студенти мають розуміти, що витoki порівняльної освіти пов'язані з іменем французького педагога М. А. Ж. Паризького (1775-1848), який уперше застосував терміни «порівняльна педагогіка» й «порівняльне виховання». Завданням порівняльної педагогіки є вивчення і порівняльний аналіз теорії і практики освітньої діяльності та виховної роботи в різних країнах, вивчення й узагальнення позитивного досвіду, окреслення перспектив його використання в Україні. Порівняльна дошкільна педагогіка – це навчальна дисципліна і наука. Як дисципліна вона займається аналізом, порівнянням та оцінюванням освітньої політики, освітніх систем у різних країнах у контексті їхнього політичного, суспільного, економічного життя. Пошук загального й специфічного в освітніх системах різних народів щодо дошкільної освіти дозволяє знаходити й науково тлумачити освітні традиції, системи, збагачувати національну педагогічну культуру за рахунок міжнародного досвіду. Порівняльна дошкільна педагогіка як і будь-яка наука є надзвичайно динамічною, оскільки розвивається лише за умови постійного поповнення новими фактами. Для їх пізнання та інтерпретації потрібен добір науково обґрунтованих методів дослідження, а їх використання базується на певних вихідних положеннях, принципах, підходах, закономірностях, що складають методологію науки. Компаративно-педагогічне дослідження здійснюється на теоретико-методологічному, теоретичному і методичному, а також історико-педагогічному рівнях. Ефективність дослідження оцінюють за результатами реалізації поставлених завдань. Педагогічне компаративне дослідження у сфері дошкільної педагогіки має такі суттєві особливості, зумовлені його об'єктом:

особистість дитини перебуває на стадії становлення, тому дослідження повинно сприяти її розвитку; оскільки кожне досліджуване явище, що розвивається, пов'язане з іншими, то його необхідно вивчати послідовно, зважаючи не лише на окремо взяті параметри, а й на їхній зв'язок з іншими аспектами розвитку; дослідження проблем дошкільної педагогіки, як правило, здійснюється в умовах реального педагогічного процесу; вивчення особливостей виховання і розвитку дитини має відбуватися з відома батьків і педагогів.

Порівняльна дошкільна педагогіка спирається на описовий, статистичний, історичний, соціологічний, порівняльний та індуктивно-дедуктивні методи дослідження. Відповідно до логіки наукового пошуку реалізується методика дослідження— комплекс теоретичних та емпіричних (заснованих на досвіді) методів, поєднання яких забезпечує надійніше дослідження такого складного і багатофункціонального об'єкта як процес освіти та виховання. Для дослідження у сфері дошкільної педагогіки важливо використовувати методи, які допомагають одержати якомога більше нових різнобічних даних про розвиток, навчання і виховання дитини. За природою методи педагогічного дослідження поділяють на теоретичні (порівняльно-історичний аналіз, методи моделювання, методи причинно-наслідкового аналізу) і практичні (вивчення реального педагогічного процесу в природних умовах за допомогою спостереження, бесіди, анкетування, аналізу документів; вивчення педагогічного процесу у змінених умовах під час проведення експерименту). У порівняльній педагогіці широко використовуються теоретичні методи, які передбачають опрацювання літературних джерел: державних документів про освіту, історико-педагогічної та наукової літератури із суміжних наук, архівних документів, педагогічної періодичної преси, фольклорних творів. Теоретичне дослідження значно складніше, ніж просто вивчення спеціальної літератури. Воно передбачає постійний причинно-наслідковий аналіз педагогічних явищ, зіставлення, порівняння, перехід від абстрактного до конкретного, узагальнення, продукування висновків. Для успішного використання всіх методів необхідні дані емпіричного рівня пізнання. Це означає, що теоретичний

та емпіричний способи нерозривно пов'язані, у конкретному педагогічному дослідженні вони існують у єдності та взаємодії.

Для системного уявлення про порівняльну педагогічну науку і дошкільну зокрема магістрантам необхідні знання про їх становлення. Періодизацію розвитку порівняльної педагогіки як галузі наукових знань досліджували зарубіжні й вітчизняні вчені: Дж. Бередей, В. Брікман, С. Б. Робінсон, Дж. Шривер і Б. Холмз, Д. Н. Вілсон, Б. Л. Вульфсон, З. А. Малькова, Л. П. Пуховська, А. А. Сбруєва, О. С. Цокур, З. Н. Курлянд та ін. Враховуючи погляди цих учених та сучасні тенденції розвитку педагогічної компаративістики, можна виокремити п'ять історичних періодів: починаючи з класичного (за В. Брікманом— передісторичний)— з найдавніших часів до сучасності. Першопрохідцями у цій сфері були давньогрецькі історик Геродот, письменники та історики Плутарх, Ксенофонт, філософ Платон; давньоримський історик Тацит. Вони здійснювали опис освітніх систем країн, які вони відвідали, проте всі ці описи були складовою історичних і філософських праць і саме з цих позицій висвітлювали особливості освіти та виховання.

Значним був внесок у зазначену галузь чеського педагога Яна Амоса Коменського (1592 - 1670), який розробив ідею міжнародного співробітництва та взаємодопомоги в освітній сфері. В Україні закордонний освітній досвід був завжди актуальним. У слов'яно-греко-латинських школах, які започаткували українську національну традицію Нового часу, спостерігалось творче поєднання східно-слов'янської та західноєвропейської освітніх традицій (вивчалась грецька мова та православ'я, що були основою освіти Візантії, в поєднанні з вивченням латинської мови і «семи вільних мистецтв», характерних для країн Західної Європи). Проте запозичення зарубіжного досвіду не завжди відбувалося з доброї волі українського народу, він не завжди був поширеним, оскільки не підтримувався офіційною владою.

Вартує уваги компаративно-педагогічний доробок вітчизняного педагога, ученого К. Д. Ушинського (1824-1871): у 50-х роках ХІХ ст. він перекладав для

вітчизняних журналів матеріали зарубіжної педагогічної преси, а в 60-х — здійснив «педагогічну мандрівку» до Західної Європи, результатом якої стало написання відомої праці «Про народність у громадському вихованні» (1857), де подано докладні описи систем народної освіти Франції, Великої Британії, Німеччини, Швейцарії, Північної Америки, а також розкрито специфіку організації й діяльності навчальних закладів у кожній з цих країн. К. Д. Ушинський був прихильником запозичення досвіду, формування і розвитку загальнолюдських цінностей. Водночас він зауважував, що кожен народ має йти своїм шляхом, оскільки спільної системи виховання для всіх народів не існує не лише на практиці, а й в теорії. У кожного народу своя особлива національна система виховання, а тому запозичення одним народом в іншого виховних систем неможливе. Історію та мораль народу педагог вважав найважливішими джерелами, які визначають особливий характер національного виховання. Порівнюючи освітні системи країн Західної Європи з вітчизняною, К. Д. Ушинський рекомендував запроваджувати класну систему викладання замість предметної, методи наочного навчання, систематичне вивчення рідної мови як основного предмета навчання у народній школі, систему підготовки вчителів, систематичну освітню підготовку жінок тощо.

Елементи порівняльного аналізу зарубіжної та вітчизняної школи відображено у працях лікаря, педагога, громадського діяча М. І. Пирогова (1810-1881) «Університетське питання», «Листи з Гейдельберга» (1863). Аналізуючи зарубіжний досвід, автор приділяв увагу питанню виходу з кризи вітчизняної школи.

Найгрунтовнішими є дослідження розвитку дошкільної освіти за кордоном С. Ф. Русової, їхні результати відображені в працях «Народна початкова освіта в Бельгії» (1910), «Нова школа», «Дещо з філософії виховання», «Значення соціальної психології для виховання». Ученій належать переклади праць американського філософа і педагога Г. Горна «Філософія освіти», французького педагога П. Дюбуа «Педагогічні завдання» та ін. У працях «Французькі літні колонії для школярів» (1914), «Республіка молоді в Америці» (1914),

«Песталоцці-Фребелевський будинок у Берліні» (1910) С. Ф. Русова обрала предметом своїх порівняльно-педагогічних досліджень аналіз різних освітньо-виховних установ. Однак величезний порівняльно-педагогічний потенціал творчої спадщини С. Ф. Русової не був використаний у радянські часи, тому потребує подальшого дослідження.

У сучасних умовах проблеми дошкільної освіти за кордоном вивчають такі вітчизняні учені як Л. Морська (Польща), О. Ступак (Чеська Республіка), С. Дудко (Франція), Н. Коновалова (Португалія), Н. Маєрчук, В. Гребенюк, Л. Литвин (Німеччина). Варто приділити увагу магістрантів і загальним проблемам підготовки педагогічних кадрів для дошкільної освіти за кордоном, звернувши увагу на праці О. Сулими, Л. Козак [1,2].

Таким чином, у запропонованому вище матеріалі запропоновано теоретичний аспект компаративно-педагогічної підготовки магістрантів з дошкільної освіти. Приділено увагу змісту методологічної діяльності, виокремленню традиційних для компаративних педагогічних досліджень методів. Зауважено щодо доречності вивчення процесу становлення цієї науки та ознайомленню із сучасними напрямками досліджень зарубіжних систем дошкільної освіти.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в методичному супроводі роботи з результатами компаративних дошкільно-педагогічних досліджень.

Список використаних джерел

- 1.Сулима О.В. Підготовка вихователів дошкільних закладів у Федеративній Республіці Німеччина. К. «Альфа-Пік». 2010. 72 с.
- 2.Козак Л. Сучасна дошкільна освіта: Європейський досвід. Освітологічний дискурс. 2017. №3-4 (18-19). С. 235-247.

Гомонюк Олена Михайлівна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології та педагогіки,
Хмельницький національний університет,
м. Хмельницький, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

***Анотація.** Підготовка психолога до роботи з дітьми різних національностей є одним із важливих аспектів сучасної освіти, особливо в контексті глобалізації й інтеграції різних культур. Для майбутнього психолога міжкультурна компетентність означає вміння працювати з представниками різних національностей, формування у вихованців почуття толерантності, взаємоповаги і культурного різноманіття. Це важливий аспект сучасного життя, адже в умовах глобалізації і мультикультурного середовища здатність правильно взаємодіяти з людьми з різних культур стає необхідною для особистісного розвитку, кар'єрного зростання та гармонійного співіснування в суспільстві. Міжкультурну компетентність майбутніх психологів визначаємо як інтегровану якість, що передбачає вміння розуміти і поважати особистість дітей, які належать до різних культурних, етнічних, релігійних і соціальних груп та здатність їх враховувати в міжособистісній взаємодії. За результатами дослідження визначено, що на розвиток міжкультурної компетентності майбутніх психологів впливає низка факторів, зокрема: освітнє середовище, особистісна готовність майбутніх психологів до роботи в міжкультурному середовищі, практичний досвід і міжкультурна взаємодія. Міжкультурна компетентність допомагає психологам не лише формувати толерантність серед учнів, а й сприяє розвитку їх критичного мислення, взаємоповаги та соціальної відповідальності.*

Ключові слова: майбутній психолог, міжкультурна компетентність, особливості, розвиток.

Abstract. Preparing a psychologist to work with children of different nationalities is one of the important aspects of modern education, especially in the context of globalization and integration of different cultures. For a future psychologist, intercultural competence means the ability to work with representatives of different nationalities, the formation of a sense of tolerance, mutual respect and cultural diversity in students. This is an important aspect of modern life, because in the conditions of globalization and a multicultural environment, the ability to interact correctly with people from different cultures becomes necessary for personal development, career growth and harmonious coexistence in society. We define the intercultural competence of future psychologists as an integrated quality, which involves the ability to understand and respect the personality of children belonging to different cultural, ethnic, religious and social groups and the ability to take them into account in interpersonal interaction. The results of the study determined that the development of intercultural competence of future psychologists is influenced by a number of factors, in particular: the educational environment, the personal readiness of future psychologists to work in an intercultural environment, practical experience and intercultural interaction. Intercultural competence helps psychologists not only build tolerance among children, but also contributes to the development of their critical thinking, mutual respect, and social responsibility.

Keywords: future psychologist, intercultural competence, features, development.

Зважаючи на різноманіття національних, мовних і культурних груп в Україні та світі, важливо підготувати майбутніх психологів до ефективної роботи з дітьми, які можуть мати різні культурні та соціальні особливості. Це передбачає формування таких знань як розуміння культурних відмінностей, здатності до адаптації освітнього процесу відповідно до потреб дітей різних національностей, створення інклюзивного середовища, а також використання

методик, які допоможуть підтримати взаєморозуміння, співпрацю і рівноправність серед учнів.

Проблему підготовки майбутніх психологів на положеннях компетентнісного підходу досліджували багато науковців, які розглядали різні аспекти цієї теми: психологічні, педагогічні, методичні й організаційні. У їхніх роботах відображені ключові тенденції та шляхи вдосконалення професійної підготовки в контексті сучасних освітніх реформ (І. Бех, Ю. Вінтюк, І. Дружиніна, І. Зязюн, А. Шапошнікова та ін.). За результатами аналізу наукової літератури міжкультурну компетентність майбутніх психологів визначаємо як інтегровану якість, що передбачає вміння розуміти і поважати особистість дітей, які належать до різних культурних, етнічних, релігійних і соціальних груп та здатність їх враховувати в міжособистісній взаємодії.

Дослідження проводилось на базі Хмельницького національного університету за допомогою таких методів: бесіди, інтерв'ю, анкетування «Оцінка важливості міжкультурної підготовки для майбутніх психологів», тестування (психодіагностичні методики: методика Юсупова, методика діагностики комунікативного контролю (за м. Шнайдером) «Шкала інтолерантності до невизначеності» Н. Карлетона, тест на культурну чутливість (Cultural Sensitivity Test або Cultural Intelligence Test).

Для з'ясування рівнів розвиненості міжкультурної компетентності майбутніх психологів запропоновано визначити її складові, які вони вважають особливо значущими. На думку студентів, є такі компоненти МК: когнітивний, емоційно-особистісний, комунікативний і мотиваційний.

Також ми опитали викладачів, які компоненти належать до міжкультурної компетентності майбутніх психологів. На їхню думку до структурних компонентів МК належать когнітивний, емоційний соціальний та полікультурний компоненти.

На початковому етапі дослідження проведено анкетування серед здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2, 3 4 курсів денної та заочної форми навчання «Оцінка важливості міжкультурної підготовки для

майбутніх психологів». Аналіз даних показав, що більшість здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Психологія» денної форми навчання мають середній рівень розвитку МК.

Дані анкетування показали, що більшість здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Психологія» заочної форми навчання мають середній рівень розвитку МК.

Результати дослідження за методикою Н. Карлетона такі: низький рівень інтолерантності до невизначеності (від 5 до 10 балів) показали 45% здобувачів вищої освіти денної форми навчання та 51% заочної форми навчання. Це означає, що студенти сильно переживають через невизначеність, уникають ситуацій, де неможливо точно передбачити результат. Їм складно приймати рішення без чіткої інформації.

Середній рівень інтолерантності до невизначеності (від 11 до 17 балів) показали 38% здобувачів вищої освіти денної форми навчання та 34% заочної форми навчання. Це свідчить про те, що студенти відчують певний дискомфорт в умовах невизначеності, але здатні адаптуватися і приймати рішення. Вони можуть почувати себе менш впевнено, але все ж знаходять способи діяти у невизначених ситуаціях.

Високий рівень інтолерантності до невизначеності (від 18 до 25 балів) показали 17% здобувачів вищої освіти денної форми навчання та 15% заочної форми навчання. Студенти комфортно почувуються в умовах невизначеності, можуть приймати рішення без повної інформації. Не переживають через відсутність чітких прогнозів чи результатів.

Наступною методикою, що дала можливість виміряти здатність особистості адаптуватися до різних культурних контекстів, розуміти та поважати культурні відмінності, а також ефективно взаємодіяти з людьми з різних культур була методика «Тест на культурну чутливість (CulturalSensitivityTest)», авторами якої є Д. Хунга та Л.Анг.

Розкриємо більш детально результати дослідження за цією методикою. Низький рівень розвитку культурної чутливості показали 33% здобувачів вищої

освіти денної форми навчання та 31% заочної форми навчання. Це свідчить про те, що студенти мають певні труднощі в адаптації до нових культурних контекстів, виявляють упередженість або незацікавленість в інших культурах. Часто мають обмежене уявлення про культурні відмінності і можуть бути схильними до стереотипів. Середній рівень розвитку культурної чутливості мають 33% здобувачів вищої освіти денної форми навчання та 31% заочної форми навчання. Це свідчить про те, що студенти здатні адаптуватися до нових культурних ситуацій, але можуть відчувати певний дискомфорт чи труднощі в складних міжкультурних взаємодіях. Вони виявляють інтерес до інших культур, але не завжди здатні ефективно адаптувати свою поведінку. Високий рівень розвитку культурної чутливості мають 20% здобувачів вищої освіти денної форми навчання та 25% заочної форми навчання. Ці є підтвердженням того, що студенти активно шукають можливості для міжкультурної взаємодії і дуже прихильно ставляться до культурних відмінностей. Вони здатні ефективно адаптувати свою поведінку, розуміють та поважають культурні норми, активно працюють над покращенням міжкультурних зв'язків.

Результати дослідження за методикою Л. Юсупової такі. Низький рівень розвитку культурної чутливості мають 44 % здобувачів вищої освіти денної форми навчання та 49% заочної форми навчання. Це вказує на високу інтолерантність студентів до культурних відмінностей і несприйняття інших культур. Середній рівень розвитку культурної чутливості мають 38% здобувачів вищої освіти денної форми навчання та 39% заочної форми навчання. Це свідчить про те, що студенти мають певну готовність і здатність до адаптації, але ще не зовсім відкриті до різноманітних культур. Високий рівень розвитку культурної чутливості показали 16% здобувачів вищої освіти денної форми навчання та 12% заочної форми навчання: Високі бали свідчать про високу культурну чутливість студентів, здатність до співпраці й адаптації до нових культурних умов.

За результатами проведеного дослідження можна зробити певні висновки щодо рівня розвиненості міжкультурної компетентності студентів. На жаль, є

слабкі місця в знаннях здобувачів вищої освіти, ставленні до міжкультурної компетентності й їх практичних навичках. Це вказує на необхідність покращення міжкультурної підготовки майбутніх психологів.

Отже, результати нашого дослідження свідчать про те, що міжкультурна компетентність психолога є необхідною умовою його професійної підготовки для створення гармонійного і безпечного навчального середовища, в якому кожен учень, незалежно від свого культурного досвіду, може розвиватися, вчитися та почувати себе частиною шкільної спільноти. Вона допомагає психологам не лише формувати толерантність серед учнів, а й сприяє розвитку їх критичного мислення, взаємоповаги та соціальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Вінтюк Ю. В. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахових психологів. *Молодий вчений : наук. журн.* Херсон, 2017. № 3. С. 245-249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_3_59 (дата звернення: 05.04.2025).

2. Михайленко, О. (2019). Особливості компетентнісного підходу до підготовки практичних психологів. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»* (30). <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-30.%p>

3. Шапошнікова А. Формування професійної компетентності майбутнього практичного психолога: обґрунтування психолого-педагогічних умов. *Рідна школа*. 2013. № 11. С. 73-76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2013_11_17. (дата звернення: 05.04.2025).

УДК 371.11

Барановська Лілія Володимирівна,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри дошкільної освіти,

Український державний університет

імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна

Жижко Тетяна Анатоліївна,
доктор філософських наук, професор,
начальник Центру по роботі з персоналом
та начальник відділу кадрів,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРИ УПРАВЛІННЯ КЕРІВНИЦТВА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті приділена увага проблемі культури управління керівників вітчизняних закладів вищої освіти. Зауважено щодо її зв'язку із загальною культурою народу. Культуру управління ідентифіковано як інтегральну компетентність керівника освітньої установи. Акцентовано на її інноваційній та конфліктологічній складових. Інноваційність культури управління виявляється в інноваційному баченні керівником основних одиниць сфери освіти та в здатності до її продуктивних змін. Обґрунтована доцільність наявності в культурі управління сформованої конфліктологічної культури, яка передбачає розуміння керівником сутності управлінських і педагогічних конфліктів, їхньої структури, динаміки і причин виникнення. Заслужують на увагу рекомендації фахівців щодо поведінки керівника в конфлікті, вибору ним лідерських стратегій управління та використання методів інтроспекції, емпатії та логічного аналізу.*

***Ключові слова:** керівник, заклад вищої освіти, культура управління, інноваційність, стратегії і методи управління конфліктами.*

***Abstract.** The article focuses on the problem of management culture of heads of domestic higher education institutions. Management culture is identified as an integral competence of the head of an educational institution. The emphasis is on its innovative and conflictological components. The innovativeness of the management culture is manifested in the innovative vision of the head of the main units of the*

education sector and in the ability to make productive changes to it. The feasibility of having a formed conflictological culture in the management culture of the manager is justified, which implies his understanding of the essence of managerial and pedagogical conflicts, their structure, types, causes of occurrence, and dynamics of their course. The recommendations of experts regarding the behavior of a leader in a conflict, his choice of leadership strategies for managing it, and the use of methods of introspection, empathy, and logical analysis deserve attention.

Keywords: *head, higher education institutions, management culture, innovativeness, strategies and methods of conflict managing.*

Освіта є соціальною системою, що зумовлює постійні зміни у всіх складових її структури під впливом динамічності сучасного світу. Суспільство вимагає від закладів освіти перманентного просування, тому й керівництво цих установ, зокрема й закладів вищої освіти, прагне до їхнього розвитку. Реформування вітчизняної вищої освіти відбувається в надскладних умовах зовнішньої, міжнародної турбулентності та внутрішнього, військового стану. Для її вдосконалення необхідно «...з-поміж усього іншого модернізувати управлінські процеси в ній: забезпечити перехід від зовнішнього (вертикального), централізованого, адміністративно-розпорядчого, або командно-адміністративного управління, до управління внутрішнього (горизонтального), автономного, базованого на організаційному рівні управління закладом освіти (School-based Management) [5, с. 19]. А це, своєю чергою, вимагає зміни парадигми жорсткого (субординаційного, ієрархічного) менеджменту на парадигму гнучкого (м'якого), партисипативного, партнерського менеджменту, який базується на культурі управління.

Сформована культура управління керівника, з огляду на зазначене вище, є ключовим чинником реформування вищої освіти, досягнення її якості; на рівні конкретного ЗВО – це фактор ефективності діяльності освітньої установи. Звернемось до дефініції цього поняття. Культура управління є складовою загальнолюдської культури, звідси - її розуміють як «...узагальнений образ

культури у сфері управління на всіх його рівнях і в усіх видах і формах; це колективна пам'ять про те, як управляти» [5, с. 19]. Це сукупність теоретичних і практичних положень, принципів і норм, що мають загальний характер і стосуються рівною мірою всіх аспектів людської діяльності. Культура управління є динамічним новоутворенням. Як феномен культури суспільства вона ґрунтується на історично сформованих і постійно відтворюваних загальних (універсальних) програмах (системах цінностей, норм, правил, ідеалів, традицій, технологій) управлінської діяльності.

Культуру управління керівника ЗВО, користуючись мовою сучасної педагогічної науки, можна назвати інтегральною компетентністю. З огляду на Стандарт вищої освіти із спеціальності «Менеджмент», у тих, хто професійно готується стати керівником, має бути сформовано три групи компетентностей: інтегральні, загальні та спеціальні. Парадоксально, але зауважуємо щодо надважливості інтегральних компетентностей, сформованість яких засвідчує готовність вирішувати складні завдання й проблеми у сфері управління. З огляду на основні види діяльності ЗВО (освітня, науко-дослідницька, фінансова, міжнародна), керівник має володіти здатністю зорганізовувати цей інтегрований процес на основі результатів досліджень, упровадження інноваційних технологій. В умовах військового стану в Україні його стандартизована управлінська діяльність має бути гнучкою, вираженою та людиноцентрованою, оскільки йому доводиться діяти і за невизначених умов і вимог.

Безперечно, основою культури управління керівника ЗВО має бути її інноваційна складова: керівник відчуває необхідність «...розвивати власну інноваційну компетентність, яка вважається одним із провідних способів активізації суб'єктів діяльності всіх галузей» [4]. Проблема інноваційної компетентності є багатоаспектною, чим зумовлена наявність різних підходів до її розуміння. Вона сформована з 2-х компонентів: інноваційного бачення основних одиниць відповідної сфери діяльності та здатності до продуктивних змін об'єкта діяльності загалом з урахуванням цілей змін елементів

інноваційної активності. І. Дичківська [3] інноваційну діяльність розуміє як інтегрування мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога (керівника), що забезпечують ефективність використання нових педагогічних технологій у роботі. Л. Ващенко, вивчаючи питання управління інноваційними процесами в системі освіти, визначає інноваційну компетентність як здатність до генерації ідей, їхнього втілення, аналізу моніторингових даних і продукування педагогічних інновацій, оприлюднення результатів, а також забезпечення умов для реалізації нових ідей у системі освіти [2].

Не дивлячись на те, що більшість керівників вітчизняних ЗВО є провідними науковцями в освітній галузі, збагаченими досвідом викладання та управління інституціями різного рівня, в їхній діяльності, з огляду на сучасні вимоги динамічного світу, є певні проблеми. Це насамперед стосується питання сформованості в них конфліктологічної культури, яка, своєю чергою, є компонентом культури управління. Освітня сфера діяльності, як і будь-яка інша, засвідчує перехід суспільства до нових етапів розвитку, поява змін зумовлює необхідність постійної адаптації до нових умов, що часто є причинами конфліктів. Трансформацій зазнають стосунки між керівниками різних рівнів, між керівниками та підлеглими, поміж працівниками всередині установи. Тому сучасні керівники ЗВО часто звертаються до психологічної науки для теоретичного обґрунтування механізмів та отримання практичних рекомендації щодо гармонізації стосунків з підлеглими й партнерами, віднайдення способів урівноваження свого внутрішнього стану, запобігання і розв'язання різноманітних конфліктів тощо.

Водночас учені зауважують щодо відмінностей конфліктів в державних і приватних організаціях. Вони відрізняються певними внутрішніми характеристиками, оскільки відмінними є зовнішні умови. Державне управління розглядається як конкретний вид діяльності стосовно здійснення єдиної державної влади з функціональною і компетенційною специфікою, відмінною від інших видів (форм) реалізації державної влади. З огляду на зазначене, конфлікти у державних організаціях можна визначити як певну

складну систему, яка здатна пристосовуватись до умов, що мають властивість постійно змінюватись і розвиватись [5]. Приватна організація має таку саму структуру, лише вагомішою в її управлінні є роль керівника, оскільки державна влада не впливає на організаційний процес цієї структури. Ієрархічність структури державних та приватних організацій, диференціація управлінських ролей, відмінності статусів та інтересів, а також ціннісні й соціокультурні розбіжності суб'єктів та об'єктів сфери управління провокують виникнення різних конфліктів. І це може спостерігатись у процесі оптимізації кількості ЗВО в країні, коли деякі приватні освітні установи доєднуються до державних.

Керівник освітньої установи має володіти як системою знань про джерела виникнення конфліктів у сфері вищої освіти, їхню структуру, форми перебігу, так і стратегіями їхнього конструктивного регулювання. Конфлікт – це відсутність згоди між двома або більше сторонами, особами, групами; зіткнення протилежних поглядів, позицій, інтересів (Т. Дуткевич). Це найгостріший спосіб вирішення суперечностей, що виникають в процесі взаємовідносин сторін. Вважаємо, що у найбільш загальному вигляді конфлікт можна визначити як загострення суперечностей, що виникають у результаті відмінності у поглядах, інтересах, прагненнях людей і сприймаються та оцінюються його учасниками як несумісні з їхніми власними. Це супроводжується різними моделями поведінки, які не завжди оцінюються іншими позитивно, що може спричиняти порушення спілкування з оточуючими.

Безперечно, що конфлікт утворюють певні складові, саме за допомогою них він може існувати і розвиватись. До структури конфлікту відносять учасників конфліктної ситуації, предмет та об'єкт конфлікту, умови, в яких відбувається конфлікт та суб'єктивність сприйняття конфлікту. Учені досліджують і динаміку конфлікту як раптову або поступову зміну взаємостосунків учасників конфлікту, яка охоплює такі складові: виникнення конфліктної ситуації, усвідомлення об'єктивної конфліктної ситуації, інцидент,

ескалація, вирішення конфлікту та післяконфліктна ситуація. В освітніх установах можуть мати місце такі види конфліктів (і керівник про це має знати): конфлікти діяльності, конфлікти вчинків, конфлікти стосунків. Залежно від цього він обирає відповідні стратегії управління ними: поступка (пристосування), співробітництво, уникнення, компроміс, конкуренція.

Фахівці з конфліктології пропонують керівникам ЗВО (як і педагогам) певні рекомендації: потрібно контролювати свої емоції, бути об'єктивними, дати можливість сторонам, що конфліктують, обґрунтувати свої претензії; не варто приписувати підлеглим свого розуміння їхньої позиції, перейти у спілкуванні на форму «я» висловлювання (не «ти мене обманюєш», а «я себе почуваю обманутим»); не можна принижувати гідність колег (усі наступні «компенсувальні» дії можуть не виправити ситуацію). Крім того, фахівці радять не відповідати на агресію агресією (це принизить вашу гідність), не торкатись особистості підлеглого, давати оцінку лише його конкретним діям; не боятись конфліктів з колегами, керівниками нижчих рівнів, а брати на себе ініціативу щодо їхнього конструктивного вирішення. Н. Волкова пропонує методи, якими може скористатись керівник, науково-педагогічний працівник у конфліктній ситуації: метод інтроспекції: необхідно уявити себе на місці опонента, його думок, почуттів і виробити завдяки цьому обґрунтовані висновки про мотиви і зовнішні спонуки його поведінки; метод емпатії: проникнення в переживання іншої людини (як правило, цим методом користуються емоційні особистості, здатні до інтуїтивного мислення, котрі, довіряючи своєму інтуїтивному відчуттю, своєчасно зупиняють інтелектуальні інтерпретації); метод логічного аналізу (людина з раціональним мисленням для розуміння співрозмовника інтелектуально моделює ситуацію, в якій він перебуває).

У викладеному вище матеріалі приділена увага культурі управління керівника ЗВО. Наголошено на доцільності її формування на основі галузевого стандарту вищої освіти та в процесі практичної управлінської діяльності, приділяючи увагу інноваційній та конфліктологічній складовим. Оптимізація

керівником свого внутрішнього стану дасть йому змогу зберегти внутрішню рівновагу і завдяки цьому уникнути конфлікту чи конструктивно його врегулювати.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в детальному обґрунтуванні складових конфліктологічної культури керівника ЗВО.

Список використаних джерел

1. Андрійчук І.П. Психологічні особливості конфліктів у державних і приватних організаціях. Актуальні проблеми управління закладами освіти в контексті модернізації освітньої галузі: колективна монографія /за заг. ред. В.П. Кравця, Г.М. Мешко. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка. 2020. 310 с. (Андрійчук І.П. С. 128 – 142).

2. Ващенко Л. Управління інноваційними процесами. Директор школи. 2007. № 23-24(455-456).- С.3-61.

3. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології. Київ. Академвидав. 2004. 352 с. складу освіти як складова його інноваційної культури.

4. Темченко О.В. Інноваційна компетентність керівника закладу освіти як складова його інноваційної культури. Актуальні проблеми управління закладами освіти в контексті модернізації освітньої галузі: колективна монографія /за заг. ред. В.П. Кравця, Г.М. Мешко. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка. 2020. 310 с. Темченко О.В. – С.249-262).

5. Тимошенко Ю.В. Культура управління і управлінська культура керівника закладу освіти: змістові виміри та межі понять/ Ю.В. Тимошенко, Л.В. Завгородня. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки. 2021. № 1. С. 19-21.

Грех Антон Романович,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти
кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національний університет
“Львівська політехніка”,
м. Львів, Україна

ІНТЕГРАТИВНЕ НАВЧАННЯ ОСНОВ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАФІКИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті розглянуто підходи до реалізації інтегративного навчання основ комп'ютерної графіки в закладах загальної середньої освіти. Обґрунтовано доцільність поєднання змісту інформатики, образотворчого мистецтва, технологій і математики для формування в учнів цілісного уявлення про сучасні засоби графічного дизайну та цифрової візуалізації. Проаналізовано дидактичні умови інтеграції, запропоновано приклади інтегрованих занять, які сприяють розвитку креативності, критичного мислення та цифрової грамотності учнів. Визначено перспективи використання цифрових інструментів і ресурсів у навчанні комп'ютерної графіки.*

***Ключові слова:** інтегративне навчання, комп'ютерна графіка, цифрова грамотність, міжпредметна інтеграція, загальна середня освіта.*

***Abstract.** The article discusses approaches to the implementation of integrative teaching of computer graphics in general secondary education institutions. The expediency of combining the content of computer science, fine arts, technology and mathematics to form a holistic view of modern graphic design and digital visualization tools in students is substantiated. The didactic conditions of integration*

are analyzed, examples of integrated classes that promote the development of creativity, critical thinking and digital literacy of students are proposed. Prospects for the use of digital tools and resources in teaching computer graphics are determined.

Keywords: *integrative learning, computer graphics, digital literacy, interdisciplinary integration, general secondary education.*

Інтеграція предметів у сучасній школі стає важливим напрямом реформування освіти, орієнтованої на формування ключових компетентностей і готовності до життя в цифровому суспільстві. Вивчення основ комп'ютерної графіки в умовах інтегративного навчання дозволяє об'єднати знання й уміння з різних освітніх галузей, зокрема інформатики, образотворчого мистецтва, математики, технологій. Інтегративне навчання базується на міждисциплінарному підході, який передбачає цілісне сприйняття учнями змісту освіти. Науковці підкреслюють, що інтеграція знань сприяє глибшому розумінню явищ і процесів, розвитку системного мислення. Зокрема, у контексті комп'ютерної графіки інтеграція дозволяє поєднувати технічні навички (робота з графічними редакторами), естетичне сприйняття (основи композиції, кольору), логіку (геометричні перетворення, координати) тощо [2].

Для ефективного впровадження інтегративного підходу необхідні такі умови [1]: наявність навчально-методичних матеріалів з прикладами інтегрованих завдань; підготовка вчителів до реалізації міжпредметної взаємодії; використання цифрових інструментів (GIMP, Krita, Canva, Adobe Express тощо); формувальне оцінювання, яке враховує як технічну якість, так і креативність виконання. Серед ефективних методів – проєктна діяльність, дизайн-мислення, кейс-метод, створення цифрових портфоліо, а також інтегровані уроки.

Інтегровані уроки дозволяють узагальнити, структурувати, систематизувати матеріал, привести його у відповідність до вимог до цілісності інформації. На інтегрованих уроках учні опановують усілякі способи пізнання

навколишнього світу, природи, суспільства, людини за допомогою аналізу, синтезу та систематизації знань, умінь і навичок з різних дисциплін. План підготовки до інтегрованого уроку передбачає: визначення місця уроку у межах дисципліни; виділення основних знань, умінь і навичок учнів відповідно до програм інтегрованих дисциплін, що вивчаються; визначення освітнього продукту, який має бути створений учнями у реалізації цілей і завдань уроку чи системи уроків; виявлення інтегративних вузлів базових знань, встановлення різноманіття міжпредметних зв'язків із науками; облік філософського аспекту інтегрованого уроку; розгляд світоглядного аспекту формування найбільш загальних законів про природу, людину та способи її діяльності; підбір додаткового матеріалу на тему та надання учням можливості самостійного пошуку залежно від рівня готовності групи; виділення системотворчої лінії уроку з опорою на диференційований підхід та індивідуальні особливості учнів; використання на уроці різноманітних інформаційних ресурсів (наочних посібників, лабораторного обладнання, друкованої продукції, електронних видань на компакт-дисках, мережі Інтернет тощо); організацію обговорення проектів, проблемних питань, проблемних ситуацій, інтерактивних засобів навчання на уроці; аналіз основного матеріалу та результату інтегрованого уроку, значимість вивченого матеріалу та подальше його використання при вивченні наступних тем; складання списку використаної літератури, інформаційних порталів в Інтернеті, рекомендацій щодо використання інформаційних ресурсів при підготовці до наступного уроку; підготовку домашнього завдання, організацію творчої діяльності у процесі самостійного оволодіння знаннями.

План проведення інтегрованого уроку включає: повідомлення теми та обґрунтування важливості її вивчення; повідомлення плану інтегрованого уроку та його обговорення, вказівок щодо проведення уроку та вимог до його організації; чергування діалогічного, дискусійного викладу матеріалу із самостійною творчою роботою учнів; використання різноманітних інформаційних ресурсів для ілюстрування матеріалу, що вивчається, вирішення

проблемних ситуацій, відповідей на дискусійні питання; використання проблемних питань та ситуацій, що потребують евристичного підходу до їх вирішення; спрямованість на практико-орієнтовану діяльність; вивчення наукових термінів, джерел, матеріалів на тему інтегрованого уроку; організацію пошуку рішення, обговорення проблеми (завдання), формування механізмів вироблення рішення учнями з використанням технічних засобів навчання тощо; вирішення проблеми (завдання), порівняння з відомими рішеннями, знаходження оптимального рішення; оформлення результатів роботи на уроці у вигляді освітнього продукту; узагальнення, висновки з уроку, рефлексивне висловлювання педагога та учнів; підсумкову рефлексію та планування наступного заняття.

Труднощі педагогів при організації інтегрованих уроків, які полягають у наступному: цілі та завдання інтегрованого уроку найчастіше формуються педагогами для кожної окремої дисципліни; на інтегрованих уроках не аналізуються інтегровані поняття та терміни, що відображають міждисциплінарні зв'язки різних типів; знання, вміння та навички, які набувають учні на інтегрованому уроці, не завжди ґрунтуються на компетентнісному підході, який використовується у сучасному професійному навчанні; тема інтегрованого уроку який завжди відбиває рішення єдиної міждисциплінарної проблеми; немає розробленої системи інтегрованих уроків, що представляє найповніше міждисциплінарні зв'язки; на інтегрованих уроках найчастіше формуються навчальні цілі, але не враховуються методичні цілі.

Інтегративне навчання основ комп'ютерної графіки реалізується через розробку спільних модулів і навчальних проектів. Наприклад:

- «Геометрія і мистецтво в цифровому дизайні»: створення абстрактних композицій на основі геометричних фігур із використанням графічного редактора (наприклад, Inkscape або Canva);
- «Екологічний постер»: учні аналізують екологічну проблему (на уроках біології або географії) і створюють графічний постер із закликом до дій;

- «Візитна картка шкільного клубу»: інтеграція інформатики, української мови (редагування тексту), образотворчого мистецтва (створення логотипу), технологій (вибір матеріалів і форматів друку).

Таким чином, інтегративне навчання основ комп'ютерної графіки у закладах загальної середньої освіти сприяє розвитку в учнів комплексних компетентностей, які необхідні в умовах цифрової трансформації суспільства. Поєднання інформатики з гуманітарними та мистецькими дисциплінами розширює можливості для творчості, самовираження, а також формує у школярів важливі навички візуалізації інформації та роботи з цифровими інструментами.

Перспективним є створення інтегрованих навчальних модулів, що охоплюють різні освітні галузі.

Список використаних джерел

1. Павлова Н. С. Методична компетентність майбутнього вчителя інформатики: теоретичні засади формування. Збірник наукових праць «Педагогічні науки». 2021. Вип. 94. С. 107–113.

2. Токарєва, А. В. Інтегративне навчання як один з перспективних напрямів розвитку сучасної вищої освіти. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2014. № 2 (8). С. 184–187.

Гура Тетяна Віталіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки і
психології управління соціальними системами
імені академіка І.А.Зязюна,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ У СТУДЕНТІВ – ПСИХОЛОГІВ

***Анотація.** У публікації висвітлено результати дослідження розвитку лідерського потенціалу в процесі професійної підготовки студентів - психологів в технічному закладі вищої освіти. Особлива увага приділена формуванню особистості майбутнього лідера-психолога..В статті висвітлені результати педагогічного експерименту на основі проведених методик:тесту «Діагностика лідерських здібностей», тесту «Самооцінка лідерства»; психогеоетричного тесту; багатофакторного Опитувальника Лідерства.За результатами аналізу відповідей респондентів було встановлено рівень лідерських якостей студентів-психологів в експериментальній та контрольній групах. В статті розроблено та апробовано в процесі формувального експерименту тренінг з формування лідерського потенціалу у студентів – майбутніх психологів в експериментальній групі. Результати контрольного експерименту довели ефективність застосування тренінгу з формування лідерського потенціалу в освітній процес професійної підготовки майбутніх психологів.*

Ключові слова: лідер, лідерський потенціал, студенти-психологи, формувальний та контрольний експеримент, освітній процес, технічний заклад вищої освіти.

Abstract: The publication highlights the results of the study of leadership potential development in the process of professional training of psychology students in a technical higher education institution. Particular attention is paid to the formation of the personality of a future leader-psychologist. The article highlights the results of the pedagogical experiment based on the following methods: the test 'Diagnostics of Leadership Abilities', the test 'Self-assessment of Leadership'; psychogeometric test; multifactorial Leadership Questionnaire. Based on the results of the analysis of respondents' answers, the level of leadership qualities of psychology students in the experimental and control groups was determined. The article develops and tests in the course of a formative experiment a training on the formation of leadership potential in future psychology students in the experimental group. The results of the control experiment proved the effectiveness of the training on leadership potential development in the educational process of professional training of future psychologists.

Keywords: leader, leadership potential, students-psychologists, formative and control experiment, educational process, technical higher education institution.

Останні роки наше суспільство неодноразово відчувало розчарування в лідерах. Вони виявлялися неспроможними виконати покладені на них завдання у складних ситуаціях соціальної боротьби. Найчастіше їх звинувачували у заміні суспільно спрямованої орієнтації, якою має керуватися лідер, вузькоособистими інтересами. Тому основні запити дослідників в області лідерства зараз формуються в двох головних аспектах – це: а) проблема ефективності лідерства – виділення психологічних умов, що забезпечують успішність лідерської поведінки; б) проблема пошуку ефективного лідера і обґрунтування його індивідуальних ресурсів і характеристик, які забезпечать успішне здійснення лідерства. Отже, реалії сучасного українського суспільства

зумовлюють актуальність і своєчасність дослідження лідерського потенціалу сучасної молоді. За результатами дослідження Н. Руди майже половина сучасної студентської молоді виявляє високий рівень схильності до лідерства як соціально-особистісної компетенції. Найбільш вираженими маркерами лідерського потенціалу сучасної молоді є здатність до заохочення інших до творчого та креативного підходу при вирішенні будь-яких завдань, орієнтація на стратегічне мислення, намагання враховувати індивідуальність інших та прагнення стимулювати інших до найефективнішого виконання діяльності та подолання перешкод заради досягнення мети. Також констатовано, що індивідуальними ресурсами лідерського потенціалу студентів також є прагнення залучати інших до виконання завдань, надаючи їм при цьому чітко окреслену мету; намір організувати групову роботу взаємною таким чином, щоб вона давала максимально ефективний результат; та здатність викликати до себе довіру оточуючих [6]. Тому вважаємо, що це невід'ємна частина нашого життя, а, особливо, молодих психологів, бо саме вона в теперішній непростий час допомагає українцям повернути ментальне здоров'я, і саме від неї залежить яким наше майбутнє буде завтра.

Аналіз досліджень філософської, психологічної, педагогічної літератури з лідерства дозволяє визначити різні аспекти дослідження цієї проблеми: *вдосконалення професійної підготовки управлінців-лідерів висвітлено вітчизняними вченими В. Берека, Л. Ващенко, Д. Галіцина, Л. Даниленко, Г. Дмитренко, О. Ельбрехт, Г. Єльнікова, Л. Калініна, Л. Карамушка, Н. Клокар, Л. Кравченко, В. Кремень, С. Крисюк, В. Луговий, В. Майборода, В. Маслов, О. Мельников, П. Надолішній, О. Нестуля, С. Нестуля, Н. Нижник, В. Олійник, В. Олуйко, С. Пазиніч, А. Пахарєв, М. Пірен, О. Пономарьов, Д. Прасол, Н. Протасова, В. Ребкало, О. Романовський, М. Рудакевич, Т. Сорочан, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ та ін.; особистісні аспекти лідерства цікавили О.Воронову, Н. Гончаренка, О. Ковальову, А. Свенцицького, У.Бенніса, О.Кріштановську, Р.Міллса, Х.Ортега-і-Гассета, В. Парето та ін.; наукові підходи про взаємовідносини лідера в групі та динаміку лідерства розглядали Є. Белбін,*

С.Бондер, Д.Водуєл, Ю.Гуренко, Дж.Фолс, Г.Келлі, Дж.Марч, Т.Ньюком, Г.Саймон, Дж.Тібо та ін.; *ефективне лідерство в управлінні* зацікавило З.Гонтар, Л.Брич, М.Криштанович, Д.Шоул; *управлінське лідерство у військовій справі* досліджували В. Полікашин, Ю. Полікашин, С. Поляков та ін. Різні аспекти лідерства цікавили і зарубіжних авторів, а саме: особливості лідерства в управлінській діяльності (Б.Басс); становлення лідерства (В. Бенніс), харизматичне лідерство (Брайман А.); лідерство в сучасному культурному просторі (Діксон М. , Денлартог Д. Делая, Дж. Митчельсон та інші [1,8, 9, 10, 12].

З метою формування лідерського потенціалу у студентів-психологів на базі НТУ «ХП», в осінньому семестрі 2024-2025 навчального року був проведений формувальний експеримент. В ньому прийняли участь студенти – психологи 1 курсу у кількості 40 осіб, група СГТ - 424а –експериментальна група (ЕГ), а група СГТ - 424б – контрольна (КГ). В експериментальній групі проводився тренінг з формування лідерських якостей, а потім проводились методики на визначення сформованих лідерських якостей, а в контрольній групі проводились тільки емпіричні дослідження на визначення лідерських якостей, заняття проводились без застосування тренінгу. Експеримент проводився впродовж 3 тижнів. Для проведення дослідження було використано 4 методики [3]. Це такі методики: тест «Діагностика лідерських здібностей»(автори: Е.Жаріков, Е. Крушельницький); тест «Самооцінка лідерства» (автори: Фетіскін Н.П, Козлов В.В., Мануйлов Г.М.); психогеометричний тест (авторка:С. Дилінгер); багатофакторний Опитувальник Лідерства (автори: Bass, В. М., & Avolio, В. J.). Для кількісної та якісної обробки отриманих результатів застосовувався метод математичної статистики – U-Манна-Уїтні. Цей критерій допоможе нам виявити взаємозв'язок або різницю рівня лідерського потенціалу у представлених вибірці [7,11].

Більш детально зупинимось на формуванні лідерських якостей у студентів-психологів в ЕГ. Для цього був розроблений та впроваджений тренінг з

розвитку лідерських якостей, який мав назву "Психологія лідерства: практичний курс з розкриття вашого лідерського потенціалу». Розглянемо детальніше структуру та зміст тренінгу для студентів-психологів щодо формування лідерського потенціалу:

1 етап кожного дня тренінгу тривав -20-30 хв. Це знайомство учасників та встановлення правил групової роботи (застосовувалась вправа «Знайомство»); визначення очікувань та цілей тренінгу (застосовувались вправи: «Встановлення правил та законів у групі», комунікативна вправа «Як справи?»), проводились вступні міні-лекції на теми: «Лідерство: сутність поняття та актуальність на сьогодні», «Емоційне лідерство. Емоційний інтелект», «Харизматичне лідерство», «Когнітивні якості лідера, та їх розвиток», «Основи риторики: ефективний виступ для лідерів» [2,3,6]. 2 етап кожного дня тренінгу тривав 90-120 хв. Це практичні вправи: «Вітання на сьогоднішній день», «Емоційна діагностика», «Розбір відео Родислава Гандапаса», «Знайди пару», завдання на розвиток лідерських навичок: «Пам'ять», «Мислення», «Творчість», «Побудова команди», «Складання розповіді за схемою Message House»; кейси та приклади лідерської поведінки психологів; зворотний зв'язок у групі; обговорення та рефлексія. 3 етап кожного дня тренінгу присвячений був узагальненню підсумків. А останній день - підсумкам завершення тренінгу.

На основі дослідження з формування лідерського потенціалу у студентів-психологів нами були зроблені такі висновки:

1. Для дослідження з метою виявлення рівня лідерського потенціалу у студентів психологів використані методики: тест «Діагностика лідерських здібностей» (автори: Е.Жаріков, Е. Крушельницький); тест «Самооцінка лідерства» (автори: Н.П. Фетіскін, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов); психогеометричний тест (автор: Сьюзен Дилінгер); багатофакторний опитувальник лідерства (автори: Bass, B. M., & Avolio, B. J.).

2. За результатами дослідження, було виявлено різницю між КГ та ЕГ, де протягом 3 тижнів проводився тренінг з метою підвищення рівня лідерського потенціалу. Так, тест «Діагностика лідерських здібностей», показав, що після

проведеного тренінгу рівень лідерських здібностей в ЕГ підвищився з мінімального до середнього, що говорить про те, що тренінгові вправи добре впливають на формування лідерського потенціалу у студентів психологів. Тест «Самооцінка лідерства» також дав позитивні результати. Про це свідчить те, що після проведення тренінгу, показники рівня самооцінки лідерства підвищились з низького рівня до середнього. За результатами психометричного тесту, було виявлено що після тренінгу фігуру, що символізує лідерство обирало більше людей, ніж до тренінгу. Тест Баса, дав трішки нижче результати, бо в КГ та ЕГ рівень лідерського потенціалу залишився середнім, але вже більш в сторону високого рівня.

3.Розроблений нами тренінг має право на існування, бо результати та показники лідерського потенціалу показують, що студенти ЕГ стали більш мотивованими, самостійними, вони почали оцінювати себе краще та стали впевненішими у собі, а головне в ЕГ були сформовані лідерські якості.

4.У перспективі ми будемо доповнювати та вдосконалювати тренінг, щоб студенти-психологи розвивали не тільки лідерські якості, а ще удосконалювали свої когнітивні, емоційні та інтелектуальні здібності.

Список використаних джерел

1.Водолазська Т. Лідерами народжуються; ефективними – стають. *Освіта Полтавщини*. 2009. № 19. С. 47.

2.Гура Т. Розвиток когнітивних якостей у бізнес – лідерів : навчальний посібник. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.

3.Гура Т., Романовський.О., Книш А. Психологія лідерства в бізнесі: навчальний посібник Харків : «Друкарня Мадрид», 2017. 100 с.

4.Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління : навч. посібник . Київ. : Центр навч. літератури, 2005. 456 с.

5.Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська М.С., Копаниця О.В., Герасименко М.В., Ткаченко В.В. Збірник методик діагностики лідерських якостей

курсантського, сержантського та офіцерського складу. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2012. 433 с.

6.Макаренко А.Б. Крос-культурні комунікації для бізнес-лідерів: навчальний посібник. за заг. ред. Романовського О.Г., Калашникової С.В. К.: «Пріоритети», 2016 р. 40 с.

7.Нестуля О.О., Нестуля, С.І., Крамаренко В.В. Основи лідерства: практикум (індивідуальні практичні та творчі завдання) Вид. 4-е, переробл. та доповн.. Полтава.: ПУЕТ, 2017. 124 с.

8.Романовський О.Г., Гура Т.В., Книш А.Є. Розвиток лідерського потенціалу особистості в Центрі лідерства Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». *Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України»*. №1. 2017. С. 96-100.

9.Сергеева Л.М. Кондратьєва В.П., Хромей М.Я.Лідерство:навчальний посібник. за наук.ред. Л.М. Сергеевої .Івано-Франківськ: «Лілія -НВ», 2015. 296 с.

10.Скібіцька Л. М. Лідерство: навч.посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2009. 192 с.

11.Телейко А.Б, Чорней Р.К. Математико-статистичні методи в соціології та психології. Навчальний посібник. Київ : МАУП, 2007. 424 с.

12.Viv Shackleton. Business Leadership (Essential Business Psychology) URL: <https://www.iberlibro.com/9780415103305/Business-Leadership-Essential-Psychology-Shackleton> (дата звернення: 01.04.2025 р.)

Дем'яненко Наталія Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

АНДРАГОГІЧНІ Й ГЕРОГОГІЧНІ СИСТЕМНІ ТЕХНОЛОГІЇ

***Анотація.** Увагу акцентовано на проблемах організації освіти дорослих у контексті ціложиттєвості освітніх процесів. Андрагогіку і герогогіку охарактеризовано як обґрунтовані напрями неперервної освіти. Зазначено особливості андрагогічної моделі навчання, необхідність і результативність використання андрагогічних і герогогічних системних технологій у її реалізації. Піднято проблему створення відкритого особистісно орієнтованого освітнього середовища із застосуванням системної технології тьюторингу (індивідуального професійного супроводу в освіті дорослих), розробленням й реалізацією особистісної освітньої траєкторії та індивідуальної освітньої програми дорослого учня.*

***Ключові слова:** неперервна освіта, андрагогіка, герогогіка, дорослий учень, системна освітня технологія, відкрите освітнє середовище, особистісно орієнтований супровід в освіті, індивідуальна освітня програма.*

Demyanenko N. M. Andragogic and gerogogic system technologies.

***Abstract.** Attention is focused on the problems of organizing adult education in the context of the whole-life nature of educational processes. Andragogy and gerogogy are characterized as justified areas of continuing education. The features of the andragogic model of education are indicated, the need and effectiveness of using andragogic and gerogogic system technologies in its implementation. The*

problem of creating an open personally oriented educational environment with the use of systemic tutoring technology (individual professional support in adult education), the development and implementation of a personal educational trajectory and an individual educational program of an adult student is raised.

Keywords: *continuing education, andragogy, gerogogy, adult learner, systemic educational technology, open educational environment, personally oriented support in education, individual educational program.*

Сучасні освітні, педагогічні науки охоплюють широкий спектр проблем розвитку й саморозвитку особистості. Однією з галузей є вікова педагогіка, що вивчає закономірності освіти і навчання людей різних вікових груп. У сьогоденні орієнтуємося на тенденції зростання значущості освіти дорослих, що має забезпечити людину комплексом знань і вмінь для активного творчого життя в суспільстві. Мова йде про розвиток людини впродовж усього життя, про неперервну освіту.

Неперервна освіта в широкому розумінні не обмежується часом, термінами, простором, місцем, методами її здобуття; об'єднує всю діяльність і ресурси у сфері освіти; спрямована на досягнення гармонійного розвитку природного потенціалу особистості й прогресу у перетворенні суспільства; розглядається як засіб зв'язку та інтеграції елементів існуючої системи освіти й основоположний принцип організаційної перебудови різних її ланок [3, р. 30-32]. Розроблення і впровадження в Україні моделі неперервної освіти пов'язане з її переключенням у режим широкої і гнучкої мережі освітніх послуг, наслідковим формуванням науково-освітніх напрямів – андрагогіки й герогогіки.

Андрагогіка і герогогіка виникли і розвиваються під впливом потреб суспільства і мають виконувати певні суспільні функції. Ці галузі досліджують теоретичні, методологічні й методичні основи освітньої діяльності, що допомагає дорослим людям, особам похилого віку набути як загальних, так і професійних знань, оволодіти досягненнями культури, розвинути власні

життєві принципи [1, с. 40-52; 2, с. 81-89]. Отже, ядром інтересу андрагогіки і герогогіки є доросла людина і чинники, що впливають на її розвиток.

Основою виникнення андрагогічно-герогогічного знання стали об'єктивні причини: соціально-економічні й суспільно-політичні трансформації засвідчили провідну роль людини в усіх соціальних сферах; розвиток освіти призвів до завоювання провідної ролі в процесі навчання тими, хто навчається; досягнення в галузі інформаційних технологій дозволили по-новому організувати освітній процес; еволюція педагогічних концепцій призвела до визнання необхідності надання більшої свободи дорослому учневі в процесі навчання; завдяки різній провідній діяльності дитини і дорослого, чітко розділяються педагогічна й андрагогічна моделі навчання; сучасні дослідження в галузі фізіології та психології довели, що людина здатна успішно навчатися впродовж життя [3, р. 27-28]. До проблем і напрямів розвитку освіти дорослих в Україні належать: освіта дорослих і розвиток людських ресурсів; співвідношення формального і реального рівня освіти та шляхи їх зближення; загальна грамотність, функціональна грамотність і професійна компетентність дорослих; освіта дорослих і проблеми соціалізації та ресоціалізації в умовах соціальних змін й т. ін.

Основними ознаками дорослого учня як суб'єкта навчання в сучасному освітньому процесі є усвідомленість інформаційного запиту, тобто свідоме прийняття мети, завдань, змісту освіти; ангажованість, яка передбачає добровільне включення в освітній процес; здатність до рефлексії стосовно змісту, процесу, результатів навчання; критичність мислення, що дозволяє адекватно оцінювати та коректувати хід навчання; відкритість та децентрованість мислення як здатність сприймати різні погляди на світ, навколишню діяльність – бачити інші точки зору; самостійність у досягненні позитивних освітніх результатів; уміння вчитися в системі міжсуб'єктних відносин.

У складній проблемі включення дорослого в учіння виділяється двосторонній аспект: з одного боку, у дорослого виникає внутрішнє спонукання

до отримання освіти, з іншого - воно або згасає, або розвивається залежно від специфіки організації освітнього процесу та ступеня задоволення ним того, хто навчається.

Особливу роль в цих умовах відіграє педагог, який працює з дорослою аудиторією – андрагог. На основі низки досліджень (О. Аніщенко, 2014; Л. Лук'янова, 2018; А. Марчук, 2020; О. Огієнко, 2020) можемо окреслити деякі характеристики професійного моделювання особистості андрагога. Він повинен розуміти специфічні завдання, що стоять перед різними категоріями людей, які навчаються, мотиви їх освітньої діяльності; вміти не тільки надавати освітню допомогу, але й забезпечувати соціально-психологічну підтримку і тим самим пробуджувати в людях віру в себе; розвивати рефлексивні уміння дорослих, допомагаючи зменшити їхню залежність від попереднього життєвого досвіду. Андрагог шукає форми, які допомагають його дорослим учням впорядковувати життєвий досвід, аналізувати процес і результати саморозвитку, освоїти позицію аутодидакта - людини, здатної до самонавчання. Недаремно в позиції андрагога науковці виділяють три основні ролі, які помітно відрізняються за змістом і спрямованістю, і в рамках яких він повинен діяти. Це ролі «лікаря», «експерта», і «консультанта» [4, р. 44-50]. Діяльність як «лікаря» передбачає наявність певної психотерапевтичної підготовки. Володіючи знаннями і навичками в цій галузі, андрагог здатен надати допомогу у відновленні мотивації до освітньої діяльності, послабленні «бар'єрів» сприйняття, зниження рівня тривожності, підвищенні стресостійкості суб'єктів навчання. Найбільше подібні уміння потрібні при роботі з такими категоріями дорослих учнів, як безробітні, на курсах перепідготовки, персонал з низькою оплатою праці, співробітники, чия діяльність пов'язана з постійними емоційними перевантаженнями і т. ін. Роль «експерта» передбачає компетентність андрагога на «нормативному рівні», тобто володіння змістом як андрагогічної компетентності, так і професійної діяльності дорослих учнів на рівні достатньому, щоб виступати в ролі «експерта», вміти передати свій досвід і оцінити досвід інших. Рівень компетенції у рамках ролі «консультанта»

припускає, що андрагог володіє методологією андрагогічного супроводу процесу самоосвіти дорослих. Форми такого супроводу - цільове підвищення кваліфікації, випереджальне навчання основ науково-дослідної роботи, допомога у створенні програм (проектів) професійного, особистісного розвитку (саморозвитку).

Поєднуючи цей рольовий спектр, андрагог шукає форми, які допомагають його дорослим учням впорядковувати життєвий досвід, навчають аналізувати процес і результати саморозвитку, надають допомогу в освоєнні позиції аутодидакта. Відповідно спеціальна підготовка андрагогів передбачає: знання методологічних основ їхньої професійної діяльності, оволодіння дидактикою навчання дорослих, технологіями взаємодії, які найбільшою мірою сприяють особистісному й професійному розвитку всіх учасників освітнього процесу. Вона диктується високим освітнім рівнем студентів (наявність мінімум однієї вищої освіти); різноманітністю складу аудиторії за віком, статтю, фахом, стажем професійної діяльності, освітніми та культурними потребами; відмінністю завдань, які стоять перед різними категоріями викладачів; партнерством як формою суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Реалізуються андрагогічна (відмінна від педагогічної) модель навчання, де провідна роль в організації процесу освіти на всіх його етапах належить тому, хто навчається. Доросла людина є одним із рівноправних суб'єктів освітнього процесу. Для дорослого учня, що бажає вдосконалюватися на рівні професійному, загальнокультурному, освітньому, існує низка значущих особистісних характеристик: вміння орієнтуватися в світі інформації; освоєння себе як «інструменту», що пізнає; формування комунікативної культури, яка дозволяє вступати у взаємодію з іншими людьми; освоєння інформаційних освітніх технологій, що роблять продуктивним процес навчання; організація часу і простору життєдіяльності, в структурі яких має постійно залишатися місце для безперервної освіти. Завдання викладача-андрагога зводиться до того, щоб заохочувати та підтримувати дорослого у навчанні, надавати йому допомогу. Основною характеристикою процесу освіти стає самотійне

визначення тим, хто навчається параметрів навчання, пошук необхідних йому знань, формування вмінь, навичок і якостей [4, р. 50-56].

У цьому контексті серед застосовуваних в андрагогічному і герогогічному процесі системних технологій виділяється передусім тьюторинг – професійний індивідуально орієнтований супровід загальнокультурного, соціального і освітнього розвитку особистості, який інтегрує низку інноваційних технік (портфоліо, кейс-навчання, win-win стратегію, паралельне навчання, квазіпрофесійну діяльність, ситуативне моделювання тощо) і спрямований на формування особистісно орієнтованого відкритого освітнього середовища. Завдання останнього реалізуються через формування і освоєння індивідуальної освітньої траєкторії, її маршрутизацію і масштабування. Конкретизація цих напрямів відбувається у розробленій дорослою людиною (спільно з тьютором) Індивідуальній освітній програмі. Функцією педагога у цьому випадку є надання допомоги тому, хто навчається, у виявленні його власного досвіду. Вагомими стають форми занять (системні технології), в ході яких є можливість використати цей досвід: лабораторні експерименти, дискусії, вирішення конкретних завдань, різні види ігрової діяльності тощо.

Згідно з андрагогічною моделлю, дорослі хочуть застосувати отримані знання та навички відразу ж, негайно, щоб стати більш компетентними у певному питанні, щоб більш ефективно діяти в житті. Таким чином, і курс навчання будується на основі розвитку певних аспектів компетентності дорослої людини та орієнтується на вирішення її конкретних життєвих завдань. Діяльність викладача зводиться до надання допомоги у виборі необхідних знань, умінь і якостей. Навчання будується за міждисциплінарними модулями (блоками). Ефективність застосування андрагогічної моделі корелюється контекстним підходом. Його сутність полягає в тому, щоб відтворити у формах навчальної діяльності дорослих предметний та соціальний контексти під сфери життя та діяльності, з якої вони одержують додаткову освіту.

Отже, упровадження андрагогічних і герогогічних системних технологій базується загалом на партнерській суб'єкт-суб'єктній взаємодії «андрагог –

дорослий учень», «учень-учень», ретельному врахуванні особистісних якостей дорослих людей, з якими працює андрагог. Особлива увага звертається на формування позитивного психологічного клімату в аудиторії; створення організаційної структури для спільного планування процесу навчання; визначення освітніх потреб дорослих; формулювання напрямів та цілей навчання; розроблення та розвиток адекватних навчальних планів і індивідуальних освітніх програм; застосування практико орієнтованих освітніх технологій; рефлексію та визначення нових потреб у навчанні.

Список використаних джерел

6. Дем'яненко Н. М. Андрагогіка в системі освітніх, педагогічних наук. *Освітньо-професійний комплекс підготовки магістрів галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, ОПП «Андрагогіка. Освіта дорослих»: навчально-методичний посібник* / укл. Н.М. Дем'яненко, А.Г. Ремньова; за ред. Н.М. Дем'яненко. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 40-52.

7. Дем'яненко Н. М. Герогогіка (Освітня геронтологія). *Освітньо-професійний комплекс підготовки магістрів галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, ОПП «Андрагогіка. Освіта дорослих»: навчально-методичний посібник* / укл. Н.М. Дем'яненко, А.Г. Ремньова; за ред. Н.М. Дем'яненко. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 81-89.

8. Demyanenko N. M. (2021). The idea of “lifelong learning” in the global educational space: history, projection into perspective. *Section I. Lifelong learning: civilizational dimension, Ukrainian experience. Lifelong learning: trends, challenges, prospects: the collective monograph* / edited by N. Demyanenko, V. Benera. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 27-41. URL: <https://doi.org/10.37835/2410-2075-2021-1-01-1>

9. Demyanenko N. M. (2021). Stages of formation, content and current conditions of training pedagogical staff for adult education (andragogues and

hierogogues) in Ukraine (experience of the Department of Pedagogy and Psychology of the Higher School, National Pedagogical Drahomanov University, Kyiv, Ukraine). *Section I. Lifelong learning: civilizational dimension, Ukrainian experience. Lifelong learning: trends, challenges, prospects: the collective monograph / edited by N. Demyanenko, V. Benner. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 42-57. URL: <https://doi.org/10.37835/2410-2075-2021-1-01-2>*

УДК 616.89–057:808.5

Жуковський Максим Олегович,

старший викладач кафедри ветеринарної
епідеміології та охорони здоров'я тварин,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України
м. Київ, Україна

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ

***Анотація.** У статті проводиться аналіз сучасні теоретичних досліджень емоційного інтелекту та його впливу на ефективність процесу підготовки майбутніх лікарів ветеринарної медицини. Можна зробити висновок про необхідність розвитку цих якостей у майбутніх лікарів ветеринарної медицини і це є конче необхідним для особистісного розвитку майбутніх лікарів, чия професійна діяльність нерозривно пов'язана із соціальною комунікацією. Вдосконалення цього комплексу якостей є важливим на всіх етапах професійної підготовки ветеринарних спеціалістів.*

***Ключові слова:** емоційний інтелект, розвиток емоційного інтелекту, лікар ветеринарної медицини.*

Abstract. *The article analyzes modern theoretical studies of investigative intelligence and its impact on the effectiveness of the process of training future doctors of veterinary medicine. It can be concluded that the development of these qualities in future doctors of veterinary medicine is necessary and essential for the personal development of future doctors, whose professional activities are inextricably linked with social communication. The improvement of this complex of qualities is a number at all stages of professional training of veterinary specialists.*

Key words: *emotional intelligence, development of emotional intelligence, veterinary doctor.*

Емоційний інтелект сприяє здатності лікарів ветеринарної медицини ефективно розуміти, управляти власними емоціями та взаємодіяти з емоціями інших людей та тварин. Це стає критично важливим у таких аспектах, як ухвалення виважених рішень у стресових ситуаціях, постановка діагнозу, миттєве реагування на зміну стану тварини, забезпечення конструктивної взаємодії в колективі, створення довірчих відносин із власниками тварин, формування позитивного іміджу себе як лікаря та клініки ветеринарної медицини де працюєш.

Майбутній лікар ветеринарної медицини повинен розвивати в собі різноманітні специфічні якості. Найважливіші з них – відповідальність, уважність, любов до ветеринарної справи, любов до тварин та людей, толерантність, стресостійкість, терпіння, вміння співчувати. Емпатію можна сміливо назвати найголовнішою душевною якістю ветеринарного лікаря. Адже власник тварини чекає передусім співчуття, моральної підтримки, доброго слова. Фармація творить дива, але досвід свідчить, що доброго ставлення не замінить жодна пігулка, жоден препарат. Саме тому все більшої актуальності набуває проблема розвитку емоційної культури, емоційної грамотності в майбутніх лікарів ветеринарної медицини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз науково-методичної та спеціальної літератури показав, що емоційний інтелект став предметом

наукових досліджень завдяки працям зарубіжних дослідників Г. Гарднера, Д. Гоулмана, Т. Бредберрі, Д. Грівз, Д. Хессона та ін. Вчені наголошують, що емоційний інтелект є однією з головних складових у досягненні успіху в житті та відчуття щастя й наполягають на доцільності його розвитку. Це вимагає глибокого наукового осмислення нового психологічного феномена – емоційного інтелекту, який розглядається американськими вченими в руслі психології особистості.

Мета. Проаналізувати сучасні теоретичні дослідження емоційного інтелекту та його впливу на ефективність процесу підготовки майбутніх лікарів ветеринарної медицини.

Результати. З погляду на сучасні виклики, можна впевнено наголосити, що емоційний інтелект посідає важливе місце в житті кожної особистості. Емоції, засновані на емоційному інтелекті, керують навчанням, прийняттям рішень, творчістю, стосунками та здоров'ям. Створення більш здорового, справедливого та продуктивного суспільства для сьогодення й майбутніх поколінь можливе лише з людьми, які мають розвинений емоційний інтелект. Від його розумного використання залежить добробут і стійкість суспільства. Людина з емоційним інтелектом може стати щасливішою, здоровішою, ефективнішою і більш співчутливою [4]. Це усвідомлення необхідно активніше впроваджувати в науку та рішення застосовувати емоційний інтелект для професійної підготовки майбутніх лікарів ветеринарної медицини.

Емоційний інтелект (EQ) у загальному розумінні розглядається як здатність працювати з емоціями і проявляти емпатію. Емоційний інтелект містить такі емоційні здібності, як опис і вираження емоцій правильно, інтегруючи емоції в когнітивні процеси, розуміючи емоції та їх вплив на різні ситуації. Емоційний інтелект визначається як «підвимір соціального інтелекту, який має у своєму складі здатність контролювати власні і почуття та емоції інших, щоб розрізняти їх і використовувати цю інформацію у своїх думках і діях».

Зокрема, Д. Гоулман у книзі «Емоційний інтелект: чому він може бути більш значущим, ніж IQ» («Emotional Intelligence: Why it Can Matter More Than IQ») вказує на те, що емоціям потрібно навчатися, а в деяких випадках – і перенавчатися. Автор указує на взаємозв'язок почуттів, характеру, внутрішніх моральних стимулів, що в сукупності визначають емоційний інтелект [1].

Опрацювавши літературу з даного питання ми виділили сфери в структурі особистості, які безпосередньо пов'язані з емоційним інтелектом, а саме: внутрішньоособистісну сферу, сферу керування стресом, сферу загального настрою, сферу міжособистісних стосунків, сферу адаптивності. Зупинимось докладніше на кожній з них.

До внутрішньоособистісної сфери можна віднести такі компоненти, як самоактуалізація, самооцінка, асертивність.

Самоактуалізація – здатність реалізувати потенційні можливості. Прагнення реалізувати свій потенціал є складовою розвитку тих видів діяльності, які приносять задоволення і мають чітку мету, отже, означає зосереджену відданість довготривалим цілям впродовж всього життя.

Самооцінка — це здатність поважати себе, цінувати свої позитивні сторони і якості, знати свої сильні сторони та свої слабкості і любити себе разом зі всіма своїми недоліками.

Цей концептуальний компонент емоційного інтелекту пов'язують із загальним відчуттям безпеки, внутрішньої сили, упевненості в собі і самоповагою. Люди з високою самоповагою задоволені собою. На протилежному кінці цієї шкали знаходяться відчуття власної неспроможності і неповноцінності. Асертивність (агресивність, контроль над емоціями) - це вміння виражати свої відчуття та переконання без агресії та образ, відстоювати свої особистісні права не дозволяти іншим маніпулювати вами.

До сфери керування стресом належать такі поняття, як толерантність до стресу (стресостійкість), контроль імпульсивності (імпульсивність). Психологічними умовами розвитку майбутнього спеціаліста є специфічні

умови освітнього процесу, які ініціюють розвиток особистісних та професійно важливих якостей студента. Такими психологічними умовами розвитку емпатійності є діалогізація освітнього процесу та моделювання навчальнопрофесійних ситуацій, з якими майбутнім лікарям доведеться зіткнутися в практичній діяльності. Цей підхід сприяє адекватній оцінці ними своїх професійних якостей та здібностей, з'ясуванню власної відповідності професійним вимогам, що суттєво стимулює професійне самовизначення й розвиток професійної ідентичності [2,3]. Ефективним засобом такого моделювання є виробнича практика, яку проводять на базі лікувальних установ та тваринницьких комплексів та яка дає змогу студентам випробувати свої можливості в реальному виконанні функціональних обов'язків лікаря ветеринарної медицини. Під час занять із фундаментальних дисциплін слід також проводити моделювання максимально деталізованих клінічних ситуацій та давати студентам можливість розробляти власний план дій, м'яко спрямовуючи розвиток їхньої емоційної компетентності, емпатійності та деонтологічних навичок.

Зважаючи на те, що розвиток емоційного інтелекту сприяє не лише зростанню майбутніх професійних компетентностей, але є актуальним і безпосередньо на етапі здобуття вищої освіти (сприяє підвищенню ефективності навчання), викладачами кафедри ветеринарної епідеміології та охорони здоров'я тварин цьому питанню приділяється значна увага при проведенні лекційних і практичних занять, при організації самостійної роботи студентів, їх наукової діяльності, виховної роботи тощо.

Висновки. Дослідивши складові емоційного інтелекту та проаналізувавши їх вплив на успіх в професійній діяльності, можна зробити висновок про необхідність розвитку цих якостей у майбутніх лікарів ветеринарної медицини і це є конче необхідним для особистісного розвитку майбутніх лікарів, чия професійна діяльність нерозривно пов'язана із соціальною комунікацією. Вдосконалення цього комплексу якостей є важливим на всіх етапах професійної підготовки ветеринарних спеціалістів. Перспективи подальших

досліджень вбачаємо у розробці спеціального методичного забезпечення для розвитку емоційного інтелекту у майбутніх лікарів ветеринарної медицини.

Список використаних джерел

1. Goleman D. (2018). Emotional intelligence. Why it can mean more than IQ. Ferber. 544 p.

2. Вадзюк С., Табас П. Емоційний інтелект і професійна підготовка студентів-медиків. *Газета Медична академія* від 8.12.2020. URL: <https://medychna-akademia.tdmu.edu.ua/>

3. Дужик Н. Соціально-емоційне навчання в системі сучасних педагогічних знань. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27. Т. 2. С. 186–192.

4. Шевченко Ю. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх фахівців як запорука ефективності процесу розвитку дитини. March 2023 Scientific Bulletin Melitopol State Pedagogical 1(28):128-134 DOI:10.33842/22195203-2022-28-128-134.

УДК 378.147:004:811.111(045)

Журавель Наталія Вікторівна,

здобувач третього (освітньо-наукового)

рівня вищої освіти

кафедри дошкільної освіти

Педагогічного факультету,

Український державний університет

імені Михайла Драгоманова,

м. Київ, Україна

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Анотація. Стаття присвячена аналізу інноваційного підходу до формування професійної компетентності у майбутніх бакалаврів англійської мови. Метою дослідження є обґрунтування значущості впровадження інноваційних освітніх технологій – зокрема, ситуативного навчання, проєктної діяльності, евристичних методів, проблемного та імітаційного навчання – у процес підготовки фахівців цієї спеціальності. Теоретичний аналіз підтвердив різноплановий науковий інтерес до компетентнісного підходу в галузі філологічної освіти, що охоплює міжпредметну інтеграцію, розвиток філологічної, комунікативної, інформаційної, інтерактивної, цифрової компетентностей, а також критичного мислення. Особлива увага приділяється формуванню мовної особистості, здатної до ефективної міжкультурної взаємодії з урахуванням національних цінностей і норм, що є необхідною умовою для успішного виконання професійних завдань, заснованих на поєднанні мовної підготовки з предметним змістом професії.

Ключові слова: інноваційні технології, формування професійної компетентності, бакалавр, англійська мова.

Abstract. The article is devoted to the analysis of an innovative approach to the formation of professional competence in future bachelors of English. The purpose of the study is to substantiate the significance of the introduction of innovative educational technologies – in particular, situational learning, project activities, heuristic methods, problem-based and simulation learning – in the process of training specialists in this specialty. Theoretical analysis confirmed the diverse scientific interest in the competency-based approach in the field of philological education, which encompasses interdisciplinary integration, the development of philological, communicative, information, interactive, digital competences, as well as critical thinking. Special attention is paid to the formation of a linguistic personality capable of effective intercultural interaction taking into account national values and norms, which is a necessary condition for the successful implementation of professional tasks based on the combination of language training with the subject content of the profession.

Keywords: *innovative technologies, formation of professional competence, bachelor's degree, English.*

Інноваційність є ключовим чинником розвитку освіти та держави загалом. Для України впровадження інноваційних освітніх технологій стало необхідною умовою інтеграції у Європейський простір вищої освіти й науки. Це потребує оновлення підходів до організації освітнього процесу, введення нових дисциплін та спеціальностей, активізації компетентнісного підходу. Професійна компетентність майбутніх фахівців проявляється в умінні застосовувати знання в реальних умовах. В епоху глобалізації англійська мова відіграє роль універсального інструмента міжнародного спілкування, що зумовлює високий попит на фахівців з англійської філології як в Україні, так і за її межами. Розроблення освітніх стандартів у цій галузі відбувається з урахуванням європейських вимог.

Аналіз наукових досліджень свідчить про актуальність впровадження інноваційних освітніх технологій у підготовку майбутніх філологів. Інноваційний підхід сприяє наближенню освіти до реального життя, розвитку самостійності здобувачів освіти та мотивації до навчання. Науковці О. Дубасенюк, Л. Барановська, Є. Харадзе, Т. Фудерер наголошують на важливості створення інноваційного середовища, динамічності змін та на принципах ефективного впровадження інновацій: системності, науковості, керованості тощо [1,2]. Освітня інноватика, за В. Ягуповим і Т. Бондаренко, — це унікальні авторські рішення, що змінюють педагогічну практику [3]. А. Заслужена звертає увагу на досвід Швейцарської Конфедерації: інновації в освіті полягають не лише у впровадженні нового, а й у вдосконаленні вже наявного. Найефективнішими вважають студентоцентричні підходи, що розвивають мислення й здатність до інтеграції знань.

В Україні підготовка бакалаврів з англійської філології здійснюється у класичних, лінгвістичних та галузевих закладах вищої освіти. Визначено, що провідним є компетентнісний підхід, зафіксований у стандарті вищої освіти.

Стандарт окреслює інтегральну, загальні та спеціальні компетентності, а також предметні результати навчання, які орієнтують заклади вищої освіти на вибір обов'язкових компонентів освітньо-професійної програми (ОПП).

Кожен заклад формує власну ОПП, яка ґрунтується на стандарті, але з можливістю включення додаткових компетентностей і курсів. Окрім обов'язкової складової, програми передбачають вибіркові компоненти, що формують індивідуальні освітні траєкторії студентів. Зокрема, у галузевих університетах (аграрному та авіаційному), де проводився педагогічний експеримент, ОПП включали дисципліни, пов'язані з фаховою термінологією та її перекладом, що забезпечує інтеграцію технологічної складової у професійну компетентність. Професійна компетентність бакалавра з англійської мови розглядається як інтегративний ресурс, що реалізується в умовах ефективної міжкультурної взаємодії та передбачає поєднання фахового змісту і мовної підготовки. Структура цієї компетентності включає: лінгвістичну (мовна, мовленнєва та текстотворча компетентності); міжкультурну (фонові знання про культури, традиції, мовну картину світу); міжособистісну (здатність до комунікації в професійному середовищі, що формується через дисципліни соціально-психологічного циклу); технологічну (володіння технікою перекладу, знання термінології, навички пошуку та трансформації інформації). Такий підхід дозволяє забезпечити формування конкурентоспроможного, гнучкого й підготовленого до реальних професійних умов фахівця-філолога.

До інноваційних технологій навчання належать: технології ситуативного, проектного, евристичного, проблемного та імітаційного навчання. Актуальність цифрових технологій посилилась в умовах пандемії та війни, що спричинило потребу у розвитку цифрової компетентності всіх учасників освітнього процесу. Сучасні освітні платформи сприяють формуванню професійних умінь, взаємодії та самостійного навчання. Важливим залишається компетентнісний підхід, який передбачає поєднання мовної, педагогічної та цифрової підготовки майбутніх філологів.

Технологія ситуативного навчання— одна з інноваційних освітніх технологій, що активно впроваджується у підготовку майбутніх філологів в українських ЗВО. Її суть полягає у створенні навчальних ситуацій, максимально наближених до реального професійного спілкування, що дозволяє студентам ефективно розвивати мовленнєві навички, критичне мислення та здатність до прийняття рішень. Згідно з дослідженням, особливостями ситуативного навчання у філологічній освіті є: створення реалістичних комунікативних ситуацій (інтерв'ю, презентації, переговори, обговорення); формування вмінь діяти у непередбачуваних або міжкультурних контекстах; розвиток комунікативної та міжособистісної компетентностей; поєднання мовної практики з фаховими знаннями, зокрема у галузевих університетах (переклад термінології, професійна риторика тощо); використання рольових ігор, кейс-методів, навчальних діалогів, моделювання реальних ситуацій із практики викладання або перекладу.

У процесі професійної підготовки майбутніх філологів важливу роль відіграє технологія евристичного навчання, спрямована на активізацію пізнавальної діяльності студентів, розвиток їхнього критичного мислення, творчого підходу до опрацювання мовного матеріалу та вміння самостійно здобувати нові знання. Ця технологія базується на проблемно-дослідницькому підході та стимулює студентів до самостійного пошуку відповідей, аналізу мовних явищ, встановлення логічних зв'язків між поняттями і формування власних висновків. У межах філологічної освіти евристичне навчання сприяє формуванню таких складових професійної компетентності як мовна, міжкультурна, міжособистісна та технологічна. Зокрема вони забезпечують розвиток здатності до мовної здогадки, оперування термінологією, аналізу текстів різних жанрів, а також інтерпретації прихованих смислів і культурних контекстів. До найбільш поширених евристичних методів, що є складовими зазначеної технології і застосовуються в підготовці майбутніх філологів, належать метод відкритих запитань, що орієнтує студентів на пошук багатоваріантних рішень; мовленнєві експерименти — трансформація речень,

варіанти перекладу; текстоцентричний аналіз, який передбачає глибоке опрацювання текстів з акцентом на стилістику, прагматику та контекстуальні особливості; порівняльний аналіз мовних явищ рідної та іноземної мов; творчі завдання, що передбачають написання есе, сценаріїв, альтернативних варіантів комунікативних ситуацій. Застосування евристичних методів у філологічній освіті відповідає вимогам компетентнісного підходу, адже забезпечує не лише засвоєння знань, а й розвиток умінь і навичок, необхідних для успішної професійної діяльності в умовах міжкультурної взаємодії.

Проблемне навчання та імітаційні технології є важливими складовими інноваційного підходу до професійної підготовки майбутніх англійських філологів, які сприяють розвитку їхніх аналітичних, комунікативних та креативних здібностей. Воно передбачає створення ситуацій, у яких студенти стикаються з мовними чи комунікативними труднощами, що потребують нестандартного мислення та активного залучення до пошуку рішень. Такий підхід активізує пізнавальну діяльність, спонукає до самостійного формулювання гіпотез, аргументації та перевірки власних ідей. У філологічній освіті проблемне навчання реалізується через аналіз суперечливих текстів, обговорення мовних явищ, складних перекладацьких ситуацій.

Імітаційні навчальні технології базуються на відтворенні професійних ситуацій у навчальному процесі, що максимально наближує студентів до умов реальної діяльності. Вони забезпечують формування практичних навичок, необхідних для майбутньої професії. Імітаційні технології охоплюють рольові ігри, дискусії, дебати, моделювання інтерв'ю, прес-конференції, судові засідання, переговори, ситуації синхронного або послідовного перекладу. Така діяльність не лише розвиває мовну компетентність, а й сприяє формуванню міжкультурної, міжособистісної та технологічної компетентностей. Обидві технології – проблемного та імітаційного навчання – забезпечують високу мотивацію студентів до навчання, розвивають їхню автономність, здатність до рефлексії та ефективної міжособистісної взаємодії. Вони повністю

відповідають засадам компетентнісного підходу, який є основою сучасної філологічної освіти.

Інноваційні освітні технології стають важливим інструментом модернізації філологічної освіти в Україні, що зумовлено як внутрішніми потребами вдосконалення підготовки майбутніх фахівців, так і зовнішніми викликами інтеграції до європейського освітнього простору. Компетентнісний підхід, закладений у національні освітні стандарти, сприяє формуванню гнучкого, мобільного, конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно функціонувати в умовах міжкультурної взаємодії. Впровадження технологій ситуативного, евристичного, проблемного та імітаційного навчання дозволяє не лише наблизити освітній процес до реалій професійної діяльності, а й формувати ключові складові професійної компетентності філолога – мовну, міжкультурну, міжособистісну та технологічну. Долучення студентів до активної, осмисленої та творчої взаємодії сприяє розвитку критичного мислення, мовної інтуїції, здатності до самонавчання й адаптації. Таким чином, інноваційний підхід до підготовки бакалаврів з англійської філології є не лише сучасною вимогою, а й запорукою якісної вищої освіти, що відповідає потребам особистості, суспільства й ринку праці.

Список використаних джерел

1. Дубасенюк О. А. (2022). Інноваційні стратегії у професійній і педагогічній освіті. *Інноваційні освітні технології: світовий та вітчизняний досвід використання в системі неперервної освіти. Монографія* / За ред. Барановської Л. В. (Київ, Україна), Морської Л. І. (Жешув, Республіка Польща). Біла Церква: Білоцерківдрук, с. 140–152. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/56474>

2. Барановська Л., Харадзе Е., Фудерер Т. (2022). Теоретико-методологічні засади впровадження інноваційних освітніх технологій у підготовку здобувачів вищої освіти. У *Інноваційні освітні технології: світовий та вітчизняний досвід використання в системі неперервної освіти. Монографія* / За ред. Барановської

Л. В. (Київ, Україна), Морської Л. І. (Жешув, Республіка Польща). Біла Церква: Білоцерківдрук, с. 22–32. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/56474>

З. Yagupov, V., & Bondarenko, T. (2022). Methodological foundations of pedagogical technologies under standing. Innovative educational technologies: world and domestic experience of use in the continuous educations ystem. Monograf // Responsible editors Baranovska L.V. (Kyiv, Ukraine), Morska L.I. (Rzeszow, Republic Poland). Bila Tserkva: Bila Tserkvaprint. 7-21. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/56474>

УДК 373.2.091.12:005.336(498)

Журат Юлія Василівна,

доцент кафедри педагогіки і психології

дошкільної та спеціальної освіти,

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича,

м. Чернівці, Україна

**ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В
ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ:
ВИКЛИКИ ТА УРОКИ РУМУНІЇ**

***Анотація.** У статті висвітлено ключові аспекти формування сучасного фахівця дошкільної освіти в умовах інтеграції до європейського освітнього простору. Проаналізовано румунський досвід підготовки вихователів, визначено напрями його адаптації в українській системі освіти. Наголошено на важливості практичної підготовки, міжкультурної взаємодії, участі у міжнародних програмах. Окреслено сучасні виклики та перспективи професійного розвитку педагогів-дошкільників.*

Ключові слова: дошкільна освіта, професійна підготовка, європейський освітній простір, педагог-дошкільник, Румунія, міжнародне стажування, практика.

Abstract. The article examines the challenges of training modern preschool teachers in the context of European integration. Romanian experience is analyzed, and its relevance to the Ukrainian context is justified. The article highlights international cooperation and practice-based learning.

Keywords: preschool education, professional training, European educational space, Romania, internship, international cooperation.

У сучасних умовах європейської інтеграції особливої уваги набуває якісна підготовка педагогічних кадрів, зокрема у сфері дошкільної освіти. Сучасний фахівець дошкільної освіти має бути здатним реалізовувати компетентнісний підхід, використовувати інноваційні методи, володіти цифровими технологіями та бути відкритим до міжкультурної взаємодії.

Досвід країн Європейського Союзу, зокрема Румунії, є цінним для оновлення української освітньої системи. У Румунії підготовка вихователів здійснюється у педагогічних коледжах та вищих навчальних закладах. Значну увагу приділяють практичній підготовці, володінню мовами, розвитку інклюзивної компетентності. Бакалаврські програми з педагогіки дошкільної освіти передбачають міждисциплінарний підхід, стажування, активне залучення студентів до дослідницької діяльності [1, с. 137]. Значну увагу в системі підготовки педагогів-дошкільників у Румунії приділяють формуванню професійних компетентностей через практико-орієнтоване навчання. Університети активно впроваджують програми подвійного диплому, які дозволяють студентам здобувати освіту одночасно в двох країнах. Цей досвід може бути корисним для українських вишів у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору.

Важливим чинником розвитку професійної підготовки є міжкультурна комунікація. Румунські студенти активно беруть участь у програмах

академічного обміну, зокрема Erasmus+, що забезпечує розширення світогляду, знайомство з іншими моделями освіти та сприяє формуванню толерантності й відкритості до культурного різноманіття. Аналогічні програми дедалі більше запроваджуються і в українських педагогічних університетах.

Також варто зазначити, що у румунських навчальних закладах застосовуються сучасні методи викладання: проєктне навчання, кейс-метод, тренінгові технології. Це сприяє розвитку критичного мислення, креативності, навичок співпраці у студентів. В Україні такі підходи лише набувають поширення, однак вже продемонстрували свою ефективність у підготовці педагогічних кадрів. Особливої уваги заслуговує система наставництва, яка широко використовується у Румунії. Досвідчені викладачі супроводжують молодих педагогів у перші роки їхньої професійної діяльності, допомагаючи адаптуватися до умов роботи, уникати професійного вигорання. Цей досвід варто переймати для покращення підтримки випускників українських педагогічних вишів [3, с. 140].

Одним із перспективних напрямів розвитку міжнародного співробітництва є розробка спільних навчальних програм, що враховують європейські стандарти та українські освітні реалії. Такий підхід сприяє уніфікації знань і компетентностей випускників педагогічних факультетів, робить їх конкурентоспроможними на ринку праці як в Україні, так і за кордоном.

Не менш важливою є роль мовної підготовки майбутніх педагогів. У румунських ЗВО значна увага приділяється вивченню іноземних мов, зокрема англійської, як засобу професійної комунікації. Українським вищим навчальним закладам доцільно переймати цей досвід для забезпечення мобільності студентів і викладачів у межах програм Erasmus+, eTwinning тощо.

Спостерігається зростання зацікавленості студентів у педагогічній практиці за кордоном, що свідчить про прагнення молоді до професійного зростання та відкритість до нових підходів. Водночас така практика є джерелом натхнення для удосконалення освітнього процесу в українських дошкільних установах після повернення студентів. [5, с. 17]. Румунський досвід також

демонструє важливість міжгалузевої взаємодії в підготовці педагогів. Наприклад, майбутні вихователі вивчають елементи соціальної роботи, психології, інклюзивної освіти, що дозволяє їм ефективніше реагувати на виклики сучасного суспільства та забезпечувати якісну дошкільну освіту для всіх категорій дітей [2, с. 139].

У Чернівецькому національному університеті теж започатковано позитивні практики співпраці з румунськими освітніми закладами. Студенти спеціальності «Дошкільна освіта» проходять практику в закладах Румунії, де знайомляться з новітніми підходами до організації освітнього процесу. Викладачі беруть участь у міжнародних стажуваннях, що сприяє академічній мобільності та обміну досвідом.

Таким чином, інтеграція в європейський простір передбачає оновлення освітніх програм, активне залучення студентів і викладачів до міжнародного співробітництва, впровадження інноваційних підходів у підготовку педагогів-дошкільників. Загалом, інтеграція європейських цінностей в освітній процес українських ЗВО, обмін досвідом із румунськими колегами, участь у міжнародних проєктах і програмах є стратегічно важливими кроками до формування висококваліфікованого, мобільного та конкурентоспроможного педагога-дошкільника нової генерації [4, с. 98].

У підсумку слід зазначити, що адаптація румунського досвіду можлива за умов системної підтримки освітніх реформ, забезпечення академічної автономії закладів освіти, удосконалення освітніх програм, а також підвищення рівня підготовки викладачів до нових освітніх викликів. Європейський вектор розвитку освіти створює нові можливості для формування конкурентоздатного фахівця.

Список використаних джерел

1. European Commission. Education and Training Monitor – Romania. 2021. URL: <https://education.ec.europa.eu>
2. Міністерство освіти і науки України. *Концепція розвитку педагогічної освіти*. Київ, 2023.

3. Moldovan O. Teacher Education in Romania: Challenges and Developments. *Journal of Educational Sciences*. 2020. Vol. 12(2). P. 134–143.

4. Оніщук Л. С. Професійна підготовка вихователя у контексті європейських тенденцій. *Педагогічний альманах*. 2022. № 52. С. 97–101.

5. Романчук О. В. Модернізація дошкільної освіти в умовах євроінтеграції: теорія і практика. *Освітній дискурс*. 2021. № 4. С. 15–20.

УДК [37.091.4:172.12]:-(73)(043.3)

Мацук Людмила Олександрівна,
завідувач кафедри теорії та методики
дошкільної і спеціальної освіти,
кандидат педагогічних наук, професор,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ: ДОСВІД США

Анотація. *Стаття присвячена висвітленню особливостей практичної підготовки майбутніх фахівців дошкільної галузі в американських закладах вищої освіти. Зазначено, що відповідно до стандарту підготовки педагогів дошкільної освіти в США, основною метою організації виробничої практики в американських університетах та коледжах є формування професійно-педагогічної компетентності, що передбачає набуття кожним майбутнім фахівцем умінь і навичок педагогічної діяльності вихователя, який надає послуги з догляду за дітьми, та педагога, здатного організовувати виховання і*

навчання дітей в умовах дитячого садка. Окреслено, що за результатами проходження виробничої практики майбутні вихователі мають проявити свої знання та вміння у таких трьох основних площинах навчання: планування та підготовка процесу виховання та навчання; організація виховання і навчання та професійна відповідальність. Наголошено, що важливе значення під час проходження виробничої практики надається різним аспектам організації процесу виховання і навчання дітей, що виявляється в: ефективному використанні на заняттях дидактичного матеріалу та електронних ресурсів, підібраних відповідно до вікових та індивідуальних особливостей вихованців; умінні скласти індивідуальний план розвитку для дітей різних категорій та застосовувати валідний діагностичний інструментарій.

Ключові слова: майбутні фахівці дошкільної галузі, заклади вищої освіти США, практична підготовка, виробнича практика, досвід практичної діяльності.

Abstract. The article focuses on highlighting the features of practical training of future specialists in the preschool sector in American institutions of higher education. It is noted that in accordance with the standard for training preschool teachers in the USA, the main goal of organizing practical training in American universities and colleges is the formation of professional pedagogical competence, which involves the acquisition of the skills and abilities of the pedagogical activity of a teacher who provides childcare services, and a teacher who is able to organize the education of children in a kindergarten. It is outlined that, based on the results of practical training, future preschool teachers must demonstrate their knowledge and skills in the following three main domains: planning and preparation of the education process; organization of education, and professional responsibilities. It is emphasized that during the clinical internship, great importance is attached to various aspects of the organization of the process of teaching children, which is manifested in: effective use of didactic material and electronic resources in classes, selected according to the age and individual characteristics of children; the ability to

draw up an individual development plan for children of different categories and to apply valid diagnostic tools.

Keywords: *future preschool specialists, U. S. higher education institutions, practical training, clinical practice, field experience.*

Сьогодні в США освіта дітей раннього та дошкільного віку – або, радше, її важливість – стала однією з основних тем, яка привертає увагу громадськості, від президента до національних правозахисних груп, наголошуючи на цінності забезпечення високоякісних дошкільних програм для наймолодших американців і разом з цим – на підвищенні рівня підготовки фахівців галузі дошкільної освіти. та сфери раннього дитинства.

Так званий польовий досвід (field experience) або досвід практичної діяльності та клінічна (виробнича) практика (clinical practice), які є складниками практичної підготовки майбутніх педагогічних кадрів, вважаються найважливішим і найвпливовішим компонентом освітніх програм з навчання майбутніх фахівців дошкільної галузі у США. Підтвердженням цьому слугує факт наявності польового досвіду і виробничої практики у визначеному Національною радою з акредитації програм навчання педагогів (National Council for the Accreditation of Teacher Education Programs (NCATE)) переліку основних шести критеріїв для вимірювання ефективності освітніх програм з підготовки майбутніх педагогічних кадрів [4].

Відповідно до стандарту підготовки педагогів дошкільної освіти, розробленим за підтримки Національної асоціації освіти маленьких дітей (National Association for the Education of Young Children – NAEYC (<https://www.naeyc.org/>)), основною метою організації виробничої практики студентів в американських університетах та коледжах є формування професійно-педагогічної компетентності, що передбачає набуття кожним майбутнім фахівцем умінь і навичок педагогічної діяльності вихователя (caregiver), який надає послуги з догляду за дітьми, та педагога (teacher), здатного організовувати виховання і навчання дітей в умовах дитячого садка. За

результатами проходження виробничої практики майбутні вихователі мають проявити свої знання та вміння у таких трьох основних площинах навчання (domains), як-от: 1) планування та підготовка процесу виховання та навчання; 2) організація виховання і навчання; 3) професійна відповідальність [3]. Зокрема, у площині планування та підготовки процесу виховання та навчання майбутній вихователь повинен продемонструвати: знання особливостей фізичного та психічного розвитку дошкільнят різного віку; програмних завдань за напрямками виховання та навчання в дитячому садку; діагностичних критеріїв виявлення рівня сформованості певних умінь; володіння відповідними методичними прийомами; вміння підбирати дидактичний матеріал та організовувати ігрову, художню та пізнавальну діяльність, складати конспекти занять, розробляти та підбирати діагностичний інструментарій. Щодо створення сприятливого емоційного, розвиваючого та безпечного середовища в групі дошкільнят, то студент під час практики має продемонструвати свою здатність до організації ефективної взаємодії з вихованцями (через слово та діяльність). Більше того, студент повинен опанувати вміння здійснювати моніторинг поведінки дітей, у разі потреби грамотно коригувати їх аномальну поведінку.

Важливе значення під час проходження виробничої практики надається організації процесу виховання і навчання дітей, що виявляється в: ефективному використанні на заняттях дидактичного матеріалу та електронних ресурсів, підібраних відповідно до вікових та індивідуальних особливостей вихованців; умінні складати індивідуальний план розвитку для дітей різних категорій (наприклад, дітей з особливими освітніми потребами тощо) та застосовувати валідний діагностичний інструментарій.

У площині професійної відповідальності майбутній вихователь повинен: проявити здатність ретельно і достовірно вивчати та фіксувати результати проведених діагностик; бути доброзичливим у спілкуванні з колегами та батьками, при необхідності залучати їх до виховної та освітньої роботи; захищати та відстоювати інтереси дітей усіх категорій; бути здатним до

прийняття рішень та самоаналізу своєї педагогічної діяльності; здійснювати педагогічну діяльність відповідно до чинних законів штату та держави загалом; прагнути до розширення знань та вдосконалення своїх педагогічних здібностей.

Звернемося до досвіду організації та проведення виробничої педагогічної практики в Центральному Мічиганському університеті (Central Michigan University (<https://www.cmich.edu/>)). Зазначимо, що цей університет розробляє та реалізує освітні програми з підготовки бакалаврів, магістрів, докторів у галузі освіти, дошкільної зокрема. У педагогічному коледжі Центрального Мічиганського університету практична підготовка майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти включає дві основні частини [2]:

- виробниче навчання (clinical apprenticeship), яке передує виробничій практиці, на базі дитячих садків у межах освітнього компоненту «Провідні методи навчання в ранньому дитинстві» (Pre-Student Teaching – HDF 409 Lead Teaching Methods in Early Childhood (Science and Social Studies));
- виробничу практику (clinical internship) під час опанування освітнього компонента «Практичний досвід спеціальної освіти дітей раннього віку» (Student Teaching – SPE 558 Early Childhood Special Education Clinical Experience).

Виробничу практику спрямовано на формування професійно орієнтованих умінь і навичок, оцінка сформованості яких потребує застосування різноманітних методів, наприклад, метод портфоліо. Цей метод надає можливість кожному студенту побачити власні результати навчання, інтегровані в кінцевий продукт. Портфоліо містить усі роботи студента, виконані під час практичної підготовки в закладі вищої освіти й представлені єдиним пакетом. Здебільшого в практиці американської вищої школи використовується електронне портфоліо. Воно може бути доступним як у мережі Інтернет (тоді студент має доступ до нього з будь-якої точки світу, зберігаючи, модифікуючи та експортуючи інформацію), так і в форматі файлів MS Word, MS Excel, у графічному та медіа-форматі. Е-портфоліо сприяє

формуванню у студентів навичок рефлексії навчально-пізнавальної діяльності, самоорганізації, самоконтролю, самооцінки, забезпечує розвиток мотивації до навчальних досягнень, а також дає змогу студентам вибудовувати траєкторію саморозвитку [1, с. 247]. Створення е-портфоліо спрямовує їх до самопізнання та розуміння динаміки своїх навчальних досягнень.

Порівняно з паперовим портфоліо, е-портфоліо вирізняється мобільністю, гнучкістю і варіативністю оформлення інформації (легко вносити зміни до структури і змісту матеріалів; широкі можливості використання графічних редакторів, анімації, аудіо- та відеоінформації) та дає можливість значною мірою спростити задачу ведення, зберігання та надання інформації про власні навчальні досягнення.

Крім того, слід зазначити, що професійно-педагогічні портфоліо дають можливість комплексно оцінити рівень підготовки студента, його готовність до здійснення професійної педагогічної діяльності. Після закінчення закладу вищої освіти випускники використовують портфоліо під час вступу на роботу до закладів дошкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Федоренко С. В. Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США. Дисертація на здобуття ступеня доктора педагогічних наук. Київ, 2017. 551 с.

2. Central Michigan University. Early Childhood (B-K, B-3, ECDL majors) Clinical Experiences HANDBOOK 2024-2025. URL: https://www.cmich.edu/docs/default-source/colleges/college-of-education-human-services/center-for-clinical-experiences/2024-25-ec-clinical-experiences-handbook.pdf?sfvrsn=97cc47a7_7

3. Education Commission of the States. Eight questions on teacher preparation: What does the research say? An ECS teaching quality research report. Denver, 2003. 13 p. URL: <https://neglected-delinquent.ed.gov/sites/default/files/EightQuestionsonTeacherPreparation.pdf>

4. National Council for Accreditation of Teacher Education. Professional standards for the accreditation of schools, colleges, and departments of education. Washington, DC: National Council for Accreditation of Teacher Education, 2006. 61 p. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED550513.pdf>

УДК 378:37

Литвиненко Павло Сергійович,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти
кафедри педагогіки і психології управління
соціальними системами імені академіка І. Зязюна,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна

ЧИННИКИ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

***Анотація.** У статті розглядаються чинники, що визначають успішність професійної діяльності майбутніх психологів. Акцентовується увага на важливості не лише академічної підготовки, а й розвитку особистісних якостей та м'яких навичок (soft skills), які сприяють ефективному виконанню професійних функцій. Підкреслено значущість організаційної компетентності як складової професійної компетентності, що впливає на здатність фахівця до самореалізації, кар'єрного зростання та адаптації до змінних умов професійного середовища. У роботі аналізуються ключові групи soft skills психолога, включаючи комунікативні, управлінські, стратегічні навички та критичне мислення. Також визначено, що формування організаційної*

компетентності має відбуватися не лише в рамках освітнього процесу, а й упродовж усієї професійної діяльності.

Ключові слова: майбутні психологи, професійна діяльність, професіоналізм, професійна успішність, кар'єра, особистісні якості, практичні навички, організаційна компетентність.

Abstract. The article examines the factors that determine the success of future psychologists' professional activities. Emphasis is placed on the importance of not only academic training, but also the development of personal qualities and soft skills, which contribute to the effective fulfillment of professional functions. The significance of organizational competence as a component of professional competence is highlighted, as it influences a specialist's ability for self-realization, career growth and adaptation to changing professional environment. The study analyzes key groups of psychologists' soft skills, including communication, managerial, strategic skills and critical thinking. It is also determined that the development of organizational competence should take place not only within the educational process, but throughout the entire professional career.

Keywords: future psychologists, professional activity, professionalism, professional success, career, personal qualities, practical skills, organizational competence.

З постійно зростаючими викликами сьогодення діяльність психологів набуває особливого значення. Підготовка висококваліфікованих фахівців цієї галузі знань потребує аналізу чинників, які визначають успішність їхньої майбутньої професійної діяльності. Питанням професійної становлення та діяльності майбутніх психологів присвячено значну кількість педагогічних і психологічних досліджень, зокрема це такі науковці як О. Вознюк[3], Т. Григоренко [4], Л. Подоляк, В. Юрченко [7], С. Максименко [6], Т. Солодовник [5], Шандрук [8] та багато інших. Проте, не дивлячись на значну кількість досліджень, поза межами уваги науковців залишаються такі чинники успішної професійної діяльності як організаційна компетентність, що

безпосередньо впливає як на формування професійних знань, так і на розвиток особистісних якостей майбутнього психолога.

Під професійною діяльністю у науковій літературі прийнято вважати «різновид занять, для успішного виконання яких потрібні певні знання, вміння, навички і компетентності, набуті у процесі спеціальної підготовки та профільного навчання». І далі автори до основних функцій професійної діяльності відносять:

1. створення матеріальних і духовних благ;
2. отримання засобів для життя;
3. сприяння загальному і професійному розвитку людини [8, С.8].

Якщо виходити з запропонованих функцій професійної діяльності, то можна констатувати, що особистість, створюючи матеріальні та духовні продукти праці, розвивається як у професійній сфері, так і в особистісній, удосконалює власні якості й характеристики, тим самим сприяючи успішній професійній самореалізації. Самореалізація психолога як фахівця не забезпечується тільки академічною підготовкою, успішність діяльності передбачає наявність й інших якостей, зокрема особистісних, які безпосередньо впливають на здатність виконувати різноманітні професійні функції. До таких якостей можна віднести емпатію, емоційну стабільність, рефлексивність, відповідальність, критичне мислення тощо. Також на успішність й ефективність професійної діяльності впливають м'які навички, або *soft skills*, які допомагають фахівцям бути соціально активними й адаптуватися до змінних умов професійного середовища.

О. Василенко та І. Корчак І. виділяють п'ять груп *soft skills* психологів, які, на їхню думку, сприяють успішній професійній діяльності:

1. Навички комунікації як важливої професійної та особистісної якості майбутнього психолога. До цієї групи автори відносять здатність до роботи у команді, проведення переговорів, здатність до ефективної комунікації з колегами, клієнтами, керівниками, міжособистісного спілкування, вміння переконувати, розв'язувати конфліктні ситуації, приймати самостійні рішення.

2. Навички особистої ефективності, які включають компетентності з управління часом або «тайм менеджмент», відповідальність, стресостійкість, вміння досягати поставлених цілей, креативність та аналітичність мислення.

3. Управлінські навички, основу яких складають компетентності щодо роботи у мультидисциплінарній команді.

4. Стратегічні навички. Це такі навички як компетентність щодо прийняття стратегічних рішень, що є дуже важливим привикористанні новітніх технологій; вміння працювати в умовах конкуренції та соціальних ризиків, планувати свою діяльність.

5. Критичне мислення - це уміння аналізувати, систематизувати, оцінювати дані [2, с.20-21].

Ми погоджуємось з авторами, і вважаємо що запропоновані «м'які» навички сприятимуть професійному становленню й розвитку майбутніх психологів, і майже всі вони забезпечуються умінням організовувати свою діяльність, координувати власні дії з діями колег, клієнтів, підлеглих, керівництва, ставити й досягати поставлених цілей, приймати виважені рішення, бути самостійними у судженнях, відповідальними й адаптивними.

Професія психолога у сучасному світі відкриває багато можливостей щодо вибору спеціалізації, це може бути робота шкільного психолога, організаційного психолога, психотерапія, робота в соціально-психологічній службі закладу вищої освіти або в соціально-реабілітаційному центрі. Багато хто з фахівців обирає індивідуальну практику (сімейне, дитяче консультування, коучинг), також діяльність психолога може бути пов'язана з бізнес-сферою, зокрема це робота директора з персоналу організації, корпоративного тренера тощо. Ще однією сферою, де психолог може реалізуватися як фахівець, є викладацька діяльність, як поєднує у собі педагогічну роботу й наукові дослідження. Проте, поряд з різноманітністю варіантів працевлаштування відповідно до нахилів й уподобань, ця сфера діяльності окрім високої кваліфікації і професійної компетентності, потребує організаційної

компетентності відповідно до специфічних особливостей обраної психологічної галузі. Організаційна компетентність особистості містить наступні складові:

- Ефективну організацію власної навчальної й професійної діяльності
- Менеджмент часу та ресурсів
- Уміння працювати в команді
- Організацію та проведення психологічної та психотерапевтичної діяльності, просвітницької роботи
- Організація роботи персоналу організації (приватної або державної)
- Ефективний документообіг
- Самоосвіту (курси підвищення кваліфікації, стажування, тренінги)
- Реалізацію психологічних програм і нововведень в діяльність організацій й колективів.

Звісно, що бути успішним фахівцем у галузі психології, недостатньо бути організованою людиною, організаційна компетентність є складовою професійної компетентності, і, хоча належить більшою мірою до особистісних характеристик людини, суттєво впливає на якість й успішність професійного становлення й зростання.

Високий рівень володіння організаційною компетентністю забезпечується наявністю у майбутнього психолога організаційних здібностей. Здібності у психологічній науці визначаються як «поєднання сприятливих індивідуально-своєрідних особливостей та якостей психіки, котрі виявляються у швидкості, результативності та якості виконання відповідної діяльності за мінімальних силових, енергетичних і часових затрат [1, с. 616]. Здібності поділяються на загальні і спеціальні, загальні сприяють загальному розвитку особистості й успішності в багатьох видах діяльності, спеціальні здібності впливають на формування конкретної галузі науки, культури виробництва. Здібності до організації своєї діяльності забезпечують успіх в тій сфері, де особистість їх застосовує. Таким чином, організаційна компетентність відіграє одну з ключових ролей у становленні професіоналізму, і від якої залежить управління власним життям і досягнення поставлених цілей.

У зв'язку з цим науково-педагогічні працівники, що забезпечують професійну підготовку фахівців в галузі психології, повинні приділяти увагу формуванню організаційної компетентності, застосовуючи інтерактивні методи навчання, а також методи, що сприяють формуванню навичок самостійної роботи, що в свою чергу, сприятиме розвитку бути організованими, дисциплінованими, відповідальними, цілеспрямованими.

Отже, можна стверджувати, що до чинників професійної успішності майбутнього психолога можна віднести академічну підготовку й особистісні якості фахівця, до яких ми відносимо організаційну компетентність, які у своєму поєднанні й взаємовпливі дають той ефект, який обумовлює кар'єрне зростання, самореалізацію й самоактуалізацію особистості.

Таким чином, успішна професійна діяльність майбутніх психологів обумовлюється комплексом взаємопов'язаних чинників, таких як якісна професійна підготовка, розвинені особистісні якості, м'які навички, що створюють основу для ефективної професійної самореалізації фахівця.

Варто відзначити, що ці чинники потребують системного розвитку як на етапі навчання у закладі вищої освіти, так і протягом усієї професійної діяльності. Саме інтеграція цих факторів дозволяє сформувати психолога-професіонала, здатного ефективно відповідати на сучасні виклики суспільства та надавати кваліфіковану психологічну допомогу.

Список використаних джерел

1.Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. [для студ. вищ. навч. закл.].– [3-тє вид.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.

2.Василенко О.; Корчак І. Формування у студентів-психологів «soft skills» як чинник їх успішної майбутньої професійної діяльності. *Psychology Travelogs*, (2), 2021, 17-24.

3.Вознюк О.В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід : монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 684 с.

4.Григоренко Т. Компетентнісний підхід в контексті професійної підготовки психологів (спеціальних, клінічних). *Педагогічний часопис Волині: науковий журнал*. Луцьк : СНУ імені Лесі Українки. 2019. №1 (12). 130 с.

5.Литвиненко П.С., Солодовник Т.О. Організаційна компетентність як складова професіоналізму майбутнього психолога. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна вища освіта: досягнення, виклики та перспективи розвитку в умовах невизначеності»*. Запоріжжя – Мелітополь, Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2024 р. С. 46-47.

6.Максименко С.Д. Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід [Текст] : монографія. К.: Видавничий дім «Слово», 2013. 592 с.

7.Подольак Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи : навчальний посібник. Київ : ТОВ «Філ-студія», 2006. 320 с.

8.Психологія професійної діяльності [Текст] : підручник / авт.-упоряд. В. С. Біскуп, А. Н. Гірняк, Г. С. Гірняк [та ін.]; за ред. С. К. Шандрука. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. - 255 с.

УДК 37.09

Ніколаєску Інна Олександрівна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної освіти,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЕГО-ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті розглядається дидактичний потенціал використання лего-технології як ефективного засобу формування комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. Проаналізовано теоретичні засади та практичні можливості застосування лего-конструювання в освітньому процесі дошкільного закладу для стимулювання розвитку різних аспектів мовлення, зокрема зв'язного мовлення, лексико-граматичної будови, словникового запасу та діалогічної взаємодії. Обґрунтовано переваги використання лего-технології для активізації мовленнєвої ініціативи, розвитку комунікативних навичок та створення сприятливого середовища для мовленнєвої практики дітей дошкільного віку. У рамках дослідження було розроблено та реалізовано комплекс дидактичних завдань для студентів-майбутніх вихователів, орієнтованих на опанування методик формування різних складових мовлення у дітей дошкільного віку. Запропоновані завдання, які можуть бути адаптовані до вікових особливостей дошкільників та інтегровані у різні освітні галузі, демонструють потенціал ефективного формування комунікативно-мовленнєвої компетентності дітей через залучення їх до захопливої та мотивуючої діяльності з використанням лего-конструктора.

Ключові слова: комунікативно-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку, лего-технології, активізація мовлення дітей дошкільного віку, фахова підготовка студентів дошкільної освіти.

Abstract. The article examines the didactic potential of using LEGO technology as an effective means of fostering communicative and speech activity in preschool children. The theoretical foundations and practical possibilities of applying LEGO construction in the educational process of a preschool institution to stimulate the development of various aspects of speech, particularly coherent speech, lexico-grammatical structure, vocabulary, and dialogical interaction, are analyzed. The advantages of using LEGO technology to activate speech initiative, develop communication skills, and create a favorable environment for speech practice in preschool children are substantiated. As part of the research, a set of didactic tasks

was developed and implemented for future preschool teachers, focused on mastering methods for forming various components of speech in preschool children. The proposed tasks, which can be adapted to the age characteristics of preschoolers and integrated into various educational fields, demonstrate the potential for effectively fostering communicative and speech competence in children through their engagement in exciting and motivating activities using LEGO construction.

Keywords: *communicative and speech activity of preschool children, LEGO technology, activation of speech in preschool children, professional training of preschool education students.*

У ХХІ столітті, в епоху стрімкого розвитку цифрових технологій, штучного інтелекту та виникнення новітніх професій, суспільство відчуває гостру потребу в особистостях, які володіють креативним мисленням, здатністю до нестандартного розв'язання актуальних проблем та продукування нового змісту в усіх сферах життєдіяльності. З огляду на це, формування технічної допитливості, мовленнєвої грамотності, креативного та аналітичного мислення, а також інших інноваційних якостей особистості є доцільним розпочинати не на етапі вищої освіти, а значно раніше – у дошкільному віці, що характеризується підвищеною цікавістю дітей до творчості та пізнання.

Дієвим інструментом у формуванні комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку є леґо-технології, використання якої в освітньому процесі ЗДО значно ширше, ніж традиційне розуміння простого «конструювання». Такий вид діяльності забезпечує комплексну інтеграцію різних форм роботи з конструктором LEGO в освітнє середовище та сприяє вирішенню низки завдань, визначених Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні, зокрема й у сфері формування комунікативно-мовленнєвої компетентності у дітей дошкільного віку [1].

Сучасні дослідження доводять [2; 3; 4; 5], що використання LEGO-технологій в освітньому процесі закладів дошкільної освіти сприяє розвитку дрібної моторики, уяви, логічного мислення, мовлення, творчості та соціальних

навичок дітей. Однак, питання системного використання лего-технології саме для цілеспрямованого формування комунікативно-мовленнєвої діяльності дошкільників потребує подальшого наукового осмислення та розробки практичних рекомендацій.

Комунікативно-мовленнєва діяльність є одним із ключових аспектів особистісного розвитку дитини дошкільного віку, що включає вміння вступати в комунікацію, підтримувати діалог, висловлювати власні думки, розуміти мовлення співрозмовника та використовувати різні мовні засоби для досягнення комунікативної мети. Безперечно, що розвиток цієї діяльності є важливою передумовою успішної соціалізації та подальшого навчання дитини. На нашу думку, лего-технологія, завдяки своїй універсальності та привабливості для дітей, має значний дидактичний потенціал для формування комунікативно-мовленнєвої діяльності дошкільників. Досвід педагогів-практиків та власний досвід підтверджує ідею про те, що конструктор LEGO відкриває широкі перспективи для організації різноманітних видів діяльності, спрямованих на стимулювання мовленнєвої активності дітей дошкільного віку. Сюжетно-рольові ігри з використанням лего-персонажів та споруд, що застосовуються для відтворення знайомих казкових сюжетів, мультфільмів або розігрування оригінальних історій, стимулюють розвиток зв'язного мовлення, збагачення лексичного запасу, вдосконалення інтонаційної виразності та відтворення мовленнєвих особливостей персонажів. Опис створених власноруч або запропонованих педагогом лего-моделей сприяє розвитку описового мовлення, вмінню ідентифікувати ключові характеристики об'єкта, використовувати відповідну лексику та граматичні структури. Складання історій на основі готових або створених дітьми лего-композицій як візуальної опори сприяє розвитку творчої уяви, зв'язності та логічної послідовності викладу думок. Ігри-інструкції з використанням лего, що передбачають побудову певної моделі за вербальною інструкцією педагога або однолітка, сприяють розвитку розуміння мови, вмінню сприймати та виконувати словесні вказівки. Дидактичний потенціал лего-технології у контексті формування

комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку визначається низкою факторів. Використання яскравих деталей, різноманітність форм та можливість створення унікальних об'єктів зумовлюють стійку мотивацію дітей до активної діяльності та спілкування. Практична спрямованість діяльності з Лего сприяє глибшому засвоєнню знань та розвитку різноманітних умінь, включаючи мовленнєві. Лего-конструювання може штучно створювати проблемні ситуації, що потребують від дітей дошкільного віку колективного обговорення, пошуку консенсусу та вербального оформлення.

З метою підвищення рівня обізнаності майбутніх вихователів щодо використання дидактичного потенціалу Лего-технології як ефективного засобу формування комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку було проведено серію дидактичних завдань для студентів, спрямованих на формування різних аспектів мовлення у дітей. Завдання, орієнтовані на розвиток діалогічного мовлення та вміння домовлятися, передбачають кооперативну діяльність дітей у парах або невеликих групах при створенні спільних Лего-конструкцій, де необхідність узгодження задуму, розподілу функціональних ролей, обговорення процесу конструювання та коментування власних дій стимулює активну мовленнєву взаємодію, вміння слухати співрозмовника, ставити уточнюючі запитання, висловлювати власні пропозиції та аргументувати власну точку зору. Завдання типу «Запитай та побудуй» акцентують увагу на вмінні вербально передавати інструкції та розуміти словесні пояснення, сприяючи розвитку комунікативної компетентності через постановку уточнюючих запитань та побудову моделі на основі отриманої інформації. Ситуації «Виріши конфлікт» моделюють проблемні інтеракції, що вимагають від дітей обговорення, пошуку компромісних рішень та використання мовлення як інструменту переконання та аргументації. Розвиток зв'язного та описового мовлення забезпечується завданнями, що передбачають монологічне висловлювання. Опис власноруч створених Лего-моделей стимулює вміння виділяти ключові характеристики об'єкта, використовувати відповідну лексику та граматичні структури.

Складання розповідей за заданою схемою або планом з використанням лего-епізодів розвиває зв'язність, послідовність викладу думок та вміння описувати візуальні образи. Завдання на порівняння двох схожих, але відмінних лего-об'єктів сприяє розвитку аналітичних здібностей та вмінню використовувати описову мову для виявлення спільних та відмінних ознак. Збагачення словникового запасу та розуміння мови відбувається через завдання на називання та ідентифікацію лего-деталей і дій, побудову об'єктів за словесним описом та складання загадок про створені лего-моделі, що активізує лексичний запас та сприяє розумінню семантики слів.

Розвиток творчої уяви та навичок складання історій стимулюється завданнями на створення фантастичних істот або машин з лего з подальшим їх описом та придумуванням історій, продовження розпочатих вихователем сюжетів з додаванням нових лего-елементів та подій, а також перетворення знайомих казок за допомогою лего з подальшим їх переказом та описом створених лего-ілюстрацій. Формування соціальних навичок через комунікацію здійснюється через такі форми роботи, як «Лего-інтерв'ю», де діти створюють персонажів та вступають у діалог, ставлячи запитання, «Лего-пошта», що передбачає обмін лего-повідомленнями з усними поясненнями, та «Лего-театр», де діти створюють декорації та персонажів для розігрування вистав з використанням діалогів та монологів.

Таким чином, зазначені дидактичні завдання, пропоновані студентам, а також адаптовані до вікових особливостей дошкільників та інтегровані з різними освітніми галузями, сприяють ефективному формуванню комунікативно-мовленнєвої компетентності дітей у процесі захопливої та мотивуючої діяльності з лего-конструктором. Результати аналізу теоретичних засад та практичного досвіду використання лего-технології свідчать про її значний дидактичний потенціал у формуванні комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. Лего-конструювання створює сприятливі умови для активізації мовленнєвої ініціативи, розвитку різних аспектів

мовлення та формування комунікативних навичок дітей у процесі спільної творчої діяльності.

Список використаних джерел

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». 2008. 430 с.
2. Крутій М. В. Педагогічні технології в дошкільній освіті : навчально-методичний посібник. Запоріжжя. 2011. 188 с.
3. Кузьменко О. В. LEGO-конструювання як засіб розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 457–460.
4. Піроженко Т. О. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку. Київ. 2008. 176 с.
5. Paprocka D. Metoda projektu w edukacji przedszkolnej z wykorzystaniem klocków LEGO Education. *Problemy Wczesnej Edukacji*. 2016. № 3 (34). S. 75–86.

УДК 004.8:378.015.3-47.22

Плачинда Тетяна Степанівна,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри фізичної культури та спорту

Національного університету «Полтавська політехніка

імені Юрія Кондратюка»

м. Полтава, Україна

**ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ
ТА ВІДПОВІДАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ**

Анотація. Штучний інтелект став частиною цифрового світу й освітня галузь не є винятком. Наголошується на необхідності формування у здобувачів освіти навичок коректного застосування можливостей штучного інтелекту задля ефективного та якісного навчання. Аналізуються відповіді студентів, які брали участь в опитуванні щодо використання ШІ в освіті. Пропонується ряд рекомендацій щодо формування у здобувачів освіти навичок ефективного використання ШІ у власній навчальній діяльності. Висновлюється, що суб'єкти освітнього процесу мають навчитись ефективно використовувати можливості нейромереж і відповідально застосовувати сучасні технології. Підкреслюється, що штучний інтелект є інструментом для генерування ідей, а не засобом повної автоматизації навчальних завдань.

Ключові слова: здобувачі освіти, штучний інтелект, нейромережі, ефективне використання ШІ, переваги та недоліки застосування ШІ.

Abstract. Artificial intelligence has become an integral part of the digital world, and the education sector is no exception. The necessity of developing students' skills for the correct use of artificial intelligence capabilities to ensure effective and high-quality learning is emphasized. The responses of students who participated in a survey on the use of AI in education are analyzed. A number of recommendations are provided regarding the development of students' skills in effectively using AI in their own learning activities. It is concluded that educational participants in the educational process need to learn to effectively utilize neural network capabilities and responsibly apply modern technologies. It is emphasized that artificial intelligence is a tool for generating ideas, not a means of fully automating educational tasks.

Keywords: students, artificial intelligence (AI), neural networks, effective use of AI, advantages and disadvantages of AI usage.

Бурхливий розвиток інформаційних і комп'ютерних технологій, зокрема штучного інтелекту, актуалізує дискусії щодо доцільності їх впровадження в освітній процес закладів вищої освіти. Сучасні реалії вимагають адаптації

освітнього середовища відповідно до новітніх тенденцій. На даному етапі неможливо ігнорувати той факт, що штучний інтелект став невід'ємною частиною цифрового світу. Не є винятком і освітня галузь.

Питання впровадження ШІ в освіту стало предметом дослідження багатьох учених. Так, можливості застосування ШІ в освітньому середовищі вивчають Я. Белінська, О. Венгерова, А. Гуржій, В. Зайчук, Л. Карташова, З. Майзеліс, Т. Сич та ін. Використання ШІ у підготовці фахівців різних галузей висвітлювали О. Бондаренко (аграрна галузь), Н. Борозенець, О. Каленченко, І. Кохан (юридична освіта), М. Булатевич, Д. Филипюк (медична галузь), В. Власенко, Д. Любушкін, С. Постіл (кібербезпека), Н. Львова (медіаосвіта), С. Тищенко (дизайн середовища), Н. Осман, Н. Шушляпіна (журналістика)[1; 2] та ін.

Широке обговорення можливостей використання ШІ в освітній галузі створює підґрунтя для подальших досліджень і підтверджує факт, що зазначена наукова проблема залишається актуальною та потребує подальшого вивчення.

Перш за все варто акцентувати увагу на перевагах і недоліках застосування ШІ в освітньому процесі. До позитивних аспектів відносимо:

- забезпечення послідовності та точності оцінювання результатів навчання здобувачів освіти;
- персоналізація та індивідуалізація навчання;
- застосування мовних і комунікаційних технологій;
- створення інтерактивних навчальних середовищ;
- використання віртуальних асистентів тощо.

Та варто обережно використовувати нейромережі, адже зловживання ними може призвести й до негативних наслідків, зокрема:

- проблема конфіденційності даних;
- залежність від технологій;
- зниження здатності критично мислити;
- дегуманізація досвіду навчання;

- підвищення ризику списування;
- зменшення рівня когнітивних здібностей;
- витіснення педагогів з роботи тощо.

Щоб визначити ставлення здобувачів освіти до застосовування штучного інтелекту в навчальній діяльності, ми провели опитування студентів вітчизняних закладів вищої освіти. В опитуванні взяли участь 476 студентів різних рівнів вищої освіти.

Переважає більшість опитаних (95,9 %) знайомі з можливостями штучного інтелекту та користуються ними у власній навчальній діяльності. Найчастіше здобувачі освіти використовують ChatGPT (71,2 %). Також для створення презентацій 5,8 % респондентів послуговуються Gamma; за допомогою до Grammarly звертаються 1,7 % опитаних; всіма зазначеними застосунками та іншими користуються 21,4 % здобувачів освіти, які брали участь у дослідженні.

Нам імпонує те, що 91,9 % учасників опитування звертаються по допомогу до ШІ лише задля роз'яснення незрозумілого їм матеріалу. На жаль, 8,1 % відверто зазначили, що здебільшого користуються ШІ, аби той виконав за них завдання. Це свідчить про те, що проблема зловживання можливостями нейромереж існує у студентському середовищі, і це питання має бути вирішеним якнайшвидше.

Опитування також продемонструвало, що не всі здобувачі освіти знають, що ШІ може надавати вигадану ним, не існуючу / недостовірну інформацію. Тому необхідно акцентувати увагу студентів на критичному аналізі наданого матеріалу, наприклад ChatGPT, адже 17 % респондентів повністю довіряють ШІ та не перевіряють надану інформацію.

Викликають інтерес результати, які стосувались думок здобувачів освіти щодо впливу використання штучного інтелекту на дотримання принципів академічної доброчесності (Рис. 1). Зокрема, 40,1 % опитаних вважають, що застосування ШІ в освітньому процесі не суперечить цим принципам. Водночас 17,8 % респондентів переконані, що його використання призводить до

порушень академічної доброчесності. Однак найбільша частка опитаних (42 %) вагалася з відповіддю на це питання.

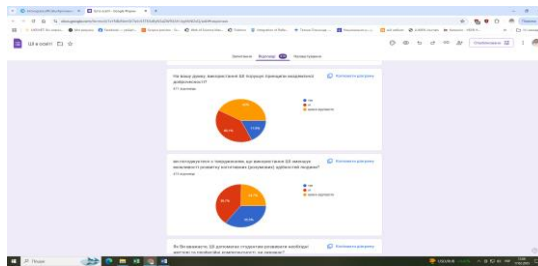

Рис. 1 Відповіді здобувачів освіти на запитання «На вашу думку, використання ШІ порушує принципи академічної доброчесності?»

На запитання «Чи погоджуєтесь Ви із твердженням, що використання ШІ знижує можливості розвитку когнітивних (розумових) здібностей людини?» думки студентів були різними: 36,5 % респондентів погоджуються з цим твердженням, 39,7 % – не погоджуються, 24,7 % - вагались із відповіддю. Важливо зазначити, що третина опитаних усвідомлює потенційні ризики надмірного використання штучного інтелекту в освітньому процесі. Водночас необхідно інформувати здобувачів освіти про можливі негативні наслідки постійного використання ШІ, щоб сформувати відповідальне ставлення до саморозвитку та самовдосконалення.

Щоб штучний інтелект приносив користь в освітньому процесі, важливо запобігти його надмірному або некоректному використанню. У цьому аспекті необхідно навчати здобувачів освіти його відповідальному застосуванню для уникнення можливих негативних наслідків. Це передбачає розвиток критичного мислення та використання штучного інтелекту як допоміжного інструмента, а не як заміни власних зусиль у навчанні. З огляду на зазначене, пропонуємо певні рекомендації для формування в студентів навичок ефективного використання ШІ у їхній освітній діяльності:

- наголошувати на можливих негативних наслідках зловживання ШІ (плагіат, фальсифікація, фабрикація тощо) та відповідальності за такі дії;

- надавати здобувачам освіти завдання з усвідомленим використанням ШІ, що будуть мотивувати їх до розвитку творчості та креативності у навчанні (адже заборона використання нейромереж може мати зворотній ефект);
- спонукати здобувачів освіти перевіряти й аналізувати виконання ШІ завдання, а потім виконувати їх самостійно для порівняння отриманих результатів;
- акцентувати увагу на перевагах навчання та самовдосконалення без застосування штучного інтелекту, зокрема з розвитку логічного та критичного мислення, навчально-пошукових навичок і когнітивних здібностей тощо;
- формувати у здобувачів освіти навички критичної оцінки інформації, створеної ШІ, та запобігати її некоректному використанню, зокрема щодо дотримання авторських прав на тексти, зображення тощо;
- аргументувати здобувачам освіти необхідність доброчесного та відповідального використання можливостей ШІ в освітньому процесі.

Отже, учасники освітнього процесу мають опанувати ефективне використання інструментів штучного інтелекту й усвідомити його потенціал для вдосконалення традиційних методів навчання. Для запобігання зловживання ШІ серед здобувачів освіти важливо навчати їх відповідального використання технологій, підкреслюючи, що штучний інтелект є інструментом для генерування ідей, а не засобом повної автоматизації навчальних завдань. Одним з ефективних підходів може стати зміна методів оцінювання знань, зокрема впровадження дискусій, усних відповідей, практичних завдань тощо. Крім того, варто заохочувати здобувачів освіти до самостійного аналізу, мотивуючи їх пояснювати відповіді, які були сформовані за допомогою ШІ.

Список використаних джерел

1. Наука та освіта: зб. пр. XIX Міжнар. наук. конф., 15–22 січня 2025 р., м. Хайдусобосло, Угорщина – Хмельницький: ХНУ, 2025. 179 с.

2. Штучний інтелект у вищій освіті: ризики та перспективи інтеграції: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 1 липня – 11 серпня 2024 року. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. 328 с.

УДК 377.3 : 36(043.2)

Петровський Богдан Ігорович,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти
кафедри педагогіки та інноваційної освіти,
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

МЕТОДИКА ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ТА РОБОТОДАВЦІВ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ІТ-СФЕРИ

Анотація. У статті висвітлено методичні підходи до організації ефективної співпраці між закладами фахової передвищої освіти та роботодавцями. Ці заходи орієнтовані на підготовку кваліфікованих фахівців ІТ-сфери. Визначено актуальні форми взаємодії між закладами фахової передвищої освіти та роботодавцями. Окреслено шляхи їх реалізації у навчальному та виробничому процесі. Запропоновано методичні рекомендації щодо поліпшення якості професійної підготовки студентів відповідно до реальних потреб ринку праці.

Ключові слова: заклади фахової передвищої освіти, роботодавці, взаємодія, методика, ІТ-сфера, професійна підготовка.

Abstract. The article highlights methodological approaches to organizing effective cooperation between higher vocational education institutions and

employers. These measures are aimed at training qualified IT specialists. The current forms of interaction between higher vocational education institutions and employers are identified. Ways of implementing them in the educational and production process are outlined. Methodological recommendations are proposed to improve the quality of professional training of students in accordance with the real needs of the labor market.

Keywords: *vocational pre-higher education institutions, employers, interaction, methodology, IT sphere, professional training.*

В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та глобальної діджиталізації важливим аспектом успішної професійної підготовки майбутніх фахівців ІТ-сфери є налагодження тісної взаємодії між закладами фахової передвищої освіти (ЗФПО) та роботодавцями. Така співпраця дозволяє забезпечити високий рівень практичних навичок студентів, адаптувати освітні програми до актуальних потреб ринку праці та сприяти ефективному працевлаштуванню випускників. В умовах переходу України до сучасного інноваційного розвитку економіки «особливої актуальності набуває адаптація системи освіти до потреб ринку праці. На даний момент система освіти є однією з ключових організаційних структур, що має значний вплив на виробничі сили суспільства, оскільки здійснює підготовку кадрів, які мають підвищувати ефективність виробництва та сприяти розвитку людського капіталу країни. Ринок освітніх послуг і ринок праці – ринки, які здійснюють взаємний вплив, зміна параметрів одного з них прямо чи опосередковано відображається на розвитку іншого. Сьогодні існують проблеми неузгодженості цих двох ринків, які потребують нагального розгляду та вирішення» [2, с.88].

Ефективність взаємодії між закладами ЗФПО і роботодавцями ґрунтується на таких теоретичних засадах, як системний, компетентнісний і партнерський підходи. Системний підхід передбачає формування стійких механізмів співпраці з чітко визначеними завданнями, компетентнісний підхід орієнтує на формування конкретних професійних і трансверсальних компетентностей, які

актуальні для ІТ-індустрії, а партнерський підхід дозволяє забезпечити взаємовигідність і взаємодоповнюваність ресурсів та інтересів.

Нині обґрунтовано концепцію «взаємодії соціальних мереж у сфері освіти, враховуючи як теоретичні, так і практичні аспекти. Важливість партнерства та обміну ресурсами є ключовою для сучасного освітнього процесу, що підтверджується багатьма сучасними дослідженнями. Однак, для ефективного впровадження запропонованої моделі необхідно чітко визначити структуру та функції мережових взаємодій, а також забезпечити відповідне управління цими процесами» [1, с.1138].

Для успішної реалізації співпраці між закладами освіти та роботодавцями пропонується така методика, що включає кілька етапів.

Діагностично-прогностичний етап містить визначення актуальних вимог ринку праці через аналіз вакансій та опитування роботодавців; формування компетентнісних профілів майбутніх фахівців з ІТ, що відповідають сучасним потребам роботодавців.

Планово-організаційний етап передбачає розробку спільних освітніх програм і навчальних модулів за участю представників компаній; укладання угод про співпрацю між закладами ЗФПО та підприємствами ІТ-індустрії. Практично-реалізаційний етап складається з організації дуальної освіти та виробничих практик на підприємствах; проведення майстер-класів, семінарів, вебінарів із залученням експертів з ІТ-галузі; залучення роботодавців до викладацької діяльності. Контрольно-оцінювальний етап передбачає моніторинг та оцінка результативності взаємодії (анкетування, співбесіди, аналіз працевлаштування випускників); внесення коректив до освітніх програм відповідно до рекомендацій роботодавців.

На тлі домінування сьогодні теорії освіти гуманістичної парадигми залишається невирішеним цілий ряд протиріч різного рівня – філософського, міждисциплінарного, предметного, практичного, особистісного. Спроби ефективно дозволити їх у рамках лінійної, класичної парадигми, як показує практика, не вдається. До суперечностей теоретико-методологічного рівня

педагогічного знання належить суперечність між потребою осмислити ретроспекцію та перспективу розвитку цілісного педагогічного знання та відсутністю методологічного інструментарію такого осмислення. На міждисциплінарному рівні це протиріччя між фундаменталізацією знання та одночасним прагненням до його утилітарності та прагматичності; між такими категоріями наукового знання, як одиничне та цілісне; між процесами аналізу та синтезу, що мають місце як у теорії, так і в практиці освіти; між консерватизмом та інноваційністю в освітніх процесах тощо.

У контексті цифрової трансформації та стрімкого розвитку ІТ-індустрії оновлюються вимоги до фахівців, що передбачає не лише міцну фахову підготовку, але й гнучкість, креативність, здатність до самонавчання та адаптації. Ці виклики зумовлюють необхідність ефективної взаємодії між закладами фахової передвищої освіти та роботодавцями з метою забезпечення якісної професійної підготовки майбутніх ІТ-фахівців. Долучення представників ІТ-компаній до розроблення освітніх програм забезпечує їхню відповідність сучасним технологіям, стандартам і очікуванням ринку. Педагогічно доцільним є створення спільних робочих груп для оновлення навчальних планів та формування компетентнісного профілю випускника.

Організація навчального процесу з чергуванням теоретичного навчання в ЗФПО та практичного навчання на підприємствах сприяє формуванню професійних навичок, розумінню виробничих процесів, розвитку відповідальності. Необхідно впроваджувати елементи дуальної форми навіть у межах короткострокових виробничих практик.

Практично доведено ефективність таких форм взаємодії:

- дуальна форма навчання: передбачає одночасне поєднання теоретичного навчання в закладі освіти з практичною діяльністю на підприємстві. це дозволяє студентам здобувати актуальний професійний досвід та підвищує шанси на працевлаштування;

- менторські програми: закріплення студентів за досвідченими фахівцями підприємств, які надають консультації, керують проєктами та

допомагають адаптуватись до професійних вимог;

➤ спільні освітні проекти: організація хакатонів, стартап-конкурсів, проєктних завдань, що дозволяють студентам практично застосувати знання та навички.

Вивчення досвіду взаємодії українських закладів ЗФПО з роботодавцями свідчить, що найбільш ефективними є ті освітні заклади, які мають стійкі партнерські відносини з провідними ІТ-компаніями, такими як ЕРАМ, SoftServe, GlobalLogic та іншими. Перспективами розвитку такої взаємодії є створення регіональних ІТ-кластерів, інноваційних хабів та центрів професійної сертифікації, де роботодавці відіграватимуть провідну роль у визначенні стандартів якості освіти. Для поліпшення взаємодії закладів ЗФПО та роботодавців рекомендується регулярно актуалізувати зміст навчальних програм відповідно до рекомендацій ІТ-компаній; впроваджувати спільні проєкти з чітко визначеними завданнями та конкретними результатами; організовувати стажування для педагогічних працівників закладів освіти на базі провідних компаній; створювати спільні платформи для комунікації, обміну досвідом та презентації кращих практик.

Таким чином, ефективна взаємодія закладів ЗФПО та роботодавців в ІТ-сфері є запорукою якісної професійної підготовки майбутніх фахівців. Запропонована методика дозволяє створити гнучку, адаптивну систему освіти, яка відповідає сучасним викликам та потребам ринку праці. Перспективними напрямками подальших досліджень можуть бути розробка моделей цифрових компетентностей та їх інтеграція в навчальний процес у тісній співпраці з провідними ІТ-компаніями.

Список використаних джерел

1. Заболотній О. А. Взаємодія закладів освіти як чинник інноваційних процесів в Україні. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 6(34). С.1129-1139.

2. Чорнодід І., Шолудченко С. Взаємодія системи освіти та ринку праці:

УДК [373.2.091.113 : 005.3 – 043.83] – 047.48 (043.3)

Пономаренко Тетяна Олександрівна,

доктор педагогічних наук,

професор, професор кафедри дошкільної освіти

Факультету педагогічної освіти

Київського столичного університету

імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна

РОЗВИТОК УПРАВЛІНСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Анотація. *Окреслено актуальність проблеми розвитку управлінської творчості в майбутніх керівників дошкільної освіти на засадах використання технології педагогічного менеджменту. Визначено теоретичні засади досліджуваної проблеми. Уточнено сутність основних понять дослідження «управлінська культура», «управлінська творчість», «педагогічний менеджмент». Розкрито сутність розвитку управлінської творчості в межах реалізації етапів педагогічного менеджменту: (організаційно-мотиваційного; планувального; координаційно-стимулювального; контрольного-оцінювального). Визначено умови ефективного розвитку управлінської творчості. Окреслено інтерактивні форми, методи розвитку означеної творчості.*

Ключові слова: *управлінська культура, управлінська творчість, майбутні керівники дошкільної освіти, технологія педагогічного менеджменту.*

Abstract. *The relevance of the problem of developing managerial creativity in future leaders of preschool education based on the use of pedagogical management technology is outlined. The theoretical foundations of the researched problem are*

determined. The essence of the main concepts of the research «managerial culture», «managerial creativity», «pedagogical management» is clarified. The essence of the development of managerial creativity within the implementation of the stages of pedagogical management is revealed: (organizational and motivational; planning; coordination and stimulation; control and evaluation). The conditions for the effective development of managerial creativity are defined. Interactive forms, methods for developing the quality under study are outlined.

Keywords: *managerial culture, managerial creativity, future leaders of preschool education, pedagogical management technology.*

У контексті підготовки керівників дошкільної освіти з орієнтацією на європейські, світові освітні стандарти, відчувається гостра необхідність у формуванні управлінської культури керівників як цілісної, інтегрованої, складної за змістом професійної якості, основою якої є управлінська компетентність. При цьому важливою характеристикою управлінської культури керівника, на відміну від його управлінської компетентності, є управлінська творчість. Формування управлінської культури неможливе без розвитку, стимуляції управлінської творчості як цілісного психологічного утворення особистості.

У ряді досліджень проаналізована проблема формування управлінської культури фахівців різних освітніх галузей: керівників школи (Л. Васильченко) [1]; вчителів як майбутніх менеджерів освіти (А. Губа) [2]; керівників загальноосвітніх закладів (С. Королюк [3]; В. Медведь [4]). Однак проблема розвитку управлінської творчості майбутніх керівників дошкільної освіти, як компонента їх управлінської культури, не була предметом спеціального наукового дослідження. На засадах концепції структурної організації особистості досліджувались (В. Моляко [5]; О. Семенов [6]; С. Сисоєва [7]) якості, характеристики творчо спрямованої особистості: активність, сконцентрованість уваги, висока вразливість, розвинене сприйняття, здатність фантазувати, високий інтелект тощо.

На основі аналізу наукової літератури, зокрема результатів ряду досліджень (В. Моляко [5]; О. Семенов [6]; С. Сисоєва [7]), ми визначили значення та сутність управлінської творчості керівників дошкільної освіти. При цьому ми враховували, що досягнення високого рівня розвитку дошкільної освіти можливе за умови ефективного управління означеним процесом. Ефективність управлінської діяльності керівників багато в чому визначається її творчим характером, управлінською творчістю. Управлінську творчість керівників дошкільної освіти ми розглядаємо як найвищий рівень прояву цілеспрямованої професійної управлінської діяльності, що характеризується новизною й соціально значущою спрямованістю. Управлінська творчість актуалізується в пошуку оптимального, унікального, авторського варіанту вирішення проблем; прийнятті нестандартних управлінських рішень; індивідуальністю (ментальністю) стилю управлінської діяльності з урахуванням соціальних запитів, потреб усіх учасників освітнього процесу.

Результати проведеного констатувального етапу експериментально-педагогічної діяльності засвідчили необхідність формування управлінської творчості майбутніх керівників дошкільної освіти як визначальної характеристики їх управлінської культури в умовах університетського навчання. На основі теоретичних засад нашого дослідження та результатів констатувального етапу експерименту з метою розвитку управлінської творчості майбутніх керівників дошкільної освіти було розроблено й впроваджено технологію педагогічного менеджменту. При цьому ми враховували, що частина управління, яка характеризується впливом суб'єкта управління на людей, визначається як менеджмент. Педагогічний менеджмент ми розглядаємо як технологію формування управлінської творчості керівників дошкільної освіти, що актуалізується на засадах особистісно орієнтованої, суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу та зумовлює ефективний розвиток високопрофесійного керівника, здатного до здійснення творчої управлінської діяльності.

Оскільки базову сутність педагогічного менеджменту становить циклічне відтворення управлінських функцій (організації, планування, керування (координації й стимулювання), контролю), то технологія педагогічного менеджменту в нашому дослідженні розкриває послідовність, зміст та особливості актуалізації означених функцій з метою формування управлінської творчості керівників дошкільної освіти. Тож ми визначили етапи означеного процесу (організаційно-мотиваційний; планувальний; координаційно-стимулювальний; контрольно-оцінювальний) та їх сутність. На першому, організаційно-мотиваційному етапі реалізації технології педагогічного менеджменту, тобто етапі актуалізації організаційної управлінської функції, ми здійснювали розробку організаційної структури управління (визначали індивідуальні й колективні суб'єкти, між якими розподілялись повноваження й відповідальність за виконання управлінських функцій) та організаційного механізму управління освітньою діяльністю (окреслювали послідовність управлінських дій щодо реалізації конкретних управлінських функцій); визначали систему цінностей, що складають підґрунтя здійснення освітнього процесу; мотивували майбутніх керівників на цілеспрямоване професійне вдосконалення, доводили важливість розвитку їхньої управлінської творчості, глибокої професійної управлінської підготовки; готували викладачів до здійснення освітнього процесу на засадах технології педагогічного менеджменту й майбутніх керівників дошкільної освіти до участі в освітньому процесі на засадах означеної технології. На другому, планувальному етапі використання технології педагогічного менеджменту, ми здійснювали планування процесу освітньої діяльності ґрунтуючись на тому, що функція планування актуалізується в процесі певних етапів управлінської діяльності – педагогічного моделювання, педагогічного проектування, педагогічного конструювання.

У процесі педагогічного моделювання здійснювалося сприяння усвідомленню узагальненого образу освітньої діяльності з розвитку

управлінської творчості керівників дошкільної освіти всіма учасниками освітнього процесу. Розроблялися його концепція, принципи, стратегічні цілі.

Здійснення педагогічного проектування й прогнозування зумовлювало знайомство з ідеальною моделлю управлінської творчості майбутніх керівників й програмою розвитку їх управлінської творчості, а також аналіз та обговорення сутності означених феноменів. Педагогічне конструювання використовувалося з метою розробки, деталізації, опису окремих складових педагогічної системи (змісту лекційних, практичних, семінарських занять, засобів, форм, методів освітньої діяльності тощо).

На третьому, координаційно-стимулювальному етапі реалізації означеної технології ми приділяли особливу увагу застосуванню в освітньому процесі інтерактивних форм, методів навчання (контекстне навчання, модерація, розв'язування проблемних задач, проблемні питання, мозковий штурм, дискусії, аналіз ситуацій, ділові ігри, робота в парах, в групах, кейс-методи тощо); проблемам розвитку колективів навчальних груп; створенню комфортного, емоційно-позитивного психологічного клімату в групах студентів; забезпеченню демократичного, особистісно зорієнтованого, суб'єкт-суб'єктного стилю взаємодії всіх учасників освітнього процесу; стимулюванню, формуванню мотивації успішної навчально-пізнавальної діяльності студентів; попередженню конфліктів, їх конструктивному вирішенню тощо. Четвертий, контрольно-оцінювальний етап актуалізації технології педагогічного менеджменту ми присвятили реалізації управлінської функції контролю: плануванню та реалізації різних видів контролю; делегуванню функцій контролю всім суб'єктам освітнього процесу; зміщенню акцентів з реалізації контролюючої функції на рефлексивну діяльність студентів; здійсненню контролю на засадах усвідомлення мотивів та ціннісних установок щодо його застосування.

Освітня взаємодія викладачів зі студентами здійснювалась на основі актуалізації таких педагогічних умов: суб'єкт-суб'єктна взаємодія всіх учасників освітнього процесу; використання активних та інтерактивних методів

навчання; сприяння реалізації усіх компонентів людського «само» – самоорганізації, саморозвитку, самонавчання, самомотивації тощо.

Аналіз результатів контрольного етапу експерименту дав можливість довести ефективність використання технології педагогічного менеджменту з метою формування управлінської культури в майбутніх керівників дошкільної освіти в умовах університетського навчання.

Список використаних джерел

1. Васильченко Л. В. Формування управлінської культури керівника школи в системі післядипломної педагогічної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2006. 278 с.
2. Губа А. В. Теоретико-методичні засади формування управлінської культури вчителя – майбутнього менеджера освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2010. 512 с.
3. Корольок С. В. Розвиток управлінської культури керівників загальноосвітнього навчального закладу в процесі підвищення кваліфікації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. К., 2005. 237 с.
4. Медведь В. В. Розвиток управлінської культури в професійно-технічному навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. К., 2007. 284 с.
5. Моляко В. О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності. *Розвиток педагогічної й психологічної наук в Україні 1992-2002* : зб. наук. праць до 10-річчя АПН України. Ч. 1. Харків : ОВС, 2002. С. 481 – 491.
6. Семенов О. С. Формування творчо спрямованої особистості старшого дошкільника у позашкільному навчальному закладі : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2017. 520 с.
7. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. К. : Міленіум, 2006. 346 с.

УДК 37.01132-051+37.016:004

Стойка Олеся Ярославівна,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри іноземних мов,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ У ЦИФРОВУ ДОБУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ ВИКЛИКИ

***Анотація.** У статті висвітлюється актуальна проблема підготовки вчителів у цифрову добу. У дослідженні аналізується міжнародний досвід, зокрема країн Центральної Європи — Республіки Польща та Угорщини, у впровадженні цифрових технологій у систему педагогічної освіти. Розглянуто особливості цифрової трансформації в Україні, окреслено основні бар'єри та перспективи. Наголошено на потребі формування цифрових компетентностей майбутніх учителів як ключового елементу їхньої професійної підготовки. Стаття спрямована на осмислення ролі цифровізації у підвищенні якості освіти в умовах європейської інтеграції. Також визначено практичні орієнтири для вдосконалення освітніх програм відповідно до міжнародних стандартів.*

***Ключові слова:** цифровізація, вища педагогічна освіта, цифрові компетентності, міжнародний досвід, Республіка Польща, Угорщина, підготовка вчителів.*

***Abstract.** The article highlights the urgent issue of teacher training in the digital age. In the research the international experience, particularly of Central European*

countries such as the Republic of Poland and Hungary, in implementing digital technologies in the teacher education system are analyzed. The features of digital transformation in Ukraine are examined, with key challenges and prospects outlined. Emphasis is placed on the development of digital competencies as a fundamental aspect of teacher training. The article aims to comprehend the role of digitalization in enhancing the quality of education within the framework of European integration. Furthermore, practical guidelines for updating teacher training programs according to European standards are presented.

Keywords: *digitalization, higher pedagogical education, digital competencies, international experience, the Republic of Poland, Hungary, teacher training.*

У сучасних умовах воєнного стану в Україні питання ефективної та гнучкої підготовки майбутніх учителів набуває особливого значення. Одним із ключових векторів трансформації освітнього процесу є цифровізація, яка стала глобальною тенденцією у розвитку педагогічної освіти [4, с. 15]. Формування цифрових навичок у майбутніх педагогів виступає передумовою як їхньої професійної мобільності, так і конкурентоспроможності на ринку праці.

Метою дослідження є аналіз особливостей цифрової трансформації вищої педагогічної освіти в Україні на тлі євроінтеграційних процесів із врахуванням досвіду країн Центральної Європи, зокрема Республіки Польща та Угорщини, а також визначення можливих шляхів адаптації ефективних моделей цифровізації до українських реалій. Методологічну основу становлять загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення. Для вивчення зарубіжного досвіду застосовано методи компаративного аналізу, а також систематизацію результатів нормативних документів і аналітичних джерел, присвячених цифровізації освіти в Україні, Польщі та Угорщині.

Міжнародний досвід, зокрема країн ЄС, є надзвичайно цінним для формування національної освітньої політики. Республіка Польща та Угорщина демонструють ефективні моделі впровадження цифрових рішень у системи вищої педагогічної освіти, що базуються на комплексному підході: від

національних стратегій до локальних ініціатив [4, с. 108; 1, с. 57]. У Польщі діє низка ініціатив на державному рівні, серед яких особливої уваги заслуговує національна цифрова платформа e-Podręczniki. Вона забезпечує вільний доступ до інтерактивних підручників і навчальних матеріалів для вчителів та студентів педагогічних спеціальностей. Крім того, урядом Польщі реалізовано програми підвищення кваліфікації викладачів щодо цифрової дидактики, що дозволяє ефективно впроваджувати ІКТ у педагогічну практику. В Угорщині цифровізація освіти реалізується через системний розвиток моделей змішаного навчання, запровадження цифрових профілів викладачів та аналітики навчальних даних. Університети активно використовують цифрові освітні ресурси, інтегровані до національної цифрової платформи, яка підтримує як очне, так і дистанційне навчання [4, с. 142–145]. В Україні процес цифрової трансформації вищої педагогічної освіти перебуває на етапі становлення. У 2021 році Кабінетом Міністрів України затверджено Концепцію розвитку цифрових компетентностей населення, яка стала основою для реформування підходів до підготовки педагогів [2]. Проте реалізація цього документа вимагає практичних кроків на рівні університетів, оновлення навчальних програм, створення цифрової інфраструктури та запровадження моніторингу сформованості цифрових компетентностей студентів.

На основі аналізу поточного стану визначено такі бар'єри цифрової трансформації в Україні: нерівномірність матеріально-технічного забезпечення закладів вищої освіти, фрагментарність цифрових стратегій у ЗВО, обмежений доступ до якісних цифрових платформ українського виробництва, недостатній рівень цифрової кваліфікації частини викладачів [3, с. 25].

В умовах повномасштабної війни цифровізація виконує функцію гарантії безперервності освітнього процесу. Онлайн-курси, мобільні застосунки, хмарні сервіси, дистанційні платформи дозволяють здійснювати навчання навіть в умовах небезпеки чи переміщення. Багато ЗВО започаткували власні цифрові екосистеми, однак виникає потреба в координації та інтеграції таких ініціатив на загальнодержавному рівні [6, с. 10]. Разом з тим, актуальною є гармонізація

цифрових компетентностей майбутніх учителів зі стандартами Європейського Союзу. Це передбачає оновлення змісту освітніх програм, імплементацію цифрових індикаторів у професійні стандарти педагогічної освіти, запровадження цифрових сертифікаційних моделей і створення умов для міжнародної академічної мобільності. Важливу роль у цьому відіграє участь українських ЗВО у програмах Erasmus+, обмінах досвідом та використанні відкритих освітніх ресурсів (OER).

Результати дослідження вказують на необхідність адаптації європейських практик у цифровізації освітнього процесу з урахуванням українських соціокультурних та економічних реалій. Європейська Комісія у Плані дій щодо цифрової освіти (2021–2027) визначає два ключові напрями: розвиток ефективної цифрової екосистеми освіти та підвищення цифрових навичок і компетентностей громадян [6, с. 12]. Україна має змогу синхронізувати власні освітні стратегії з цими пріоритетами, формуючи сучасну модель педагогічної освіти.

Поряд із розширенням інфраструктури цифрового навчання надзвичайно важливою складовою є впровадження системи оцінювання та сертифікації цифрових компетентностей у педагогічній освіті. В країнах ЄС активно використовуються такі міжнародно визнані рамки, як **DigCompEdu**, яка дозволяє не лише структурувати зміст освітніх програм, а й об'єктивно вимірювати прогрес здобувачів в оволодінні цифровими навичками. Для України адаптація цієї моделі може стати ефективним інструментом не лише формування, а й визнання цифрових досягнень студентів та викладачів на національному рівні [5, с. 49].

Варто зазначити, що деякі українські заклади вже демонструють успішні приклади інтеграції цифрових рішень. Наприклад, Університет Григорія Сковороди в Переяславі розробив внутрішню платформу для реалізації змішаного навчання, що поєднує Moodle, GoogleWorkspace і авторські цифрові модулі. У Київському університеті імені Бориса Грінченка діє центр цифрових освітніх технологій, який проводить регулярні тренінги для викладачів і

адміністраторів щодо використання віртуальних лабораторій, адаптивного навчання та ІТ-сервісів для дистанційної освіти.

Окремої уваги заслуговують партнерства між ЗВО та ІТ-компаніями, які активно долучаються до модернізації освітнього процесу. Такі колаборації дають змогу використовувати новітні розробки – від освітньої аналітики до штучного інтелекту – у реальному навчанні. У рамках співпраці з компаніями EPAM, SoftServe, Google реалізуються освітні ініціативи, спрямовані на підвищення цифрової грамотності студентів і викладачів. Ці проекти є не лише джерелом інновацій, а й сприяють побудові довіри між академічним і технологічним середовищем. Крім того, важливим чинником успішної цифровізації є формування цифрової культури в університетському середовищі. Йдеться не лише про технічне забезпечення, а про відкритість до змін, готовність до постійного професійного вдосконалення та орієнтації на студентоцентроване навчання. Саме в таких умовах цифрові технології стають не просто інструментами, а каталізаторами якісних змін в освіті.

Таким чином, стратегія цифрової трансформації підготовки вчителів має включати не лише технологічні та програмні інновації, а й нову педагогічну філософію, орієнтовану на партнерство, мобільність і міждисциплінарність. Врахування європейського досвіду та зміцнення національного потенціалу дозволить Україні побудувати сучасну систему вищої педагогічної освіти, здатну відповідати викликам цифрового суспільства.

Список використаних джерел

1. Кухаренко В. М. Змішане навчання в системі професійної освіти: теорія і практика. Харків : ФОП Бровін О. В., 2020. 148 с.
2. Міністерство освіти і науки України. Концепція розвитку цифрових компетентностей: Розпорядження КМУ № 167-р від 3 березня 2021 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas>
3. Прокопенко І. Ф. Цифрова педагогіка: виклики і можливості. *Вища школа*. 2022. № 3. С. 22–28.

4. Стойка О. Я. Тенденції цифровізації підготовки вчителів в Республіці Польща, Угорщині та Україні: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Інститут педагогіки НАПН України. – Київ, 2024. 566 с.

5. Цифрова трансформація освіти: аналітична доповідь / за ред. В.Г. Кременя. Київ : НАН України, 2021. 112 с.

6. European Commission. Digital Education Action Plan 2021–2027: Resetting education and training for the digital age. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. 33 p.

УДК 378

Шинкарьова Валерія Сергіївна,

PhD, викладач кафедри дошкільної освіти,

Черкаський національний університет

імені Богдана Хмельницького,

м.Черкаси, Україна

**СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ
ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ
З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ : ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН-
ПАРТНЕРІВ**

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі підготовки майбутніх вихователів до використання цифрових технологій у роботі з дітьми дошкільного віку, з особливим акцентом на досвід європейських країн-партнерів. В умовах стрімкої цифровізації суспільства та освіти, зростає потреба у педагогах, які володіють не лише традиційними методами навчання, а й компетентно застосовують сучасні цифрові інструменти в освітньому процесі. У статті розглядаються ключові тенденції та підходи до інтеграції

цифрових технологій у дошкільну освіту в різних європейських країнах, аналізуються моделі підготовки педагогічних кадрів, що існують у цих країнах, та виявляються ефективні практики, які можуть бути адаптовані в українському контексті. На основі проведеного аналізу європейського досвіду, у статті обґрунтовуються ідеї щодо інтеграції сучасних цифрових технологій в освітній процес України, яка відіграє визначальну роль у безперервному розвитку цифрової компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Ключові слова: *цифрова компетентність, діти дошкільного віку, підготовка майбутніх вихователів, досвід європейських країн.*

Abstract. *The article is dedicated to the topical issue of preparing future preschool educators for the use of digital technologies in their work with preschool children, with a particular emphasis on the experience of European partner countries. In the context of the rapid digitalization of society and education, there is a growing need for educators who possess not only traditional teaching methods but also competently apply modern digital tools in the educational process. The article examines key trends and approaches to the integration of digital technologies in preschool education in various European countries, analyzes the models of teacher training that exist in these countries, and identifies effective practices that can be adapted in the Ukrainian context. Based on the analysis of European experience, the article substantiates ideas for the integration of modern digital technologies into the educational process of Ukraine, which plays a decisive role in the continuous development of the digital competence of future preschool education specialists.*

Keywords: *digital competence, preschool children, preparation of future preschool teachers, experience of European countries.*

Вивчення теоретичних і практичних аспектів організації педагогічної освіти у провідних країнах світу є важливим елементом модернізації української системи вищої освіти. У контексті досліджуваної проблеми особливу увагу слід приділити доцільності вивчення та впровадження передових зарубіжних ідей щодо формування цифрової компетентності

студентів закладів вищої освіти та їхньої підготовки до використання цифрових технологій у майбутній професійній діяльності.

Принагідно зазначимо, що у контексті Болонського процесу підготовка майбутніх вихователів ЗДО за кордоном здійснюється за різними моделями педагогічної освіти [1]. Виявлено, що в Бельгії, Данії, Німеччині, Словаччині та Туреччині застосовується виключно паралельна модель, яка передбачає інтегроване вивчення професійних та загальноакадемічних дисциплін з першого року навчання. Натомість, в Естонії, Іспанії, Франції, Італії, Кіпрі, Люксембурзі та Угорщині впроваджена послідовна модель, де студенти спочатку отримують фундаментальні знання з академічних предметів, а вже потім переходять до вивчення професійно орієнтованих курсів. Водночас, у Болгарії, Ірландії, Польщі, Португалії та Великобританії існує конкурентна модель, яка надає можливість майбутнім вихователям обирати між послідовною та паралельною освітніми траєкторіями для здобуття вищої педагогічної освіти.

У контексті нашого дослідження цікавим є досвід Естонії, де майбутні вихователі дошкільних закладів мають вільний доступ до «Електронного шкільного портфеля» (e-koolikott.ee), що є онлайн-платформою з навчальними матеріалами за національною програмою для різних освітніх галузей дошкілля. Портфель містить посібники, презентації, відео, анімації, інтерактивні завдання, розвивальні ігри та ілюстровані словники. Ресурс також заохочує педагогів створювати власний цифровий контент та обмінюватися ним, надаючи відповідні інструкції. У майбутньому студенти зможуть використовувати цей портфель у своїй роботі з дітьми [3]. Аналогічний підхід спостерігається в Норвегії, де для майбутніх і діючих педагогів дошкільної освіти функціонує «Національна цифрова навчальна арена» (ndla.no). Ця платформа пропонує безкоштовні електронні навчальні ресурси та заохочує користувачів до спільного створення та обміну власними матеріалами. За таким же принципом працює портал «ІКТ у практиці» (iktipraksis.iktsenteret.no/), який є майданчиком для обміну навчально-методичними розробками серед норвезьких педагогів [4].

У Латвії майбутні вихователі дошкільних закладів можуть використовувати цифровий репозитарій «Skola2030» (skola2030.lv). Цей веб-сайт дозволяє знаходити, створювати, накопичувати, відбирати та використовувати навчально-методичні ресурси для навчання та розвитку дошкільників. У вільному доступі представлені державні методичні рекомендації, програми дошкільної освіти, посібники з формування наскрізних навичок та цифрові матеріали за різними освітніми сферами. Крім того, «Skola2030» пропонує вебінари та конференції з питань цифрової освіти дошкільників, а також їх відеозаписи на актуальні теми. Цікавою є концепція, впроваджена у вищій освіті Нідерландів. Освітня мережа Learning Network Education (leernetwerkeducatie.nl) слугує комунікаційним майданчиком для взаємодії між університетами та практичними навчальними центрами. У цьому цифровому середовищі студенти можуть створювати та постійно оновлювати власні профілі, що сприяє розвитку їхньої цифрової компетентності та підвищенню якості навчання. Для університетських викладачів платформа надає можливість опосередковано відстежувати прогрес своїх студентів. Окрім того, для самостійного професійного зростання у сфері використання інформаційно-комунікаційних технологій студенти можуть використовувати онлайн-платформу leraar24.nl, створену Міністерством освіти Нідерландів для підтримки педагогів. Цей ресурс містить цифрові матеріали для організації навчання, демонструє педагогічний досвід та регулярно проводить дискусії з актуальних освітніх питань, до яких можуть приєднуватися і студенти вищих навчальних закладів [2].

Ми вважаємо, що важливим елементом покращення якості підготовки студентів є їхнє ознайомлення з передовим досвідом в обраній галузі. З цією метою викладачі закордонних університетів проводять дослідження актуальних тенденцій розвитку освіти, виявляють успішні педагогічні підходи та інтегрують результати цих досліджень в освітній процес. Австралійські науковці з Технологічного університету Свінберна (С. Кевалрамані) та Університету Монаш (М. Вересов), у співпраці з фінськими колегами з

Університету Східної Фінляндії (С. Контканен, С. Хаву-Нуутінен та С. Пентінен), провели порівняльний аналіз навчальних програм Австралії та Фінляндії щодо формування цифрової грамотності майбутніх вихователів дошкільної освіти з глобальної перспективи. На основі теоретичного контент-аналізу дослідники розробили практичні рекомендації для нормативних документів дошкільної освіти, наголошуючи на необхідності цілісного розвитку ключових елементів цифрової грамотності у дітей. Педагогам дошкільних закладів запропоновано використовувати різноманітні технологічні інструменти та цифрові технології для підтримки творчого самовираження дітей, розвитку навичок розв'язання проблем та критичного мислення. Це передбачає не лише навчання дітей користуватися комп'ютерною мишею чи сенсорним екраном, опановувати обчислювальне мислення, а й застосовувати ці вміння для проєктування, малювання, редагування, друку зображень та проведення досліджень довілля. Згадані дослідники радять вихователям постійно вдосконалюватися у використанні цифрових технологій у дошкільній освіті, опановувати методику формування обчислювального мислення та основ робототехніки, а також сучасні педагогічні підходи до розвитку технологічних навичок дітей через гру та створення цифрового контенту. Головним завданням дошкільної освіти є не просто інтеграція цифрових технологій, а підготовка дітей до життя в цифровому суспільстві. Результати свого дослідження науковці також використовують у навчанні студентів [5].

Шведські вчені з Лінчепінгського університету (А. Оттерборн, К. Шенборн та М. Хултен) досліджували можливості використання цифрових планшетів для підтримки навчання та формування цифрових навичок у дітей дошкільного віку. За результатами їхньої роботи було визначено переваги використання планшетів у поєднанні з іграми не лише для підвищення цифрової грамотності дітей (програмування, винахідництво, конструювання), але й для вивчення предметних знань, а також розвитку соціальних та загальних навичок у процесі соціально-опосередкованої навчальної діяльності [6].

В Іспанії Національний інститут освітніх технологій і підготовки вчителів, прагнучи відповідати міжнародним стандартам цифрової компетентності, ініціював дослідження кращих практик навчання студентів цифровим навичкам для їхньої успішної професійної діяльності в цифровому суспільстві. Це призвело до серії досліджень в Гранадському університеті, результатами яких стали:

- аналіз викладацької діяльності 1125 професорів з 59 університетів по всій Іспанії (включаючи Університет Ла-Лагуни, Університет Альмерії, Університет Ла-Ріохи, Університет Каміло Хосе Села та Університет Севільї) та розробка на його основі трьох моделей ефективної цифрової освіти студентів. Було зроблено висновок про те, що якісне навчання студентів з використанням цифрових технологій створює основу для їхнього майбутнього професійного застосування цих навичок [7];

- створення переліку індикаторів ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій у вищій освіті Іспанії. Виявлено ключові тенденції цього процесу, серед яких: використання віртуальних навчальних середовищ як основної технології в передових практиках, застосування мобільного навчання, аналітичних інструментів, технологій змішаної реальності, штучного інтелекту та віртуальних додатків [8];

- узагальнення педагогічного досвіду розвитку комп'ютерної грамотності серед вихователів дошкільних закладів, створення каталогу використання мобільних пристроїв у дошкільній та початковій освіті, а також розробка рекомендацій щодо застосування мобільних пристроїв для розвитку цифрових навичок у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку [9].

Узагальнюючи зазначене вище, ми поділяємо думку зарубіжних науковців про важливість ознайомлення студентів з інноваційними педагогічними підходами, новими комп'ютерними технологіями, програмним та апаратним забезпеченням у процесі їхньої підготовки до майбутньої професійної діяльності. Активне використання сучасних цифрових технологій в освітньому

процесі є ключовим для постійного розвитку цифрової компетентності майбутніх фахівців.

Список використаних джерел

- 1.Key Data on Education in Europe 2012. *Education, Audiovisual and Culture Executive Agency*.URL : <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice>
- 2.Netherlands. Early Childhood Education and Care. URL:<https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/netherlands/early-childhood-education-and-care>
- 3.Estonia. Early Childhood Education and Care. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/estonia/political-social-and-economic-background-and-trends>
- 4.Norway. Early Childhood Education and Care. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/norway/early-childhood-education-and-care>
- 5.Kontkanen, S., Pöntinen, S., Kewalramani, S., Veresov, N., & Havu-Nuutinen, S. Children's digital competence in early childhood education: A comparative analysis of curricula. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*. 2023. 19(1), em2215. <https://doi.org/10.29333/ejmste/12798>
- 6.Otterborn, A., Schönborn, K. & Hultén, M. Surveying preschool teachers' use of digital tablets: general and technology education related findings. *Int J Technol Des Educ*29. 2019. 717–737. <https://doi.org/10.1007/s10798-018-9469-9>
- 7.Romero-Rodríguez, JM., Aznar-Díaz, I., Hinojo-Lucena, FJ. *etal*.Models of good teaching practices for mobile learning in higher education. *Palgrave Commun*6. 2020. <https://doi.org/10.1057/s41599-020-0468-6>
- 8.Alonso-García S, Aznar-Díaz I, Cáceres-Reche M-P, Trujillo-Torres J-M, Romero-Rodríguez J-M. Systematic Review of Good Teaching Practices with ICT in Spanish Higher Education. Trends and Challenges for Sustainability. *Sustainability*. 2019.
- 9.Trujillo Torres, J. M., Gómez García, G., Ramos Navas-Parejo, M., & Soler Costa, R. The development of information literacy in early childhood education

teachers. A study from the perspective of the education center's character. *JOTSE: Journal of Technology and Science Education*. 2020. 10(1), 47-59
<https://upcommons.upc.edu/handle/2117/186085>

Maria-Rocselana VERDEȘ,
Lecturer PhD **Contantin Brâncuși**
University of Târgu Jiu,
Romania

GRAPHIC ORGANIZERS, DETERMINANTS OF STUDENTS' LEARNING STYLES

Abstract: *Organizatorii graficii sunt reprezentări non-lingvistice care vin în ajutorul studenților, dar și în cel al profesorilor pentru o mai bună structurare a materiei predate/ învățate, sau aceea pe cale de a fi predată sau învățată. Atât studenții, cât și profesorii pot folosi diferitele tipuri de organizatori grafici în învățare, predare sau evaluare, ca moment al cursului.*

Key words: *organizatorii grafici, studenți, profesori, căi multiple de învățare.*

Introduction

The teaching methods favored by the cognitivist approach allow multiple learning paths, taking into account the individual variables that influence the way information is processed. The cognitivist teacher will predominantly use the new information and communication technologies that allow great interactivity with students (intelligent tutorials or computerized simulations).

From the perspective of constructivism, the paradigm to which we subordinate the present approach of graphic organizers, as pedagogical resources in the education process, teaching does not consist in conveying to the student the meanings of another individual who "knows", but in putting the student's meanings to the test. A

constructivist vision of education values active and non-directive pedagogy, favoring the real learning context, supporting the student rather than intervention, directed discovery, encouraging the exploration of different points of view, collaborative learning, project approach, etc. The student has a proactive role, because he is the decision-maker in his approach to building knowledge, accompanied and supported by the teacher, who has the task of providing him with a rich and stimulating learning environment. Knowledge is open to negotiation and, in this sense, the social context plays a major role in learning. Constructivist learning is a construct of reality, a social construct.

A new paradigm of knowledge is equally supported by the methodological motivation of the teaching staff, who in the process of teaching design support the need to select some current, complex methods that actively involve the student in their own learning. The active involvement of the student in the learning process is possible through a complex strategy, based on active-participative methods.

Constructivist learning is based on principles such as:

In the learning process, the roles of the student and the teacher are also reshaped. The teacher, from being a central actor, becomes a facilitator, guiding the student in learning, even as a partner. And the student learns starting from his own motivation, learns responsibly, learns by cooperating, through involvement and personal action.

- learning means searching for meaning, so learning must start from the things around which students try to build meanings;
- the learning process focuses on primary data, not separate ones (the whole is understood, but also the component parts);
- the mental models used by students determine the teaching strategy.

Thus, the student is trained to think, to identify/build new meanings and their own meanings, avoiding the memorization of correct examples.

Therefore, in this current educational context, the teaching staff is responsible for designing a didactic approach appropriate to the indicated needs, but also consistent with the principles of the dominant constructivist, to identify sources and resources, so that the educational purposes are fulfilled and proven.

In designing the didactic strategy, the teaching staff can use a new methodological concept, current, with multiple educational values, both in teaching, in learning and in evaluation.

GRAPHIC ORGANIZERS

Studies show that "when students create non-linguistic representations of their knowledge, there is an increase in brain activity" (Gerlic and Jausovec, 1999, p. 28). Whether students are creating a concept map, a process diagram, or a simple sketch, they must call on analytical skills to clarify relationships, organize their thoughts, and formulate plans or process steps. The process of creating representations helps students retain information and develops their ability to convey and exchange ideas in collaborative activities.

Graphic organizers are representations, models or illustrations used to visualize information. It is recommended to be integrated into learning activities by people who possess a visual learning style. Graphic organizers are extremely useful for all categories of people who train, because they highlight the relationships between concepts, ideas, factors (relationships can be of equivalence, subordination, causality, etc.). They facilitate the understanding of knowledge when a large amount of information is circulated in a given time interval, or at young school ages.

Graphic organizers are visual representations that mediate between text and illustration, having the following characteristics:

- they are functional-analogous images, designed as a conscious or intuitive code, with the intention of communicating a certain information;
- highlights the interrelationships between the elements of the represented reality;
- addresses the visual analyzer through digital and analog information embodied in signs (at least one digital and at least one analog element).

Diversity and complexity in the classification of graphic organizers

Designing an active-participative didactic approach, with appropriately integrated graphic organizers, according to pedagogical guidelines, in order to achieve the desired results in the classroom, facilitates students' understanding and transforms learning into a conscious and motivating act.

Several categories of graphic organizers are identified, depending on the targeted field of action: comparative graphic organizers;

- ❖ sequential graphic organizers;
- ❖ descriptive graphic organizers;
- ❖ cause-effect graphic organizers;
- ❖ problem-solution graphic organizers.

Often, depending on the task pursued, "graphic organizers are grouped into four categories, which aim to:

- conceptualization;
- sequencing;
- cyclicity;

• ranking", (Gavrilă and Nicolae, 2015, p. 16). Există nenumărate posibilități de utilizare a organizatorilor grafici. Se poate apela la organizatori grafici la începutul unei unități de învățare și se pot face apoi referiri la aceștia pe parcursul desfășurării unității sau pot fi folosiți ca instrumente de evaluare.

We operationalize the above-mentioned classification with graphic organizers that can be integrated into the monodisciplinary didactic strategy or in an integrated approach.

Concept maps/ Clusters

Concept maps help students to define concepts, establish correlations between concepts that belong to the same lexical field, or grammatical categories, to find and group ideas and information.

Cause-effect maps

A cause and effect map is a type of concept map that illustrates cause and effect relationships.

Bundle/tree maps

This type of map is a great way to help students group and find ideas and information or represent relationships. These can be used as a starting point for a larger project or as preparation for a writing activity to be checked by a peer or teacher.

Holistic Mind Map (http://www.didactic.ro/materiale-didactice/26655_reprezentari-vizuale-si-organizatori-grafici)

"Holistic" analysis can lead to a holistic mind map and/or criteria tables or comparisons. The student can then go on to produce a plan for an essay or assignment using both an atomistic and a holistic analysis. This approach is shown in the diagram below. Atomistic parts are labeled 1, 2, 3, etc., and holistic glasses are A, B, C, etc.

THE DIAGRAMS

Classification diagrams

T-charts or Venn diagrams are graphic organizers that help students organize information visually to compare, contrast, or find similarities and differences.

Venn diagram

A Venn diagram consists of two or more overlapping circles. The similarities between the subjects can be found in the intersection of the two circles. The differences appear in the non-overlapping sections.

From simple two-circle Venn diagrams to complex four-circle ones, students build visual representations of what they are learning. This graphic organizer is intended to organize information in multimedia presentations, reports, essays or oral presentations. Venn diagrams can also be used to assess students' results, being a quick, informal way to check what they have understood.

When we intend to apply the Venn Diagram for concept development, we ask students to classify with Venn diagrams or just organize the information into columns.

Star Diagram

The star chart is a type of graphic organizer that helps students organize information in a focused way. Traits, facts or attributes associated with a single theme

can be organized. Star charts are useful for doing simple brainstorming exercises on a topic or for making a list of the main features of a topic.

Spider Diagram

If the task involves investigating the attributes associated with a single theme, followed by obtaining additional details about each of these ideas, a spider diagram can be used as a graphic organizer. This is similar to the star graphic organizer, but with an additional level of detail.

Fish Skeleton Diagram

A fishbone diagram is a type of graphic organizer used to explore multiple aspects or effects of a complex topic, helping students organize their ideas in a simple, visual way. Chromatics helps to obtain clearer and easier to interpret fish skeleton diagrams. This graphic organizer is applied within complex themes, which require listing more details.

The process of creating a fishbone diagram helps the student to focus on the topic, asks him to analyze his already acquired knowledge in order to organize it, and helps him to monitor the evolution of his own level of understanding of the topic in question. It is also useful for highlighting areas where the student needs further study (where the fish skeleton is more difficult to complete).

Graphical T-type diagram

T-charts are a type of graph, a graphic organizer where the student makes a list and examines two sides of a topic, such as positive and negative aspects associated with it, advantages and disadvantages, facts and opinions, etc.

OTHER CATEGORIES OF DIAGRAMS

Tree Diagram

If the topic involves a chain of events, with a starting point and multiple outcomes at each node (such as a family tree), a tree can be used as a graphic organizer.

Chain of Events diagram

If your topic involves a linear chain of events with a beginning, middle, and end, use a chain of events graphic organizer.

Clock face diagram

If the topic involves a clock-like cycle, a "clock face" graphic organizer can be used.

Graph/matrix diagram

If the task involves condensing and organizing data relating to the characteristics of several elements, a graph/matrix can be used.

Cause and effect diagrams

If the task consists in studying the possible causes and effects of a process, a cause-effect graphic organizer can be used.

Pie Chart

If the task involves showing divisions within a group, a pie chart is used.

Diagram of the 5 questions

"The 5 question diagrams are a type of graphic organizer that helps the student to analyze and structure in a simple visual way the 5 questions 'Who, When, Where, What and Why?' that relate to a narrative or an event.

The variable "why?" can be interpreted in many ways, including "why did the event occur?" or "why was the event important?", (Gavrilă, Nicolae, 2015, p. 25).

Diagrams for scientific methods

Graphic organizers can be used to help formulate and organize a science experiment.

A scientific experiment involves several stages:

Observation, formulating questions - after observing a phenomenon, you will ask yourself what happened and what was the cause of the phenomenon. Observations and questions are noted.

Data collection/ investigations for the phenomenon of interest/ what is already known about it. The formulation of a hypothesis/statement that estimates what could

happen in the experiment follows on the basis of the knowledge and data obtained from the previous experiments.

Designing an experiment to test the hypothesis/establishing a logical set of steps to be followed within the experiment;

Carrying out the experiment;

Collecting data/ recording the results of the investigation in a table or a graph;

Making a summary of the results/data analysis and noting the trends observed following the results of the experiment;

Formulation of conclusions/ determine if the data obtained support or not the hypothesis that was the basis of the experiment.

CONCLUSION

Graphic organizers prove, once again, in any teaching activity (course, seminar), both at the theoretical level (this paper), but especially the practical one, to be in the same time, tools at the disposal of teachers, but also for the use of students, an aid in the teaching-learning of any course, and for the study of any discipline.

Bibliography

1. Gavrilă, R., Nicolae, M. (2015). The ABCs of graphic organizers. Bucharest: Didactica Publishing House.
2. Gerlic, I., Jausovec, N. (1999). Multimedia: Differences in cognitive processes observed with EEG. Journal of Technology Research and Development, 47(3), 5-14.

Webgraphy

1. http://www.didactic.ro/materiale-didactice/26655_reprezentari-vizuale-si-organizatori-grafici, accessed 19.10.2024.
2. <http://iteach.ro/pagina/1140/>, accessed 19.10.2024.

Педоренко Віталій Юрійович,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти
кафедри педагогіки та психології
управління соціальними системами
ім. акад. І.А. Зязюна,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна

Середа Наталія Вікторівна,
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри педагогіки та психології
управління соціальними системами
ім. акад. І.А. Зязюна,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна

КУЛЬТУРА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ПСИХОЛОГА В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У цифрову епоху культура професійного спілкування психолога зазнає значних трансформацій під впливом сучасних технологій. Володіння цифровими інструментами стало необхідною складовою професійної діяльності, що впливає на ефективність комунікації з клієнтами та професійною спільнотою. Онлайн-платформи, відеозв'язок, чат-боти значно розширюють можливості психологічної допомоги, підвищують її доступність і персоналізацію. Водночас цифровий етикет та етичні аспекти взаємодії у віртуальному середовищі набувають особливого значення, вимагають

дотримання конфіденційності та професійних стандартів. Адаптація до цифрових технологій є важливою умовою збереження високої культури професійного спілкування в сучасному психологічному просторі.

Ключові слова: *культура професійного спілкування, цифрові технології, психологічна практика, онлайн-комунікація, цифровий етикет, етичні стандарти.*

Abstract. *In the digital age, the culture of professional communication among psychologists is undergoing significant transformation under the influence of modern technologies. Proficiency in digital tools has become an essential aspect of professional practice, directly impacting the effectiveness of communication with clients and the broader professional community. Online platforms, video conferencing, and chatbots greatly enhance the accessibility and personalization of psychological support, expanding its reach and effectiveness. At the same time, digital etiquette and ethical considerations in virtual interactions are becoming increasingly critical, requiring strict adherence to confidentiality and professional standards. The ability to adapt to digital technologies is now a key factor in preserving a high standard of professional communication within contemporary psychological practice.*

Keywords: *culture of professional communication, digital technologies, psychological practice, online communication, digital etiquette, ethical standards.*

У сучасному світі культура професійного спілкування психолога зазнає суттєвих трансформацій під впливом цифрових технологій. Наразі володіння цими технологіями можна назвати важливою складовою професіоналізму психолога, що позначається на ефективності його комунікації з клієнтами та професійною спільнотою.

Цифрові технології мають широкий спектр застосування у професійній діяльності психолога:

- залучення різних каналів комунікації: платформи відеозв'язку для консультацій і супервізій (Zoom, Google Meet, Teams); чати та месенджери для

швидкої взаємодії з клієнтами й колегами (Telegram, Viber, WhatsApp); онлайн-форуми для обміну досвідом з професійною спільнотою;

- реалізація принципу доступності психологічної допомоги: онлайн-консультування дозволяє отримати допомогу незалежно від місця проживання клієнта (що є надзвичайно актуальним в Україні наразі, під час активної фази військової агресії, коли психологічної допомоги потребує людина, яка, наприклад, перебуває на окупованій території, є внутрішньо переміщеною особою, знаходиться за кордоном у статусі біженця), розвиток платформ із записом до фахівців (Mindly, Rozmova, Treatfield, Mentoly, HoldYou, My Sense); автоматизовані чат-боти для первинної психологічної підтримки (наприклад, проєкт Elomia, який розробляється за участю фахівців нашої кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» [3]);

- персоналізація взаємодії: використання штучного інтелекту для аналізу поведінкових патернів клієнтів; цифрові платформи, що підбирають методи терапії на основі даних (BetterHelp, Ginger, Limbic, Blueprint, Upheal); додатки для моніторингу емоційного стану (Headspace, Wysa, Daylio, Moodnotes, Moodfit, Moodistory, How We Feel);

- підвищення ефективності щоденної роботи психолога: електронні журнали для ведення клієнтських кейсів і нотаток; інтерактивні опитувальники й тести для швидкої діагностики; CRM-системи (Customer Relationship Management), які допомагають а) автоматизувати адміністративні завдання, такі як керування записами та календарем консультацій, автоматизація нагадувань клієнтам через SMS або email, інтеграція розкладу із Google Calendar, фінансовий облік, включаючи виставлення рахунків, контроль оплат та інтеграцію з платіжними сервісами; б) впорядковувати комунікацію завдяки вбудованим чатам, email-розсилкам, можливості автоматизованих відповідей на часті запитання, проведення онлайн-сесій через вбудовані відеозв'язки; в) підвищувати ефективність роботи через ведення клієнтської бази, збереження

історії консультацій, результатів тестувань, індивідуальних планів терапії, завантаження важливих документів та нотаток, відстеження динаміки роботи, оцінювання ефективності застосованих методик та автоматичне створення звітів для самоконтролю або супервізії; такі системи значно полегшують адміністративну роботу психологів, дозволяючи більше зосередитися на терапії (SimplePractice, TheraNest, Zoho CRM, HubSpot);

- освітні можливості для фахівців в галузі психології: онлайн-курси, вебінари, конференції для професійного розвитку; доступ до електронних бібліотек і наукових журналів; використання віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR), тобто створення інтерактивного та контрольованого середовища, де майбутні психологи можуть відпрацьовувати свої навички психологічного консультування в умовах, наближених до реальних; VR дозволяє здобувачам взаємодіяти з віртуальними клієнтами, моделювати різні сценарії консультування, що сприяє розвитку культури професійного спілкування, комунікативних навичок, вміння реагувати на непередбачувані ситуації, краще розуміти почуття та переживання клієнтів, людей з різними психічними станами [1] («Moments of Excellence in Counseling» for Mindscape Commons [2]).

Культура професійного спілкування є визначальним чинником успішної роботи психолога, оскільки вона забезпечує ефективність, конструктивність та етичність взаємодії.

Як зазначають Ямчук Т.Ю. та Барчій М.С., «культура професійного спілкування – це соціально значущий показник рівня знань, здібностей, здатність та вміння здійснювати свої взаємини з людьми, сприймати, розуміти, засвоювати зміст думок, почуттів, намагань розв’язування конкретних завдань у професійній діяльності» [7, с.175]. Відповідно, можемо визначити, що культура професійного спілкування психолога передбачає високий рівень знань, здібностей і навичок ефективної взаємодії з клієнтами та колегами, здатність до емпатійного сприйняття, розуміння та інтерпретації емоційних

станів і когнітивних процесів співрозмовника, забезпечує конструктивну комунікацію, довіру та результативність психологічної допомоги.

У сучасному цифровому просторі психологи застосовують різні формати онлайн-взаємодії з клієнтами та колегами, кожен із яких висуває специфічні вимоги до культури професійного спілкування: відеоконсультації максимально наближені до традиційних очних зустрічей, проте потребують ретельного налаштування технічних параметрів, уваги до якості освітлення, фону, уміння компенсувати обмеженість невербальних сигналів через виразність голосу та змістову чіткість висловлювань; текстова комунікація через електронну пошту чи месенджери значно відрізняється від живого спілкування, оскільки позбавлена безпосереднього емоційного забарвлення, тож задача психолога полягає в необхідності дотримуватися точності у формулюваннях, передавати емпатію та підтримку через письмовий текст, використовуючи конструктивні формулювання, відповідний стиль викладу та інтонаційні маркери.

Цифровий етикет є невід'ємною частиною культури професійного спілкування психолога. Він включає правила поведінки в онлайн-просторі, які допомагають зберегти професійний імідж, забезпечити ефективну комунікацію та запобігти непорозумінням [5]. Основні принципи цифрового етикету для психологів включають: повагу до часу співрозмовника, чіткість та лаконічність повідомлень, дотримання професійного тону, відповідальне ставлення до поширення інформації та уважне ставлення до питань конфіденційності. Важливим аспектом є також визначення часових рамок доступності для професійного спілкування, щоб запобігти розмиванню меж між робочим та особистим життям.

У контексті психологічної практики цифровий етикет набуває додаткових вимог, пов'язаних із терапевтичними відносинами. Психолог має чітко визначати та вербалізовувати правила онлайн-взаємодії, забезпечувати приватність сеансів, мінімізувати зовнішні перешкоди та підтримувати професійну атмосферу навіть у віртуальному просторі.

Окрему проблему становлять етичні аспекти онлайн-взаємодії, а саме дотримання конфіденційності, встановлення чітких професійних меж та відповідальне використання соціальних медіа [6]. При цьому необхідно констатувати, що українські етичні стандарти психологічної практики потребують оновлення з урахуванням викликів цифрової епохи, оскільки Етичний кодекс практичного психолога (1990), яким наразі керуються фахівці в галузі психології в Україні, не містить детальних положень щодо онлайн-комунікації, що суттєво відрізняє його від міжнародних аналогів [4].

Отже, психологи, в тому числі й здобувачі психологічної освіти, мають усвідомлювати як можливості, так і обмеження цифрових технологій у психологічній практиці, що дозволить зберігати високу якість культури професійного спілкування у віртуальному просторі. Для сучасного психолога критично важливим є вміння адаптуватися до стрімкого розвитку цифрових технологій та інтегрувати їх у свою практику, постійно оновлювати знання та навички, слідкувати за технологічними тенденціями та критично осмислювати їх вплив на психологічну практику.

Список використаних джерел

1. Holmes Courtney M., Tariq Fatima, Heyward Karena, & Hall Denise (2023). Training Counselors Using Virtual Reality. *Journal of Technology in Counselor Education and Supervision*, Vol. 3, Iss. 2, Article 3. URL: <https://doi.org/10.61888/2692-4129.1021>.
2. Researchers develop virtual reality videos to train counselors. *Penn State*. Electronic resource. URL: <https://www.psu.edu/news/education/story/researchers-develop-virtual-reality-videos-train-counselors>
3. Romanovskyi, O., Pidbutska, N. & Knysh, A. (2021). Elomia Chatbot: The effectiveness of Artificial Intelligence in the fight for mental health. *CEUR Workshop Proc.*, 2870, 1215–1224.

4. Етичний кодекс психолога. В кн.: Марінушкіна О.Є., Замазій Ю.О. Порадник практичного психолога. Харків : Вид. група «Основа», 2007. С. 164-170.

5. Конюкова І.Я., Сидоровська Є.А. Цифровий етикет комунікативної культури ХХІ століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2021. № 1. С. 26-30.

6. Педоренко В.Ю., Середа Н.В. Культура професійного спілкування майбутнього психолога: етичні аспекти. *XVIII Міжнародна науково-практична конференція магістрантів та аспірантів «Теоретичні та практичні дослідження молодих вчених» (19-22 листопада 2024 року)* : матеріали конференції / за ред. проф. Є.І. Сокола. Харків : НТУ «ХП», 2024. С.686.

7. Ямчук Т.Ю., Барчій М.С. Культура професійного спілкування психологів. *Психологія: теорія і практика*. 2018. Випуск 2 (2). С. 170-180.

УДК 377.1.378.016

Фаринюк Захар Любомирович,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти
кафедри педагогіки та інноваційної освіти,
Національний університет
“Львівська політехніка”,
м. Львів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БУДІВЕЛЬНОГО ПРОФІЛЮ

***Анотація.** У статті висвітлюються особливості формування екологічної компетентності майбутніх фахівців будівельного профілю. Обґрунтовано*

актуальність екологічних знань та умінь у контексті сталого розвитку. Охарактеризовано основні компоненти екологічної компетентності. Розглянуто методичні підходи до формування екологічної компетентності майбутніх фахівців будівельного профілю. Визначено перспективи впровадження екологічних аспектів у професійну підготовку фахівців-будівельників.

Ключові слова: екологічна компетентність, майбутні фахівці будівельного профілю, професійна освіта, сталий розвиток, методичні підходи.

Abstract. The article highlights the peculiarities of forming environmental competence in future construction specialists. The relevance of environmental knowledge and skills in the context of sustainable development is substantiated. The main components of environmental competence are characterized. Methodological approaches to the formation of environmental competence of future construction specialists are considered. The prospects for the introduction of environmental aspects into the professional training of construction specialists are determined.

Keywords: environmental competence, future construction specialists, professional education, sustainable development, methodological approaches.

Сьогодні реалізуються різноманітні спроби вирішення екологічних проблем. Активно залучають засоби освіти, що означає прорив у майбутнє, оскільки перехід до стратегії сталого розвитку неможливий без розвитку екологічної освіти, пріоритетність якого, втім, очевидна навіть і в умовах існуючої нестійкості. Зрозуміло, залишається лише шкодувати, що зміни у цій сфері відбуваються вкрай повільно: аж до сьогодні статус екологічної освіти залишається вкрай низьким, яке розвиток відбувається за залишковим принципом.

В умовах сучасного нестійкого соціоприродного світу, що розвивається, і системної глобалізації світової спільноти освіта має бути орієнтована на формування особистості, здатної до різнобічного, цілісного бачення, аналізу

складних завдань життя суспільства і природи, готової до вирішення різних проблем антропогенного характеру. Реалії сьогодення світу переконують, що існуюча система освіти потребує якісно нового підходу, що визначає подальшу стратегію його розвитку.

Сьогодні у суспільстві формується системне розуміння пріоритетності людської культури перед технологією, безперспективності спроб вирішення глобальних екологічних та духовних проблем суто технократичними методами. Наголошується на безальтернативності коеволюції суспільства та природи, обмеженість земних ресурсів та ймовірність загрози екологічної кризи, а також неспроможність поглядів про всемогутність людства. Але, з іншого боку, в умовах економцентризму сучасного суспільства, що зумовлює споживчу орієнтацію людини, стає проблематичним розвиток його в руслі природовідповідності та культуровідповідності, які є необхідною умовою сталого розвитку цивілізації.

Як зазначає М. Наконечна, «будівництво – це галузь виробництва, що забезпечує суспільство основними матеріальними фондами виробничого та невиробничого призначення, спорудження житлових будинків, їх експлуатацію, виготовлення будівельних конструкцій та матеріалів, їх модернізацію і технічне переоснащення споруд, капітальний ремонт та реконструкцію, будівництво автодоріг, мостів та аеродромів на основі нормативної та проектної документації. Також зміст терміну «будівництво» передбачає виконання будівельних робіт: земляних, реставраційних, будівельно-монтажних та демонтажних робіт, проведення усіх необхідних комунікацій та інші роботи, передбачені будівництвом. Оскільки сам процес будівництва, окрім виконання робіт передбачає виготовлення проектної та дозвільної документації та ведення самого процесу будівництва, то підготовка висококваліфікованих спеціалістів є необхідною [1, с.49].

Підвищення екологічної компетентності майбутніх фахівців будівельного профілю є необхідною умовою реалізації принципів сталого розвитку у будівництві, що є особливо актуальним в умовах сучасних екологічних

викликів. Будівельна галузь залишається одним із найбільших споживачів природних ресурсів та значним джерелом забруднення довкілля, що робить особливо важливим формування екологічної компетентності спеціалістів ще на етапі їх професійної підготовки [2].

Екологічна компетентність – це інтегральна якість особистості, яка передбачає здатність фахівця діяти відповідально щодо навколишнього середовища, свідомо застосовуючи екологічні знання, уміння та цінності у професійній діяльності. Формування цієї компетентності відбувається через цілеспрямоване включення екологічних аспектів у професійне навчання та практичну діяльність студентів.

Формування екологічної компетентності в майбутніх будівельників має свої особливості, що зумовлені специфікою галузі:

10. специфіка будівельної діяльності, яка передбачає значний вплив на навколишнє середовище (руйнування природних ландшафтів, забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів тощо).

11. інноваційний характер галузі, що вимагає знань про новітні екологічні будівельні технології та матеріали (енергоефективні, екологічно чисті, відновлювані матеріали та технології).

12. значення нормативно-правового аспекту: формування компетентності передбачає глибоке розуміння студентами екологічного законодавства та міжнародних екологічних стандартів.

13. практико-орієнтованість навчання, яка є важливим чинником розвитку екологічних умінь через реальні проєкти та практичні завдання.

Для ефективного формування екологічної компетентності в освітній практиці слід використовувати інтегративний підхід (передбачає інтеграцію екологічних тем і питань у професійні дисципліни (наприклад, проєктування будівель, матеріалознавство, технологія будівництва тощо), проєктно-орієнтований підхід (студентам пропонується виконання екологічних проєктів, наприклад, розробка екологічних будівельних рішень, впровадження технологій «зеленого будівництва», створення проєктів будівель з мінімальним

екологічним впливом), проблемно-ситуативний підхід (навчання на основі конкретних ситуацій, які демонструють вплив будівництва на довкілля та дозволяють виробляти практичні навички розв'язання екологічних проблем), активне залучення до екологічних ініціатив і заходів (екологічні акції, екскурсії на екологічно орієнтовані підприємства, участь у семінарах і тренінгах, присвячених сталому будівництву).

Досвід українських та зарубіжних закладів вищої освіти (наприклад, у Німеччині, Данії, Польщі) свідчить про ефективність впровадження таких практик, як створення екологічних лабораторій та центрів екологічних інновацій у закладах освіти; запровадження сертифікатних програм і курсів із «зеленого будівництва»; розвиток міжнародної співпраці в напрямі екологічного навчання та обміну досвідом.

Задля ефективного формування екологічної компетентності майбутніх будівельників пропонуємо такі рекомендації: посилити інтеграцію екологічних дисциплін у навчальні плани професійних спеціальностей; активно використовувати проблемно-проектні завдання, які моделюють реальні екологічні виклики в будівництві; впроваджувати програми міжнародної мобільності студентів з метою отримання досвіду в галузі екологічно безпечного будівництва; проводити регулярні тренінги і семінари за участю практиків з «зеленого будівництва».

Таким чином, формування екологічної компетентності майбутніх фахівців будівельного профілю є невід'ємною складовою їх професійної підготовки, яка дозволяє ефективно впроваджувати принципи сталого розвитку в будівельній галузі. Реалізація запропонованих підходів забезпечить підготовку свідомих фахівців, здатних приймати екологічно відповідальні рішення в сучасних умовах розвитку суспільства.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення цифрових платформ та інтерактивних ресурсів, які дозволять студентам здобувати екологічні знання у зручному та доступному форматі.

Список використаних джерел

1. Наконечна М. В. *Формування проєктної компетентності майбутніх бакалаврів з будівництва та цивільної інженерії в процесі вивчення фахових дисциплін: дис. ... д-ра філософії: 015 / Нац. ун-т «Львівська політехніка».* Львів, 2022. 310 с.
2. Скопець Т. Г. Місце екологічних знань у професійній підготовці майбутніх техніків-будівельників. *Студентський альманах*. 2012. № 2. URL: <http://umo.edu.ua/katalogh/zbirnik-maghistersjkih-robit-studentskij-aljmanakh-2-2012>

УДК 377.3:629.3

Сірант Остап Михайло Романович,
здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти
кафедри педагогіки та інноваційної освіти,
Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

ПРОБЛЕМА ІНТЕГРАЦІЇ ЗНАНЬ ПРО ТЕПЛОВІ ВЛАСТИВОСТІ МАТЕРІАЛІВ У ПІДГОТОВЦІ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ З АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

Анотація. У статті розглянуто особливості інтеграції знань про теплові властивості матеріалів у процес професійної підготовки молодших бакалаврів з автомобільного транспорту. Обґрунтовано значення таких характеристик, як теплопровідність, теплоємність та термічна стійкість для експлуатації елементів автомобільних систем. Виокремлено методи міждисциплінарної інтеграції, зокрема створення навчальних модулів, кейс-метод, STEM-підхід і цифрове моделювання. Представлено результати експериментального

впровадження інтегрованого курсу в закладі фахової передвищої освіти. Зазначено позитивну динаміку формування практико-орієнтованих компетентностей студентів. Підкреслено перспективність подальшої цифровізації навчального процесу.

Ключові слова: особливості, інтеграція знань, теплові властивості матеріалів, підготовка, молодші бакалаври, автомобільний транспорт

Abstract. The article deals with the peculiarities of integrating knowledge about the thermal properties of materials into the process of professional training of junior bachelors in road transport. The importance of such characteristics as thermal conductivity, heat capacity, and thermal stability for the operation of automotive system elements is substantiated. The methods of interdisciplinary integration, including the creation of training modules, the case method, the STEM approach and digital modeling, are highlighted. The results of the experimental implementation of an integrated course in a professional higher education institution are presented. The positive dynamics of the formation of students' practice-oriented competencies is noted. The prospects for further digitalization of the educational process are emphasized.

Keywords: features, integration of knowledge, thermal properties of materials, training, junior bachelors, road transport

Використання інтегрованого підходу до організації освітнього процесу «виробляє уміння критично осмислювати матеріал, що вивчається. Новий матеріал порівнюють із тими знаннями, які їм відомі, зіставляють їх, аналізують, додають із відомого раніше, і ця активна розумова діяльність щодо узагальнення нового під впливом раніше відомого із суміжних дисциплін сприяє міцнішому засвоєнню програмного матеріалу» [2, с.39].

Одним з ефективних шляхів формування педагогічних компетентностей у сфері психологічного знання є інтегративний підхід. Кожній фундаментальній науковій дисципліні відповідає своя навчальна дисципліна. При цьому одним з найважливіших завдань є формування виробленого у науці методу. Згідно об'єктного принципу впорядкування змісту освіти, її зміст впорядковувався за

об'єктами, які вивчаються послідовно, що обґрунтовувалося психологічно специфікою дитячого мислення. Принциповою помилкою такого підходу було припущення, що механізми мислення мають незалежну від навчання детермінацію. Впорядкування в рамках навчальної дисципліни регулюється принципами: історичним, логічним та психологічними.

Очевидно, що реформування освіти в сучасних умовах потребує нового методологічного підходу, а інтеграція висувається як стрижнева ідея змістової основи та формування цього процесу. Показово, що інтеграція стала ключовим поняттям, яке характеризує події кінця XX – початку XXI ст., які відбувалися в усіх сферах розвитку світової цивілізації.

Під інтеграцією розуміється складна система явищ і процесів, що відбуваються в політичній, культурній, економічній та інших сферах. Інтеграція має застосування практично у всіх сферах і галузях людського життя; інтеграція

На думку Ю. Козловського та М. Пукало, актуальність дослідження зумовлена, тим, що «сучасні технології автомобільної інфраструктури задають нові вимоги щодо підготовки служб з технічного обслуговування та ремонту автомобілів. Для вирішення проблем доцільно використовувати активні методи навчання, які передбачають інтеграцію мислення та практичну діяльність; забезпечити різноманітні стилі навчання тощо. Крім цього активні методи навчання дозволяють підвищити якість знань, та розвиток інших компетентностей» [1, с.57].

Нині існує нагальна потреба формування у студентів технічних спеціальностей, зокрема молодших бакалаврів з автомобільного транспорту, цілісного уявлення про матеріалознавчі характеристики матеріалів, які впливають на експлуатаційну надійність і енергоефективність транспортних засобів. Однією з ключових складових є знання про теплові властивості матеріалів, що забезпечують ефективне функціонування систем охолодження, змащування, гальмування та інших елементів транспортних систем.

У сучасному матеріалознавстві теплові властивості матеріалів включають такі параметри, як теплопровідність, теплоємність, теплове розширення, термічна стійкість. Ці властивості відіграють критичну роль у розробці і виборі конструкційних матеріалів для елементів двигуна, гальмівних систем, теплообмінників тощо.

Інтеграція означає поєднання знань з фізики, матеріалознавства, термодинаміки та прикладних технічних дисциплін для забезпечення цілісного розуміння матеріалу. Формування творчої особистості, яка володіє гнучкою системою знань та вміє самовдосконалюватися є головним завданням освіти. Процес формування такої особистості безпосередньо пов'язаний з процесом розвитку людини, її особливостями. Робота з комп'ютером не вимагає знань про його будову чи процеси передачі електричних сигналів всередині нього. Цими знаннями повинен володіти наладник, а не користувач. Це сприятиме розвитку варіантності і цілеспрямованості мислення, бажання експериментувати, здатності прогнозувати результати своїх дій. Побудова алгоритмів сприяє організованості для досягнення певної мети, реалізовує виховну функцію навчання.

Застосування інтегративних підходів до навчання сприяє формуванню єдиної картини світу на базі окремих навчальних предметів, уникненню дублювання навчального матеріалу при вивченні різних дисциплін, забезпеченню гнучкою системою знань. Наприклад, на уроці фізики можна запропонувати написати програму, результатом виконання якої буде побудова статичного або динамічного малюнка до задачі. Не витрачаючи дорогих матеріалів студенти та учні можуть створювати будь-які малюнки і виявляти художній хист при створенні нових кольорів і відтінків.

Ознакою творчої особистості є здатність застосувати свої знання відповідно до потреб практики, вміння самовдосконалюватись. Для досягнення цього найважливішим фактором є ілюстративність процесу навчання, його внутрішній взаємозв'язок та зв'язок з практикою, що досягається шляхом комп'ютеризації та інтеграції навчання.

Процес інтеграції знань про теплові властивості матеріалів у навчальний процес здійснюється шляхом:

- впровадження міждисциплінарних модулів («Матеріали і теплообмін», «Фізика і механіка матеріалів», тощо);
- розробки кейсів на прикладі реальних технічних ситуацій (наприклад, вибір матеріалу гальмівного диска з урахуванням його теплопровідності);
- використання STEM-підходу у лабораторних і практичних заняттях;
- залучення цифрових симуляторів і програм для моделювання теплових процесів у вузлах автомобіля.

У межах експериментального впровадження інтегрованого курсу «Фізико-хімічні основи автомобільних матеріалів» було досягнуто підвищення рівня засвоєння понять про теплову стійкість і теплопровідність матеріалів. Студенти застосовували знання під час діагностики перегріву гальмівних систем, аналізу вибору радіаторних сплавів та інших задач.

Таким чином, інтеграція знань про теплові властивості матеріалів у підготовку молодших бакалаврів з автомобільного транспорту сприяє формуванню системного мислення, посиленню міждисциплінарної взаємодії та набуттю практико-орієнтованих компетентностей. Такий підхід відповідає вимогам сучасної технічної освіти та запитам ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Козловський Ю., Пукало М. Активні методи професійного навчання фахівців автомобільного транспорту в Україні. *World Science*. 2018. № 5(33). Vol. 4. С. 54–58.
2. Кулішов В. Організація інтегрованого навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти на засадах компетентнісного підходу. *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 4 (199). С. 36–40.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

УДК 37.044-022.332:001.895

Інноваційні освітні технології в системі неперервної освіти: від дошкільної освіти до освіти дорослих (вітчизняний і світовий досвід упровадження): Збірник наукових праць (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції 24 квітня 2025 року, м. Київ, Україна) / за заг. ред. Т. О. Олефіренка, Г. Г. Цветкової, Л. В. Барановської, В. М. Гальченко. Київ: Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2025. 251 с.

Редакційна колегія:

Олефіренко Тарас Олексійович, кандидат педагогічних наук, професор, декан Педагогічного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Цветкова Ганна Георгіївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (голова)

Барановська Лілія Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Гальченко Вікторія Миколаївна, доктор психологічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Шулигіна Раїса Андріївна, кандидат педагогічних наук, професор кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Кузьменко Ірина Анатоліївна, викладач кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Шеленко Галина Володимирівна, викладач кафедри дошкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Матеріали подані в авторській редакції.

Автори статей несуть відповідальність за науковий та літературний зміст, достовірність викладених фактів, цитат, посилань на використані джерела та дотримання принципів академічної доброчесності. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії

Адреса організаційного комітету:

01601, м. Київ, вул. Олександра Кониського, 8/14

Телефон : (044) 484-63-94

Кафедра дошкільної освіти

E-mail: kdo@udu.edu.ua